

Атанас Сейков

Япония в моя живот

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР ГОСТ ОТ ЯПОНИЯ

Телефонът в къщи иззвъня. Вдигнах слушалката. Човекът, който се обади, ме поздрави – в началото на разговора имах усещане, че е българин. Това кратко недоразумение продължи, докато той се представи:

– Аз съм японец. Казвам се Рокуя Мацунага.

Отговорих:

– Много мило!

– Търся господин Атанас Сейко... в.

И японецът с делови тон поиска да се видим.

– Защо не дойдете у дома? – попитах аз, но много внимателно. Японците трудно канят чуждоземци по домовете си. Помислих си, че навярно и трудно приемат да направят посещение в нечий дом, когато са в чужбина.

Но онзи човек веднага, сякаш без да му мисли, ме уведоми, че след тридесет минути щял да бъде при мен. Канех се да затворя телефона, когато се досетих, че гостът може да няма представа за дома ми, и го попитах знае ли къде живея.

– Да – отговори той.

Мацунага сан, изглежда, предварително е идвал до площад „Славейков“, разучил е адреса ми, измерил е с часовник времето на връщане към хотела, където беше отседнал, и е изчислил всичко до най-малките подробности. Организирай почти цялата среща, японецът ми беше оставил само приятното задължение да го посрещна.

На вратата се позвъни точно, ама точно в шестнадесет часа и тридесет минути – според уговорката. Пред мен застана висок, слаб човек с трудно уловимо излъчване, което обаче ме караше да се чувствам спокоен. Той беше около шестдесетгодишен. Облечен така, както ние се обличаме.

Беседата продължи четири часа.

Разговорът ни – както тече водата. Мина време, а аз все още не можех да разбера какво точно беше довело у дома неочаквания гост от Япония. Макар че още с появяването си той декларира целта на своето посещение – както е прието. Все си мислех дали няма и нещо друго. Тогава вече долавях все по-ярки сигнали за това, как мнозинството българци гледа на книгата ми „Надникване в Япония“ („Хр. Г. Данов“, 1986 г.)

по време на многобройните й обсъждания в страната. По-късно имаше публикувани хладнокръвни данни за изследвания с подчертано научноприложен характер от няколко авторитетни института у нас. Те констатираха, че тази книга слага край на фактологическите неточности за Япония в българската литература. Но обратната страна на Луната беше скрита: намирах се в пълно неведение дали японците са чели книгата ми и какво мислят за нея. Питаха ме за това и когато престолонаследникът, по-късно Император на Япония, дойде в България. Приятели се канеха да му я подарят, а не знаеха дали ще му хареса. Отговорях, че нямам представа... откъде можех да я имам?! После изненадващо бях извесстен, че моето произведение броди по Страната на изгряващото слънце. Казвах си: „Светът не е голям. Един ден все ще се чуе.“ И ето... Дали този човек нямаше предвид нещо по-конкретно, за да се грабне от Япония и да дойде у дома?

Мацунага сан ми даде своя визитна картичка. Тя имаше цвят на метал и върху нея пишеше на два езика (японски и английски): преводач на българска литература.

От него научих, че е превел на японски език „Под игото“ от Иван Вазов, „Железният светилник“ от Димитър Талев, „Гютюк“ от Димитър Димов, „Време разделно“ от Антон Дончев, „Разкази“ на Елин Пелин, „В тиха вечер“ и „Крадецът на праскови“ от Емилиян Станев. Станал е българист, когато открива българска граматика, написана от руски учен. Този човек като мен преподавал и английски език. Това ни свързва повече – сякаш двама просветители, седнали да си говорят. Канех се да попитам Рокуя Мацунага мога ли да го наричам приятел. Разбрах, че и той изпитва към мен добри чувства.

Появи се и драматичен момент в срещата, когато Мацунага сан спомена над какво работи. Неговият труд носеше заглавие „Приближаването на културит е“. Едва не извиках.

Скочих и поднесох на госта ръкопис, за да го разгледа. Там по свой начин разказвах за срещите си със световноизвестни писатели и с учени в областта на електрониката. От тях между другото събирах поговорки, афоризми и сентенции. Ръкописът ми носеше работно заглавие „Приобщаването на културит е“.

Ние с Мацунага работехме върху почти една и съща тема в две отдалечени точки на планетата. Двамата бяхме посветили години от живота си на едновременен спонтанен процес, тъй като по всяка вероятност бяхме направили едно и също откритие: живеем във време, когато културите на планетата се приближават една към друга. (Тук събирам

смелост и добавям: след което ще последва качествен скок.)

Съвпадението на темите се оказа вълнуваща изненада и за Мацунага сан, която той прие по-сдържано поради своя нрав, но очите му светнаха. Японецът разглеждаше страниците на моя труд с такова любопитство, така се беше надвесил над ръкописа, сякаш се канеше да влезе в него.

Първият по важност представител на една държава в друга страна на света според мен е водещият преводач. Той е много важна личност. После идват уважаваният пълномощен министър... и неговата съпруга. В разговора с Мацунага отново долових нотки на деловитост и ми мина през ума, че той може би идва да уговаря нещо по-конкретно, може би превеждането на „Надникване в Япония“. Естествено беше да мисля така, нали?

Не! Не това! Японецът дори ми подсказа, че не става дума за превод. Причината на неговото посещение беше по-съществена и, бих казал, много по-разкошна! В Япония този мой читател се запознал с книгата ми. След като привършил прочита ѝ, качил се на самолет за Европа. И дошъл у дома... за да ми изкаже мисли и чувства.

Рокуя Мацунага си замина. Проведох доста оживени разговори с приятели и познати по повод на неговото гостуване. Нарочно разказах случката на повече хора, за да видя реакциите им – така направих иначе трудно уловими при други обстоятелства социални наблюдения. Едни си прехапах устните, други смениха цвета на лицето си. Няколко души сметнаха тази история за невероятна – трябваше да я повтарям, за да се уверят, че са я чули добре. Повечето навлязоха по-дълбоко в явлението. Паметливите отбелязаха, че силно впечатляващият случай след смъртта на Сийка Макрелова – първата омъжена за японец българка – се повтаря. Зетят на България – Маеда сан – навремето дошъл от Япония в Пловдив, за да моли родителите на починалата си съпруга да му разрешат да се ожени за японка – той довел и японката със себе си. Мацунага сан идваше от Япония в София, за да разговаря с автора на книга.

Един човек ми каза: „Щом по света съществуват трогателни човешки отношения, значи и у нас могат да дойдат.“ По-точно е да се каже: да се върнат. В България това е било, когато с волска кола, зиме, и при снежна виелица, овдовелият мъж е прекосявал Балкана, за да моли родителите на починалата си жена да му разрешат да се ожени отново; когато българи са се крили в мазетата на къщите си и там са давали вземали пари на заем, без да подписват разписка, та изпадналият в нужда да не изпитва хорското съжаление; когато съвестни хора са имали доблест

да признаят вината си. Самонаказвали са се, преди да бъдат наказани. Много човештина е имало по тези земи.

Разговаряхме с приятел под дърво на площад „Славейков“. Есен. Върху оголените клони бяха останали няколко огнени листа, готови да се откъснат от най-слабия повей на вятъра. Моят събеседник видя в идването на японца „ръката на международните отношения“, които са започнали да стават подобри. Отбеляза и способността на някои хора да влияят върху другите заради определени техни качества. Защото има и такива, които са беззащитни поради неосведоменост. Срещу всеки и срещу всичко не се воюва. Случва се понякога наш приятел да говори и против нас. Е, щял да каже нещо... Но той сигурно има основание за това. А и малките народи се радват на по-малко приятели. Колко души в Япония работят за българската култура? Разногласията с ценни за нацията хора при всички случаи водят към търпимост, диалог и по-чести контакти. Ние не можем да си позволим жест – да махнем пренебрежително с ръка на всеки и на всичко.

Може би най-впечатляващо се изрази изстрадал мъдрец в кафенето, където се събираха умни и информирани хора. Той ми каза: „Твърде е възможно никога да не разбереш причината, поради която японецът е дошъл у дома ти. За тебе това би могло да бъде нещо незначително, а за него да е от огромна важност.“

На кого бяха думите: „Няма защо да се учудваме, че хората живеят естествено.“

Така успях да съставя разнообразна картина. Усетих и някакво движение – сякаш вятър беше подухнал върху водата на застояло езеро. Светът край мен не само прехапа устни и смени цвета на лицето си. Този жаден за знания мир се спусна в дълбочината на явлението и дълбоко се размисли.

Почувствах желание да подсиля чертите върху трудно уловимия образ на моя гост – чрез описанието на онова, което той беше направил. Искях да го сравня с друг подобен човек и друга подобна постъпка, извършена от някого покрай мен. Но се размислих и си казах: „Не е възможно да постигна това. То няма градация.“

По време на четиричасовия ни разговор с госта и пиенето на чай забелязах как някои етични човешки проблеми са се интернационализирали, което беше достатъчно сериозно, за да ме радва и натъжава. Японецът се изразяваше свободно, когато разговаряхме за явления или личности – без да се страхува, че мога да съобщя за думите му на онзи, срещу когото той понякога говореше. Ако не искаш да мислят лошо за теб,

няма да правиш лошо. Човекът беше дошъл у дома заедно с етиката си. В неговото поведение виждах доблест да изричаш за хора и явления онова, което мислиш. Той повтаряше: „това е много хубаво!“ Или: „Това е много лошо!“

У Рокуя Мацунага имаше нещо светско. Японецът не си събу обувките, когато влизаше у дома – явно познаваше нрава на европейците. Сериозен човек. Благодарни ми и каза, че се чувства доволен заради отношението ми към Япония. Но сигурно щях да го разочаровам, ако не му бях показал и своята етика на човеколюбив. За японците какво ли не се чува?! Споменава се и това, че нямали чувство за хумор. Да се говори категорично за цял един народ, е глупаво. Аз самият обаче имам усещане, че тези хора в повечето случаи всичко вземат на сериозно. Понятието европейско е на почит сред японците, но за много от тях наистина е чужд така нареченият „европейски хумор“, където често се просмукват интимни мисли. Те това за хитруване ли го смятат?! Ти се пошегуваш за нещо, а японецът вземе, че го заложи в компютър. Електрониката естествено няма гъдел – не се смее, приема го за информация...

Обаче моят гост, Мацунага сан, имаше чувство за хумор. Като видя, че се поуморихме от дългия и сериозен разговор, каза:

– Аз... Аз преди дватри месеца си направих харакири.

– Ужас!!

– Да... да. Харакири. Бях в болница. Оперираха ми стомаха.

Виждах, че гостът се чувстваше добре. Шегуваше се.

– От апандисит ли? – рекох. – Операцията да не е от апандисит? Тогава „голямо харакири“ е било.

Двамата избухнахме в неудържим смях. Аз се полях с чая. Хуморът на госта искреше по японски фино и разкошно, каквото беше и пътуването му до дома от другия край на света, за да сподели мисли и чувства след прочита на една книга – книгата, която държите в ръцете си.

ГЛАВА ПЪРВА

НАЧАЛОТО

Автор съм на книги за странствания. Натрупах опит предимно в Европа и Азия. Мислех, като разчитах на патилата си, да напиша и книга за Япония. Толкова много хора искат да слушат или да четат за Страната на изгряващото слънце. Интересно им е. Но аз съм сериозен човек и ми се струва, че не ще успея да създам произведение за тази екзотична страна. Изплаши ме не само онова, което видях, чух и преживях. Английският писател Лафкадио Хърн – един от най-възторжените почитатели на Япония от края на деветнадесети век, творил под японското име Коидзуми Якумо, е признат наред с японските автори. Той възкликнал: „Изучих Япония, за да се убедя, че никак не я познавам.“ В Осака моя позната с чаровното име Оки поиска да ме насърчи, но не скри усмивката си. Тя ми каза: „Ние често четем книги – за нас, японците. И често се смеем.“ Иди след това, че ги описвай с опита, който си натрупал, с познанията, които имаш, за времето, с което си разполагал! И не че малко съм видял в Япония! Обиколих почти цялата страна. Секретарят на българското посолство в Токио ми каза: „Какво правите?! Та вие надникнахте навсякъде. Ние десет години живеем тук и не сме видели толкова много!“ Едва ли е добре да напишеш книга, на която японци, ако я прочетат, могат да се смеят. Желанието ми да опиша Япония е голямо! Не се решавам поради ред причини, някои от които са условни. Предпочитам да издам нещо голямо колкото книга, но да го нарека иначе, което е парадоксално.

Преди да тръгна на път, нарочно не исках нито да чета, нито да слушам за Япония. Впечатленията ми са естествени и неподправени. Разказвам това, което видях, чух и преживях. Испитах всичко върху сетивата си. „Създаването на книга може да предизвика не само смеха на японците, но и присмеха на българите“ – мислех си. У нас много се говори за Япония, а и много се знае. В Пловдив, на улицата, съм срещал познати, които са се провиквали: „Япония ли?“ И като започне такъв да нарежда... Съвсем забравя, че не той, а аз се връщам оттам. Попитах обучаея, който ми изкърпваше обувките, какво мисли за японците. Той ми каза: „Зетят работи в статистиката!...“ И целия следобед говори. Аз съм внимателен слушател. Е, Бога ми, как един не каза нещо лошо!

Моите познати са ревниви на тази тема. Всеки от тях има в съзнанието си своя Япония. Тя е чудно красива страна, там хората са добри... На такива разказвай най-хубави впечатления от пътуването си. И изтърви само малко, което дори да не е чак толкова лошо... Българският слушател е готов да те намрази! Бях респектиран от две страни: от самата Япония и от българина, който не иска да слуша нищо друго за Страната на изгряващото слънце освен прекрасното.

Тогава се попитах и защо пътувам. Правя това, тъй като зная, че на света съществуват малко на брой добри явления, и търсех да ги открия, с което да превърна изкуството си в планетарно. Повечето от тях намерих именно в Япония – дом на 124 милиона народ. Тези милиони не се замислят как да постъпят при определени ситуации, когато става въпрос за етика. Това ме зарадва и обнадежди. Повечето японци знаят кога какво да направят. Друго си е да откриваш света всеки ден... И се улових, че започнах да мисля не само за Япония, а и за онова, което става в България. Който не познава родината си, трудно може да разбере света. Виждах как Токийската телевизионна кула (която е по-висока от Айфеловата кула в Париж и структурата ѝ е полека)... се премества на Джумаята в Пловдив. Подземен град, като този под Токио или онзи под Саппоро, влиза в тунела до разкопките на античния театър. Аз открих моята Япония. Тя се появи в разказите ми за далечни страни и народи – да придаде колорит с цвета си, да раздуха въображението с пъстро ветрило и да създаде ред. Опитвах се да сътворя картина, на която се открояваха заснежен планински връх и клонче от цъфнала вишня.

Исках да нахвърля и негативни щрихи, за да бъде картината реална, тъй като Япония има и своите проблеми. Но виждах читателя как рита като кон. И се отказвах.

В началото на моето пребиваване в Япония си водех бележки, когато прекосявах страната. Ето:

Знаех, че Япония е островна страна, но никога не съм предполагал, че е толкова островна. Четири големи острова: най-северният – Хоккайдо, с главен град Саппоро; Хоншу, често цитиран у нас и като Хонсю под влияние на чужда за японците транскрипция; Кюшу, цитиран още като Кюсю; Шикоку, цитиран като Сикоку; архипелагът Рюкю. И около три хиляди и деветстотин по-малки острова. Среცнах японци, които не знаеха броя им. Иначе държавата им си брои всяка скаличка в морето. Японец, който пътува по планетата, обезателно идва от някакъв остров в Страната на изгряващото слънце.

Като се носиш с кораб в Японско море, във Вътрешно японско

море, в провлаците и в Тихия океан на изток, ти плуваш в самата Япония. На кораба, устремен във всички посоки, всъщност се движиш по „булевардите“ на страната.

Нощната типична картина на Япония е черно кадифе – за основа. И разноцветни светлини – там, където се очертава брегът на някакъв остров.

През деня Япония прилича само на Япония, с изгрева на слънцето от морето. Страната е сякаш от друга планета. Ще го кажа направо: Япония е несравнима.

Декорът изглежда като нарисован. Японците пишат с йероглифи – писмо, което произлиза от рисунката и прилича на рисунка. Търговските улици са изписани с тях – това създава илюзия, че някой е нарисовал Япония.

Писалката представлява четчица за рисуване.

Страната е изградена на три етажа: построеното от японца на земята, над земята – огромни надлези, мостове, които някъде свързват остров с остров, и под земята – цели подземни градове.

Непокътната история. Замъци, издигнати преди столетия, като този в град Химеджи или онзи от дърво близо до град Нара, нямат дори дракотина. Опазването на старините само по себе си е чудо. В Киото – неподкупна охрана. Чуваха се гласове на пилци, когато стъпвахме по пода, наречен угуису бари – славеев под. До покоите на шогуна не е могло да се стигне и на пръсти да ходиш.

Повечето врати и прозорци се плъзгат по жлебове. От излишното размахване на вратите и прозорците е спечелено пространство колкото за още една Япония.

Традицията е на почит. Хранят се с клечки... при изобилието на всякакви други прибори. Че и сребърни, и златни...

Гейшите не са онова, което ние си мислим.

Япония е страна с красиви, опростени линии. Много е миниатюрното. Почти всичко е изящно.

Имаше слух, че по растенията ще се появи болест. И всички дървета бяха подкастри, подкрепени и превързани. Ама всички! Странна за нашите представи ниска растителност.

Гъмжило от действащи и угаснали вулкани. Изобилие от минерални извори.

Типична японска мелодия. Кимоно. Ветрило...

Красноречиви бяха моментите, които се набиha в очите ми и заради опита от предишни странствания по света. Те помогнаха да добия общи

впечатления за Япония. В бележника имаше отразени и други наблюдения. Например:

„Пеещите кръстовища“: слепият не чува сигнал – значи свети червено. Той не преминава. По едно време някъде от гълбините на монтирания в светофара магнетофон се долавя мелодия. Това означава жълта светлина. И изведнъж кръстовището „гръмва“! Понася се приятна маршова музика, да ти е драго да тръгнеш! Слепият крачи. Той прекосява кръстовището.

Тротоар, който сам се движи. Ако бързаш, може и да подтичваш по него.

Автоматиката и електрониката са излезли на улицата. От старата техника е оставено малко. В Хирошима и Киото видях да се движи – представете си – трамвай! Може би го бяха запазили, та населението да помни едновременните средства за придвижване.

Шофьорите на таксиметрови коли са с бели ръкавици. Вратите на превозното средство се отварят и затварят автоматично.

Устройство колкото радио изплаща във фоайето на хотел пари от името на банка... която се намира далеч от хотела. Брой банкнотите, монетите. Накрая „изплюва“ и карнетка, в която пише каква сума остава в банката, след като си теглил.

При автоматите за кафе пускаш монета, равна на 50 стотинки, колкото струва кафето. Получаваш чашка, кафе, захар, лъжичка. Но нямаш точно пари. Роботът е услужлив. Пускаш монета, равна на един лев. Получаваш чашката, кафето, захарта, лъжичката. И рестото. Или изобщо нямаш монета в джоба си. А така много ти се пие кафе. Нищо. Можеш да пуснеш банкнота. И получаваш: чашката, кафето, захарта, лъжичката. И остатъка от парите – до стотинка. Машината нито краде, нито лъже...

Вратите на телефонните будки в Осака се отварят с ръка, затварят се след човека автоматично. И никой не може да каже зад гърба му: „Виж този простак! Не затваря вратата.“

Над монетния телефон стои малък телефонен апарат, с който можеш да набереш номера на полицията или на „Бърза помощ“ – безплатно. Е, и така нататък.

В бележника имам записки от различно естество.

Прочитам ги и си мисля, че от тях книга не става. Такова произведение ще се чете ли дълго? Току виж след сто години сме се снабдили с нововъведения. И кого ще учудя тогава? Мога да заприличам на обикновен пътешисец. А това, за белите ръкавици на шофьорите, е възможно

утре да стане и у нас. Колко му е! Ще ги перем по-често.

Картината с написването на книга за Япония се усложняваше още повече, когато преглеждах зададените ми въпроси по време на срещи. В България ме дърпаха по събрания да ме питат:

Кое може да накара японец да се самоубие? Какво ще разкажеш за храма на самоубийците? (Те не знаят, че в света по процент на самоубийства японците се нареждат едва на ... Учен да направи научно съобщение на кое място са... Това е работа и за психиатър!)

Разкажи ни за японската жена.

Видя ли свръхбързия влак и монорелсовата железница?

Бил ли си в „Гойота“? (И аз трябваше да въздишам: „По-добре да не бях ходил там!“)

Посети ли заводите за часовници „Сейко“? (Хм?!)

Ходи ли в „Градината на камъните“ в храма „Рьо-анджи“ и какви асоциации и мисли събуди тя в теб?

Присъствал ли си на „Ча но ю“ и усетил ли си онова умиротворение, извисяване, което Сен но Рикю влага в основата на чайната церемония?...

По въпросите на моите слушатели разбирах – те, които не са ходили в Япония, имат самочувствие. Мислят си, че знаят повече и от мен.

Пътувахме много мили по море, т.е. по „булевардите“ на Япония, и видяхме много. Съставът на пътниците беше международен. Сред нас имаше и „хора с електронни мозъци“.

Стоим един до друг с Альоша на Телевизионната кула в Токио. Съзерцаваме. Руснакът е инженер. Заплеснали сме се по японската столица. Чувам гласа на Альоша до себе си. Той говори на руски: „Атанас, Атанас! Смотрию и не верю, смотрию и не верю!“

Какъв мозък трябва да имам аз?

И реших: само ще надникна в Япония!

Описанието на градове, села, планини, езера, полета, архитектурни ансамбли, културни съкровищници... онова, което филмовата камера може да „лизне“ и да се запечата на магнетофонна лента, не ме интересува. То и навсякъде се чете: в книга, в списание, във вестник, в речник, в каталог... На мен ми правят впечатление сведения като това, че Страната на изгриващото слънце е създадена от богинята на слънцето Аматерасу Оомиками. Японецът е от божествен произход! Бих добавил – от странен божествен произход, защото ако аз да съм на негово място!...

Японецът, вместо да си вирне нос, че произхожда от боговете, все по-дълбоко се кланя. (Да се изправиш пръв, е невежливо.) Съществува

легенда, която разказва, че в началото всичко е било хаос. Бог Идзанаги и богиня Идзанами надникват отгоре в бушуващата долу стихия. А копието им при падането заседнало дълбоко в хаоса. Те го извадили, но по него били полепнали капки. Тези капки се разпилели и така останали – образували се японските острови.

Японската империя – Дайниппон тейкоку, е основана от правнука на богинята на слънцето Аматерасу на 11 февруари 660 година преди Христа по грегорианския календар. Богинята повикала принц Ниниги но микото и му връчила трите символа на императорската власт: огледало, меч и ясписова огърлица. Принцът слязъл на земята и предал огледалото, меча и огърлицата на японеца Джимму. От онзи ден първият японски император Джимму се възкачил на престола в древното селище Кашихара и започнал да управлява империята.

Легендите в Япония ме бяха зашеметили. И аз май че съставих версия от няколко легенди. Така много ми хареса онзи хаос. На кораба беше скучно. Станахме приятели с два делфина. Те следваха плаващия морски съд. Говорех им като на хора, делфините ме разбираха. И се замислих за прераждането, което беше модерно поверие за нашето време. По-объркан от легендите и екзотиката на Япония, си рекох: „Сигурно съм бил делфин по тези места... Маймуна никога не съм бил. И не искам да ме правят на маймуна!“ Представях си и как е станало кръщаването ми. В онази страна и при онези обстоятелства всеки би могъл да изпадне в такова положение. Аз съм видял всичко това: изваждането на копието от морето, създаването на островите, предаването на огледалото, меча и огърлицата на императора Джимму в двореца в Кашихара. Било е весело. Втурнал съм се по вълните на морето, пляскал съм с опашка и съм лудувал до припадане. При подаването на символите на императорската власт от богинята Аматерасу принц Ниниги но микото, без да иска, изгървава огледалото и то пада към дъното на морето. Няколко делфини се впускате подир огледалото. Най-точен се оказвам аз. Грабвам го, изваждам го на повърхността и го подавам на богинята на слънцето. Аматерасу се навежда отгоре, глади ме по муцуната и ми казва: „Щастливо делфинче си ти! И си точно. Ще се казваш Сейко!“ („Сейко“ на японски език означава „точност“, „прецизност“. И... „успех“.)

Имах температура по онова време. Привиждаше ми се делфин, който държи огледало над вълните на морето. В огледалото блестят лъчите, които падат върху него от богинята на слънцето. Тресеше ме.

По-късно, когато се разхождахме в Токио с моя приятел Широ,

отново се почувствах много така... Широ ме попита с какво се занимавам. „Е – мисля си, – Япония е далеч! Кой те познава!“ И като си спомних, че съм издал пътеписни книги, рекох: „Писател съм.“

– О, о, о! – учуди се Широ. – Писател?! Висшето общество!

Можете да си представите как съм се чувствал там за известно време. В Япония – поет, писател!... На тях се гледа като на хора от висшето общество. Не, аз не трябваше да ходя в Япония!

Пловдив. Лято. Разговорите за Страната на изгряващото слънце водехме в Млечния бар, в присъствието на Любопитния. Художникът Златю Бояджиев ни беше завещал масата си, определена в това заведение само за него. И за цял живот.

Слънцето е напекло плочите по главната улица на града, където е и „стъргалото“. Надвечер е оживено. През деня улицата изглежда пуста. Но не че е пуста. Върху едната ѝ страна лежи сенчеста ивица от сградите и хората се движат по сянката. В другия ѝ край, където слънцето пече и светлината грабва очите, няма никой. Фасадите от двете страни са свежо боядисани. И в различни цветове. Наоколо е красиво... като в Япония.

Масата е малка за многото познати, които се събираме. Разпитват ме и аз отговарям. Моите слушатели са останалите живи художници, останалите живи писатели, останалите живи работници... За всички тях Япония е хубав сън.

В ЗАВОДИТЕ „ТОЙОТА“

От заводите „Тойота“ се интересуваха и хора, които нямаха професионален интерес. В един географски район бяха разцъфнали десетина завода на фирмата. Спретнати – като на цветни картички: Мо-томачи, Камиго, Такаока, Мийоши, Цуцуми, Мьо-чи, Шимояма, Кинуура, Тахара. И техническият център в Хигашифуджи. Ние, група любители на автомобилостроенето, посетихме цех, където сглобяваха колите. Вълнуващо събитие. Основателят на „Тойота“ е Киширо Тойота. Той казва за производството: „Каквото е необходимо, ще трябва да се произведе в необходимото количество, когато е необходимо.“ Президентът на „Тойота“ – Ейджи Тойода, е поставил мото на завода: „Добро мислене, добро производство.“

Навеждаме глави. И мислим...

„Виждал ли си колата на бъдещето?“

„Двуместна е“ – отговарям.

„Двуместна!“ – учудват се край масата.

„Да. През двадесет и първи век няма да се возят в колите си заедно с приятеля на семейството. Третият няма бъдеще. То и интрига може да няма.“

Разговаряме и търсим. Търсим японца.

„Разкажи ни повече за «Тойота»!“ – настоява Любопитния.

„Това за какво ти е? – питам. – Автомобили ли се каниш да си правиш в къщи?“

Разпитват ме, сякаш съм агент на автомобилните заводи. И аз давам сведения, което първоначално не влизаше в намеренията ми. Четири милиона и половина души работят в японската автомобилна индустрия и в сродните на нея индустрии.

И няма да разбереш японца, ако не знаеш как се труди. Трудолюбието остава през вековете един от най-големите му добродетели. „Стопанските експерименти би трябвало да се правят на теория, а не на плещите на обществото“, мислех си аз, тъй като имах основание.

Сто и двадесет страни в света караха автомобили „Тойота“.

Сто и двадесет! „Тойота“ притежаваше сто шестдесет и два завода в чужбина за сглобяване на колите си.

Не бях тръгнал по света да си разхождам обувките. Две хиляди и деветстотин мили пътувах с кораб в Японско море, в Тихия океан и във Вътрешно японско море. Бях в Кобе (О, Кобе!...), Хирошима, Осака, Саппоро, Токио, Нагоя, Киото, Отару... Ходих и на остров Мияджима. И съм разговарял с японци. Мое предимство беше да водя разговори с населението. Пряката реч вдъхва доверие. (Аз самият не чета пътеписни произведения, в които няма пряка реч.) Всичко, което разказвам, е минало през окото и ухото. Изстрадах темата. От пръв поглед усетихме японското икономическо чудо в „Тойота“, където се сглобяваха колите на конвейер – по реда и чистотата, цветовете на произвежданите изделия... Вървахме в цеха по мост, отгоре... Всичко се виждаше.

На едно място се застоях, примамен от интригата на производството. Нещо ставаше! Бях присвил очи. Гледах как работник долу се труди около конвейера. А произвеждащата се кола, докато се сглобяваше част по част, се движеше бавно пред него: оттук дотам. И лампа, която не свети. Питам се защо ли лампата, поставена там, не свети? Работникът – чист, спретнат – извършваше операция по колата. При всяка нова машина – действията едни и същи. Движенията му се повтаряха.

Погледнах си часовника. Я, казвам си, да видя времето на

операцията... Тридесет секунди. Добре. Нека го измеря още един път! И отново тридесет секунди. Това ми се стори съвпадение и пак засякох времето. А после пак и пак... Седем пъти. Стрелката на секундарника все отмерваше точно тридесет секунди. Започнах да се нервирам. Не бях свикнал на такова зрелище. Видях до себе си японка. Тя стоеше на почтено разстояние, за да не ме смуцава с присъствието си. Погледнах я, жената се поклони и дойде при мен. Повикал я бях с очите си – в цеха беше тихо, – тя сякаш чу погледа ми. Наоколо колкото щеш тенекия по колите – нищо не звънеше. Нищо не напомняше за онази тенекеджийница със закачливото име „Тишина“ във Варна. Тенекия имаше, шум нямаше.

– Гледам вашите хора. Добре работят – започнах аз, колкото да тръгне разговорът. И си погледнах часовника.

– Те работят за Императора! – уведоми ме японката.

Ние двамата се разговорихме на чувствителната тема. Но мен продължаваха да ме нервират тридесетте секунди, които секундарникът на моя ръчен часовник все отмерваше, колкото да ядоса несвикналото ми на такава гледка око.

– А онзи там... – с усмивка и усилие сглобих въпроса аз, като се мъчех да прикрия раздражението си – все за тридесет секунди си върши операцията! Как не можа веднъж поне да направи това за тридесет и една секунди?! А?

Японката каза:

– Ще стане лошо, сър.

– Кое?

– Лошо ще бъде, ако работникът извърши операцията за тридесет и една секунди. Лампата ще светне червено.

– ?!

И ще свети, докато друг работник по конвейера успее да навакса секундата.

– Секундата!!! – извиках аз и свирнах с уста. Все свързвам спомена със секунда, когато мисля за заводите „Гойота“.

И да не забравя. Точно се бях объркал от видяното, когато зърнах робот да носи шанцовия инструмент на един работник. Тази гледка ме довърши.

„ТАЙНСТВЕНАТА“ ЯПОНСКА ДУША

Вървим с Широ по улица Гиндза в Токио. Разбирам, че вече я имам възможност да се разхождам тук с японец, я нямам. И решавам да експериментирам.

Нищо в света не е в състояние да ме принуди да не правя това. Аз не разполагам с време. Не мога да наблюдавам с години характерните повтарящи се реакции на хората по местата, където пътувам, и често прибягвам до експеримента. Бях се наслушал на легенди за „тайнствената“ японска душа. Какви ли не измишльотини се говорят! „Национална душевност“ е много общо казано. Моите наблюдения в Япония ми помогнаха да се доближа до Широ. Беше се стигнало дотам, че като се погледнехме с него и се разбихахме. Казвах му: „Е, ха сега!“ Той се усмихваше конфузно и отговаряше: „Добре, де, добре!“ Така Широ се предаваше. Случваше се и обратното, когато японецът казваше на мен: „Е, ха сега!“ Аз вдигах ръце и конфузно отговарях: „Добре, де, добре!“ Реакциите на хората по планетата са почти едни и същи при сходни ситуации. Имах чувството, че като се осланям на тях, бих могъл да разбирам и глухонемия. Изтънко съм наблюдавал японците и понякога съм стигал до открития.

Улица Гиндза в Токио е красива. Тя предразполага към красиви мисли. Има хора, които се опитват да разберат човека и се зверят в него... докато го повредят! Този метод е първичен и груб. Като странствах по света, стигнах до момент, който бързо и лесно може да послужи за определяне на насрещния. Нарекох определен човек кооперативен (контактен). Такъв лесно се познава. Той дори и да не знае езика ти, се изразява красноречиво с реакциите си. Например ти запалиш цигара. На масата стои пепелник. Насрещният, ако е кооперативен, ще даде знак. Той побутва пепелника близо до теб. И ти си казваш: „Ясно!...“ „Ама искрен ли е?“ Това пък за какво ти е? Да си кооперативен, е достатъчно. Кооперативният намира начин да покаже, че е човек с добри намерения.

Бързам да предам моите мисли. Животът на странника е кратък. Той трае, докато изгори клечка кибрит. Интересуват се искрен ли е насрещният. Това е подозрение!!! Може и да стане искрен, а може и да не стане. Как ще разбереш онова, което човек крие зад „маската“ на лицето? Вежливостта на кооперативния не пита за искреност, тя е пътят към нея. Арсеналът на кооперативния е огромен.

Гиндза свети, изпипана от ръката на вълшебник. Зная, че е глупост

да се вторачвам в придружителя си, за да разкрия неговата душевност. С цялото си благородно нахалство на закоравял експериментатор питам моя японски приятел:

– Имате ли крава? Той:

– ... Крава? Аз:

– Да. Крава. Имате ли крава в къщи?

Той:

– Крава?!... А, а! Крава. Аз (вече по-нетърпелив):

– Да! Крава! Имате ли крава в къщи, или нямате крава?

А той:

– А-ха!!! Крава.

Иди, че кажи има ли японецът в къщи крава. Но Широ е възпитан да не лъже и когато трябва да направи това, се претворява в човек, който не разбира. Когато японецът изглежда, че не ви разбира, не го дразнете повече с въпросите си или с вашите обяснения – той „не ги чува“. Ако Широ трябваше да изрече истината, тя би ме наранила. Този човек можеше да се изблеци с неограничено учудване. После да ми каже: „Абе, бунак! Ти в Пловдив на балкона гледаш ли крава?“ А поведението на японца по красивата Гиндза беше безконфликтно и великолепно.

ГЛАВА ВТОРА

МАСЛО ОТ СУСАМОВО СЕМЕ

Не, не трябваше да ходя в Япония!

По-спокойно щях да си живея. Имам весел нрав! Моята наивност ми стигаше за три живота. А вече не мога да се позная – грабнаха ме дракони. Вървя замислен по улиците. Япония, като ми бръкна в мозъка, започна да човърка. И тръгна масло от сусамово семе.

Насядали сме в Млечния бар край масата на безсмъртния художник Златю Бояджиев. Пред всеки – чаша с кафе. Кафето дими. Някой казва: „Да има сега и по една цигара да запалим!“ Заведението работи под де-виза „Тютюнопушене или здраве“. Ние искаме хем да сме здрави, хем да пушим. Забранено е! Седим, сърбаме кафето, разговаряме и държим въображаема цигара в устата си.

Картината е същата и вече не е. Светлината на слънцето се премества на другия край на главната улица. Времето тече, нещо се променя. Разказвам отделни случки. Неочаквано се появява най-неудържимото – мислите. Морето, което обгражда японските острови, е повече мисловно море. Разсъжденията в такъв род монолози са или в началото, или в средата, или в края – навсякъде, където могат да изплуват. Моите слушатели в бара са и мои приятели. Слушат с удоволствие всичко за Япония – било то случка, описание на природна картина или породена от спомена мисъл.

„Картина“, казвам. То е, защото безсмъртния творец на картини вече го няма край масата, а всъщност е между нас и ни говори.

Изказът настояваше за свои средства от реквизита на многоцветна Япония. Същността търсеше форма. В поразения мозък се промъкваха море, изгреви на слънцето, екзотична музика, дракони, вулкани. Грееха мисли – цъфнали вишни. Години пазех в себе си темата „Япония“. Реализацията ѝ ми напомняше разреждане на електрически заряд. Откритията бяха клокочеща лава в кратера на вулкан. Спомените за преживяното – бълбукащи минерални извори. Картина, колкото и своеобразна да беше, трябваше да има и върху нея да се развият събития, да се покажат преживявания, да се изразят мисли...

Влизал съм в далечни страни с надежда да видя три пъти по-малко и по-лошо от онова, което можех да си представя. И въпреки скромните

очаквания отвсякъде съм излизал почти разочарован. Може би явления в други държави ми бяха познати от предварителна информация. Нормално е било, но не е било онова, което съм очаквал. В Япония отидох с три пъти по-голяма представа за страна, която можеше да ме удиви, а тя шестнадесет пъти надхвърли очакванията ми. (Не зная как съм го изчислил!) Вратът ми се изкриви да разглеждам с удивление. Видях и други, които захласнато кривяха вратове и цъкаха. Чудеса има в Япония! Чудеса има, ви казвам!

Естествено – опитвах се да разсъждавам. Мислех как ли се постигат чудеса. И имаше вероятност да получа отговор на въпроса си. Тогава в Токио се запознах с двама български архитекти. Попитах ги какво правят там. Отговориха ми, че събират опит, но срещат неразрешим проблем – не знаят къде у нас и как да приложат познанията си, когато се завърнат.

Не подценявам и географските причини за развитието на една страна. Науката не е за подценяване. Почти всички по-големи населени места на Земята се намират до вода. И селото е до море, до река или до микрорязовир. Ако ли пък не е, с кладенци и гьолове трябва да е пълно. Има ли вода, има и живот. Водата в Япония играе важна роля в пейзажа, от красивите езера в планините до Японско море на запад и Тихи океан на изток. Ако географията обаче беше решаваща причина за успеха на една нация, досега Япония изобщо нямаше да съществува от тайфуни и земетръси. Островите ѝ лежат върху пътя на тропически бури. Те обикновено се разразяват късно през лятото или рано през есента и причиняват наводнения, срутване на почвата, загуби от реколтата и разрушения на къщи. Много от японските планини са вулканични. Затова някои планински райони гъмжат от естествени горещи извори, резултат от подземната вулканична активност. Понякога водата е толкова гореща, че в нея може да се свари яйце. Около 67 от японските вулкани са още активни. През последните години имаше няколко големи вулканични изригвания. Много къщи бяха разрушени, загинаха хора. Японци поемат риск, като живеят близо до активни вулкани, защото лавата, която се стича от тях, залива плодородните ферми. Всяка година в Япония се отбелязват 7000 – 8000 труса. Повечето от тях са толкова слаби, че хората едва ги усещат, но от време на време голям трус може да причини сериозни разрушения. Поради това сградите така са проектирани, че да не се рушат лесно от земетресение. Те се огъват внимателно до определена степен, а не се срутват. По този и много други начини японците са се научили да живеят в хармония с природата. География – да! История? И

да, и не. Търсех. И откривах: Япония е такава, защото японците са такива. Страната е каквато са я направили. Оформянето ѝ започва отдалеч. Утре, след сто години, след двеста, след триста обществото ще бъде точно такава и заради нашето участие в изграждането му. Бит, нрави, мислене, постъпки...

Моите приятели искаха да им покажа далечната страна, поставена като на длан – за разглеждане. А аз самият се питах какво всъщност представлява Япония. В ръката си държах въображаема хризантема.

Взнамерявах да изградя, по свой начин, идея за идеална държава, да направя напречен анализ и на нашето общество... като описвах Япония: без да вадя, без да прибавям. Осъществявах намеренията си по художествен път и не знаех да се радвам ли на предимствата, които ми даваше, или да съжалявам заради определени недостатъци на метода. Но вече бях тръгнал. Виках в душата си: „Бандзай!“ – нещо като „Ура!“, „Напред!“, „Да живее!“

Растях с тази тема. А и приятелите ми се раздвижиха. Приятно е да мислиш за красива страна и за меко и деликатно поведение на индивида, каквото в мнозинството си е поведението на японеца. Много бяха темите у дома, до които се докосвах, като търсех Япония и японците. Ако това мое произведение бъде прочетено от японец, дали той пък няма да съзре в него България... докато чете за себе си? Има да се чуди защо наблюдавам естественото със захлас. Може и да не му дойде наум, че то е естествено за него – човека, който мисли за хармония с природата, а не води борба за подчиняването ѝ. Страната на изгряващото слънце сякаш имаше двоен образ – за мен. Всеки миг едното можеше да прелее в друго. В началото изникна деликатен проблем: питах се кога да кажа за Япония „тази“ страна и кога да я дистанцирам като „онази“.

Трескаво търсех допълнителни данни. Така се храни човек, когато е много гладен, така той пие, когато е много жаден. Изпратих писмо на мой приятел в Япония – доктор Исаму Ямага, Отару-ши (Хоккайдо). Писмото – наивно. Пиша му: „Щастлива Нова година на вас и на вашата фамилия! Същото пожелавам и на г-ца И. Сакино, г-н О. Егучи, г-н Н. Кодама, г-н . Хомма и г-н М. Ишигура.

Можете ли от Отару и Саппоро да ме информирате: а) защо японците се самоубиват, б) на какво се смеят, в) защо се учат да пият чай... Сърдечно ваш. Подпис.“ Писмото написах на ръка.

Получих отговор. Заедно с него ми изпратиха и копие от моето писмо до Япония – по този начин ми припомнях нагледно въпросите, които бях задал... в случай че съм ги забравил. Копието – с печатни

латински букви, на специална хартия. Най-отдолу стоеше заглавието на фирмата, която беше благоволила да препише писмото ми на пишещата машина: Токийски изследователски институт за контакти. (Вие разбирате ли какво става в Япония?) В левия ъгъл на копието имаше нарисувано око! И си мислех: нека! Информацията е научна дейност. Защо възрастните тайно я събират, както в детско-юношески приключенски филм? Децата са симпатични, когато си шепнат за нещо „тайно“ на ухото.

Писмото на моя приятел доктор Исаму Ямага ме стъписа. На моите въпроси той отговори така: „Уважаеми приятелю, получих вашите поздравления за Нова година. Сърдечно благодаря. Добре помня посещението ви в Отару и гостуването ви в моя дом. Но не мога да разбера вашето писмо. Мислите ли, че японците често се самоубиват? Това е напълно погрешно. В античната феодална епоха самураите е трябвало да се самоубиват при специален случай – спасяване на честта или загубено сражение. Днес това не става.

Мислите ли, че японците се смеят и когато им е мъчно? И това е погрешно. В старо време се е преподавало, че мъжът не плаче дори в много тъжна ситуация. Днес то не се забелязва.

Чайната церемония е дисциплина на ума и чувствата. В наше време предимно уважаващите традицията пият чай според старата етика. Пиенето на чай по този начин е изкуство на церемонията. Не се случва във всекидневния живот. Ако искате, пишете за Япония, публикувайте статии или издайте дори книга. Но, моля ви, пишете и за днешна Япония – прогресираща и модерна.“

Писмото на доктор Ямага дойде тъкмо навреме, за да ми отвори очите, пред които условностите бяха спуснали гъста мъгла. Страната на изгряващото слънце отдавна не е жестоката самурайска сантименталност, нито времето на династията То-кугава, нито епохата Мейджи. Ветрилото в ръката на японката раздухва романтика. И си казах: „Ще се заема предимно със съвременна Япония!“ Любопитния обаче е любопитен и за историята.

„И чай с акъл са пиели?!“ – казва той.

„Имали са «Маршрутна технология»“ – допълвам.

„Това какво е?“ – пита Любопитния.

„«Маршрутна технология» (научна организация на труда) – са предварително пресметнати движения. Тя е основа на японското предприятие. Работникът знае кога да направи крачка и накъде, кога да посегне и накъде, за да хване част и да я постави, където трябва.“

„И намира ли я? Когато посегне.“

„На секундата.“

„И те като нас – усмихва се Любопитния. – Вчера в завода половин ден съм търсил гаечния ключ, някъде го бях забутал... После коментирахме мача.“ (Любопитния казваше: „И те като нас“, и на места, където ние наистина приличахме на японците. Иначе щеше да бъде много тъжно.)

Японската история привличаше мисълта ми, а и мислите на моите приятели в бара. Сборът от всичко дава представа за цялото. Много са японските символи! Едни я виждат като Страна на изгряващото слънце. Други я възприемат като гигантски конвейер, който залива света с автомобили, мотоциклети, електроника. За трети тя е свръхскоростни влакове и магистрали. На четвърти им се привижда като феникс, който израства от пепелищата на Хирошима и Нагасаки. Пети не могат да изтрият от съзнанието си милионите талантиливи и неуморни японци, които превърнаха Япония от изостанала страна в световна икономическа сила. Шести извикват във въображението си самурая, който се е срещал по тези места преди стотици години. Седми виждат гейша. Осми отправят поглед нагоре – към планината Фудзияма. Девети...

Готов съм да приема наличието на символи и у нас, но не се наемам да ги изброя.

„Ние в къщи имаме цветен телевизор! – хвали се Любопитния. – Довечера ще го пусна. И ще си чета вестника, докато жена ми приготвя вечерята. Нашият печат, радио и телевизия винаги могат да посочат символи.“

„Понякога! – казвам аз. – Вмъквай думата «понякога» и никога няма да сбъркаш. Тя тая се върти.“

В старо джобно тефтерче имах поговорки от Япония, които даваха бледа представа за мъдростта на този народ. Ето какво пише там: „На жабата и детето е жаба.“

„А, а – а! – възкликва Любопитния. – И те като нас.“ Всички край масата викат: „А.“ И се съгласяват, че ние с японците си приличаме.

По-нататък:

„В добри ръце всеки лък стреля добре.“ „Не търси истината там, където се е родила лъжата.“ „Торбата на желанията няма дъно.“ „Грижата за здравето е най-доброто лекарство.“ „С женска коса и слон може да се върже.“

„Е, е! – обажда се Любопитния. – Чак пък толкоз!“ Всички край масата викат: „Е“, и търсят българския еквивалент на японските

поговорки, които нямат край.

Присъствието на Любопитния край масата беше отдавнашно, но той не се разкриваше. Очаквах един ден и това да стане. Любопитния се смееше, защото е присмехульник. Криеше се в хумора. Потаен. Ако трябваше да му нарисувам модерен портрет, можех да магна в рамката една огромна въпросителна.

Хората край масата са различни, както са различни и по света. Не знаеш на кого коя поговорка ще хареса. „Сърцето е кристална чаша: разбиеш ли го, не можеш го скрепи.“ „В семейна кавга и кучетата не се намесват.“ „Гняв твой – враг твой.“ „Подправката струва по-скъпо от самото ядене.“ „Собствената плешивост три години не се забелязва.“

„Човек без пари – лодка без платна.“ „Не е имало случай гол да е загубил нещо.“ „Първо човекът пие вино, после виното пие вино и накрая виното пие човека.“

„О, о – о! Говорят против алкохола и тютюнопушенето!“ – намесва се Любопитния. И всички викат: „О!“ Удивляват се.

Любопитния се смее на поговорката „Не е имало случай гол да е загубил нещо“. По реакциите може да се открие и характерът на животно. Доброто намерение на непознато куче се вижда по това, дали си върти опашката.

Има хора, луди по поговорките! „Разклатен кол лесно се измъква“, „Около добрите дела дяволи се въртят“, „Хорската мътва не живее повече от 75 дни“, „Прекомерното послушание още не е преданост“, „В усмихнато лице стрела не пускат“, „Студеният чай и студеният ориз са поносими, но студеният поглед и студеният думи са непоносими“, „Късно е да покриваш с топло одеяло надгробен камък“, „На глух съня си не можеш да разкажеш“.

Мнителен народ в бара. Затова прибавям още две поговорки: „Съмненията раждат истината“, и: „Седем пъти провери, преди да се усъмниш в човека.“

Изброяването на мъдрости беше почти електронно обхващане на част от доброто японско мислене.

Японците са мъдри. Общо взето, те мислят като нас. Всички сме хора.

Полуусмихнат, Любопитния се обръща към мен.

„Защо Япония прилича на страна върху друга планета? А ние... Те под западно влияние ли са?“

„Моля! Моля! За Япония ние сме Западът.“

„Значи се влияят отгоре!“

След малко Любопитния отново се обажда:

„Ти бил ли си в заводите «Сейко»?“

„Хм!... Хм!...“

И тъй като не отговорих, четирима души край масата в Млечния бар си създадоха четири различни хипотези.

„Какво си домъкна от Япония?“

„Това, което разказвам. Печеля от загубата.“

Любопитния се смее:

„И ти си един!... Пътешественик! Алабала! Поне едно «Хитачи» да си беше донесъл.“

КАМИКАДЗЕ

Революция на мускулите, на разума... Компанията „Амадзаки“ прави електронни мозъци, които извършват физическа работа. Произвеждат, осъществяват контрол на качеството. И казват на човека: „Ела и вземи това, което сме сътворили!“ Канех се да започна деня с разказ на малка японска история за разнообразие, когато Любопитния ме попита какво е камикадзе.

Той и другите край масата искаха да знаят основни японски понятия, за да разбират темата по-добре. Усетил бях полъха на камикадзе през красива есен в Хиросима. Вятърът едва появяваше, беше толкова слаб. Листата на дърветата от двете страни на улицата, която водеше към прочутата модерна гара, капеха на земята. Беше им дошло времето. Това изглеждаше най-красивото явление през онези дни. По едно време вятърът заглъхна, да даде възможност на листата да падат от само себе си. Есенната картина на улицата стана още по-привлекателна.

Божественият вятър камикадзе е за специални случаи. Вие може би не знаете това. Навярно сте чули, че е „жива торпила“ от последната световна война. Да, но камикадзе е преди всичко вятър. В 1281 година Хубилай – приемникът на Чингиз хан – тръгнал с несметни пълчища на поход срещу японските острови. Той заповядал да се наредят направо през корейския пролив десет хиляди кораба и да се съединят с дървени трупи, така че се получил фантастичен, дълъг, дървен мост. Корейският пролив е около шест пъти по-широк от Ламанша. Огромни мащаби е имала военната операция. Конницата се готвела да прекоси моста над морето и да достигне японските острови. Конете на основните военни сили вече риели пред него, нетърпеливи да се втурнат в атака. Първите

стъпили в Кюшу. Тогава от запад нахлул невиджан по своята мощ тайфун – божественият вятър камикадзе. И... мостът станал на трески.

Камикадзе се появяваше във въображението ми, докато бях в Япония. Понякога се питах каква е тази Япония, която може да те побърка със съвременни открития – изкарани на улицата за продан и употреба, и така здраво те държи в прегръдката на легенди, символи, предания и по-тайни внушения? Камикадзе в японската история не е духал срещу четирите кораба на командор Пери в 1853 година. Вие може би не знаете за командор Пери. Може и нищичко да не сте чували за него. Пери е име на чужденец, влязъл в японската история. Припомнете си имената на чужденци, които са влезли в българската история. И българи са оставали в паметта на други народи. Командор Пери е американец. Споме-нава се с добра дума, макар някои да наричат неговите четири морски съда „черните кораби“. Търпял светът изолацията на Япония – по-точно самоизолацията ѝ от света, – търпял и накрая не издържал. Решил да действа. Когато няма война, има търговия. На 8 юли 1853 година командор Пери пристига в залива Урага. Войниците му били добре обути. И въоръжени. А в морето нито тайфун, нито дори крогък ветреца. Командор Пери носел писмо от президента Филмор до императора Комей. И попитал японците: „Вие ще търгувате ли, или няма да търгувате?“ Иначе казано – настоявал да се сключи търговски договор. В 1854 г. той отново идва. Мисията му била успешна. Камикадзе духа срещу негативите. Представях си времето, в което живеехме, и си казвах: „Няма ли да духне някой камикадзе?“ Виждах във въображението си отворени усти да призовават ветровете. Те крещяха: „Вятъра! Вятъра! Вятъра!“... Но после си помислих, че това би било ужасно: заедно с божествения вятър могат да заиграят всички дяволи. И допълних: „Дано все пак времето се позадържи!“ Сигурно има и друг начин за промени. Повечето добри дела на света се правят с мисъл и труд. С вятър всичко не става – бил той божествен или раздвижване на въздуха, предизвикано от уста, призоваваща ветровете. Камикадзе не духа всеки ден.

През есента листата на дърветата в Япония окапват, както и у нас: ха насам, ха натам... И се спускат на улицата тихо, безшумно – поради силата на естеството.

Хирошима. От дървото падат три листа. Есен е – не могат да не падат. Ха насам, ха натам – и докосват тротоара. Движат се японци. Японец до японец. Първият човек се навежда. Приведен над падналите листа, той работи с ръцете си като с метличка и лопатка. Внимателно ги прибира. Отива встрани и ги поставя в кош за смет, като някаква

ценност. Ама кош да видите! Формата му – неизвестно летателно тяло. Скачам от автобуса на спирката! И се вирам! Милиони японци се движат в милионния град. Листата падат от дърветата. Голям листопад ще се спусне през есента в Япония. На улицата няма нито едно листо. Там е чисто, чисто.

В главата ми – тайфун! Съществени са явленията, които се повтарят, както е с изгрева на слънцето. В шинтоизма има осем милиона богове, между които – богът на чистотата и богът на красотата. Всъщност боговете в шинтоизма са безброй. Това не са толкова богове, а духове, населяващи и одухотворяващи природата – включително душите на мъртвите. Японци вярват във всичките си духове.

Да! Камикадзе не духа всеки ден! Мисля, че съм извървял голяма част от пътя си, няма да живея с орлите. Оставям картината настрана и бързам да кажа: „Божественият вятър е Божа работа. Разчитайте на чистотата и красотата. Доверявайте се повече на постоянството си.“

ОБУВКИ БЕЗ ВРЪЗКИ

На Марко Поло му се счуло, че на Япония казват Чипинго (Жибенго)?! После пътешественикът признава, че е направил грешка, като е нарекъл така японските острови. Не е издържано обаче певецът да критикува певец, че не може да пее, художникът да критикува художник, че не може да рисува, писателят да критикува писател, че не може да пише и прави грешки... Всеки пее своя песен, рисува своя картина... Не можем да вървим напред без познания за миналото. Трудно лекуват човек без анамнеза.

Историята на Япония? Да. Но японската история е нещо друго. Имам нахвърляни бележки в тази област. „Историческото“ в тях беше странно явление в главата на скитник, преминало... и през порите на обувките му. Разглеждах страна и народ, и от обувките на хората... за да почна своята история. Откъдето и да тръгнеш би могъл да стигнеш донякъде. Голяма полза е да разгледаш как е обуто населението на една империя. Мъдрост говори, че лицето е огледало на човешката душа. Но моето виждане не издържа дълго на стари истини.

Като хвърлиш поглед от специален ъгъл, ще видиш човека от страната, откъдето си го погледнал. (Не казвай, че си видял целия човек!) Краката, разбира се. Лицето може да бъде маска – като тази в театър Но. Там всеки актьор играе с маска на лицето. В началото не е имало добро

и зло. После са се появили нравствени норми. Лицето, малко или много, вече е чуждо на непосредствеността. От човека са изисквали странни и неестествени реакции. Възпитавали са го да крие сълзата в окото си. Принуждавали го да спотайва усмивката си. Налагало му се да ръмжи като мечка и да плаши. Потискал е усещането си за болка. Биели са го и не са му давали да плаче. Така постепенно лицето се превръщало в маска. И човекът е вървял по планетата маскиран. Животът му е станал карнавал.

Върху перона на гарата – хора. И зърваш лачени обувки. Ясно... Пристигаш в друга страна, на друга гара. А! Цървул и?... Тези пък с цървули?! Обувките говорят! Те са огледало на човешката душа. Мой приятел гледаше хората в ръцете. До какви заключения стигна! Наблюденията върху орган на човешкото тяло може да доведе до обобщена информация: ухото, ходилото, дланта... В Япония покойният народен лечител Димков с неговата ирисна диагностика би бил божествен заради уменията да наблюдава окото както никой друг. Той се вгледа в мой приятел и се произнесе: „Страдаш от безсъние? Така ли? Не можеш да мигнеш през нощта? Браво! Не те е срам да тревожиш хората! Яж печен лук! Ще спиш като къпан!“ Препоръчваше му глава печен кромид лук, ако е по-голяма главата. Или – две по-малки. Да ги изяде преди лягане. След това приятелят ми спеше като заклан, сякаш покосен от меч на самурай. За отправна точка на погледа към света бях избрал обувките. Пътешественик – обувката ме привличаше. Рядко съм грешил: на гара по пътя ми, верен на изпитания си навик, погледнах върху перона, за да видя с какво са обути туземците. А те бяха боси...

С пръстите на краката си туземното население на гарата се чешеше, демонстрираше нетърпение, разговаряше... Човек е доста отропан и прикрива лицето си с маска. Знае, че то е огледало на душата му. Но може и да не се досеща, че огледало на душата са и краката му. Че и обувките. Краката си в джоба не можеш да скриеш!

Обувките биват чисти и мръсни. Те често са монитор – върху който е изразено душевното ти състояние. Поне половината от около половин милион официално регистрирани душевноболни у нас са с неравномерно изтрити токове, откъдето може би е дошло и заболяването им. Кривенето на походката заради орфани токове е довело много хора до психично напрежение. Японците са изрядни с обувките. Те имат свой стил в употребата им.

Пристанището в Токио. Бях залепил нос върху кръглото стъкло на корабната кабина. Гледах навън... крака дълги, в обувки, по-високи от

обикновените. И без връзки. Краката принадлежаха на началника на граничната охрана. Обувките му изглеждаха изключителни, истинска ценна находка за един изследовател: обувки без връзки?! Езиците им стърчаха изплезени навън като езици на два дракона. Рекох си: „Тук не може да няма някаква история!“

Чувал съм да казват, че японците произлизат от монголците. От монголски и малайски племена се ражда японското племе Ямато. Японският летопис се казва „Коджики“ („Записки за древни дела“). Той е първият писмен паметник, който дава сведения за японската история и митология. Предполага се, че от смесването на аборигените с манджуро-тунгуски и малайско-полинезийски племена се е появило японското племе Ямато. Никой не знае със сигурност откъде произлизат японците. Нито една от съществуващите теории не е призната за абсолютно вярна. Старата столица на Япония е Нара. Там видях гигантска статуя на Буда – Дайбуцу. Толкова е голяма, че човек може да се разхожда прав в ноздрите на Буда. Градът е бил столица. Така става и с човека: бил някакъв, но вече не е. „Да, но той е, който някога е бил!“ – казва ми Япония и с това иска да прибави още нещо. Трябва добре да познаваш този фатален момент, за да разбереш поне отчасти „японското“ мислене. Всяка страна, град, село, населено място на света са изградени освен до вода и върху миналото. Стоят върху него така, както върху своята биография – върху краката си, обути или боси.

Голям дял от японската история след създаването на страната от богинята на слънцето Аматарасу е яркият белег – династията Токугава, или шогуните. Властвали са от 1603 до 1868 година. Страната – изолирана от света! Всеки, който се е доближавал до островите, е бил убиван! Всеки, който е правил опит да ги напусне, е бил убиван! Мръднеш ли – сабя! Непоносим глад! Петстотин седемдесет и четири гладни (оризови) бунта. Стоманен е бил кръгът около бамбукова Япония. Тежки черни облаци лазели по небето и прикривали красивите изгреви на слънцето. Петвековното турско робство в България до 1878 г. в сравнение с жестоката власт на шогуните в Япония е било пример на истинско мирно съвместно съжителство. Но питам: имала ли е тогава Япония друг път на развитие? Кой е спасил страната да не бъде колонизирана от испанците и португалците? Кой е съхранил целостта ѝ? Кой я е опазил да не попадне под икономическа зависимост? Кой е насадил дисциплина в народа? Жестокостта на шогуните е прочута. Мисля си: абе, жестокост – да, жестокост. Но тези хора и затова са стигнали дотук.

За японца най-тягостната дума, изглежда, е изолация. С мой

приятел трябваше да отидем на охранявано място в Токио. Полицията отбелязваше в тетрадката всеки посетител. Приятелят ми рече: „Съжалявам, но не искам да ходя там! Ще се почувствам изолиран!“ Той друга дума не можа да намери, за да опише състояние, което японецът е търпял в историята си и му е дошло до гуша. Изоляцията е страшна за човека. Не е хубаво да живееш затворен в граници – нито за човек, нито за страна. Светът трябва да има регулатор! Граници трябва да има! Но добре е, когато те не се чувстват толкова осезателно.

Изолиран и беден е бил народът. Ако трябва да се разглежда японската история на части за улеснение, голям и добър период ще се падне на епохата Мейджи. Тогава широко се отварят вратите на страната за външната цивилизация. Провеждат се реформи. Японецът, като каже: „Мейджи!“, мед му капе от устата. Бих разделил японската история на четири големи периода, колкото е броят на големите острови на тази островна страна: епохата Хейан – златния век на Япония, епохата на династията Токугава, епохата Мейджи и съвременна Япония.

До преди стотина години Страната на изгряващото слънце не е познавала колелото. А то се е въртяло.

Обувките на началника на граничната охрана в Токио ме настройваха да мисля исторически. Дългучът се беше разкراчил като великан. В далечината се виждаше част от Токио. В тази страна е прието хората да се събуват. Японецът види ли татами и си сваля обувките. Той на рогозка с обувка не стъпва. „Рогозка“ ли казах? Хм. Рогозка?! И аз като другите. Татамите никога не са били и няма да станат рогозка. Така е вървяло българското познание за Япония – от книжка в книжка. Всеки е допуснал в творбата си „грешките на своето време“. Зърнах да развалят дом. Бяха стигнали до пода, където стоят татамите. Онова не беше рогозка, а дебели чимове от оризова слама! Чимове! И – с определени размери. Човек казва, че държи стая от три, пет, осем... татами!

Японецът притежава забележителна способност ловко да се освобождава от обувките си – те са почти винаги широки и развързани. Първата японска дипломатическа мисия посетила Франция. Начело бил принц Ивакура. Пред един асансьор японските дипломати по навик се събули... Горе, на етаж, се оказали по чорапи?! При пускането на първия влак в Япония по линията Токио-Йокохама официалната делегация се събула пред вагона. И влакът тръгна. На последната спирка в Йокохама, когато трябвало да слязат, официалните лица нямали какво да обуйт. Обувките им останали на гарата в Токио.

ВЕРСИЯ ЗА ПРОИЗХОДА НА ЯПОНЦИТЕ И МОЕ ХРУМВАНЕ ЗА УКРЕПВАНЕ НА ДЪРЖАВАТА ИМ

Навремето науките не са могли да допринесат много. Слабо са били развити археологията, етнографията, езикознанието, научно-техническите средства от всякакво естество. Не е имало специалисти в Европа, които истински да надникнат „чак там“ – в Япония. Показвала е признаци на живот приложната (практическата) лингвистика, но съпоставителното езикознание не е било на висота, за да открие общи елементи, да докосне „бродещи сюжети“. Хаос в старата научна литература. Едно с едно не се връзва. У нас има книга, излязла през тридесетте години. В нея така, както и другаде по света, в смесицата от логични цитати на учени клокочи и странна „научна“ логика. Говори се, че японците произлезли от хонорите (!!). От хонорите, за да не е от хуните, тъй като „хуни“ не звучало добре. Хората, по логика, свързват хуните с хуни. Тази версия претендира да е научна. Ще я спомена, за да има и „научна“ версия сред легендите. Японският историк Кацууро Хара е отбелязал следното: „Историята не е създадена единствено за историците и напразно е да се оплаква загубата на книжа. Народът трябва да бъде по-признателен на велик човек, който му е открил добър път, отколкото някому, който би му запазил няколко спомена от миналото.“ Умно. Мъдро мислене. Страхът от смъртта ни кара да се величаем и да не живеем свободно и скромно в естеството си.

Мисълта ми отскачаше като щура – ту при тях, японците, ту при нас, българите. Южна хипотеза, северна хипотеза... Преди основаването на Япония островите са били населени от няколко аборигенни племена. До наши дни са останали представителите от племето Аину. А хонорите, които уж нападнали през Корея и Цушима, били точни и изрядни хора. И логиката на учените заиграва. Достатъчно е да се знае откъде е духал вятърът. Оттам са дошли значи, разсъждават те. „Тези учени вярват твърде сяпао на това, което наричат цивилизация. Тогава степенята на цивилизацията не е била решаваща при издигането или падането на държавите. В онези далечни времена силата, свирепостта, храбростта са стрували много повече, отколкото самите оръжия.“ „Но ако победата наистина се свързва най-много с храбростта, то трайността и устойчивостта на държавата не са зависели само и изключително от нея. Трайността и устойчивостта на държавата зависели безспорно от държавническият дух (?!). А такъв дух имали хонорите.“ (И оттук...) „Японската

държава е могла да бъде създадена от хонорите. От хонорски произход значи са онова дълбоко съзнание и чувство за отговорност, които у японците добили своето завършено развитие в обряда сеппуку, известен под името харакири.“

Виждате ли как се е мотивирал „ученият“ историк! Мотивирал се е с краката. Оттам е духал вятърът – откъм страната на хонорите. „Учени“?! Днес никой не говори за хонори. Историкът беше пропуснал същественото: при племена не може да се говори за „държавнически“ дух. Нямало е държава, за да има такъв дух. Държавническият дух е въпрос на възпитание, не на произход.

Нехаех. Моят тъгъл на виждане ми даваше не по-малка възможност да се добера до истината. Казвах си: „Пък може и така да е! Възможно е японците да са произлезли от хонорите. Логично е детето да прилича на съседа.“

Бях готов да приема всички хипотези, легенди и догадки за създаването на японската държава поради липса на желание да ги оспорвам. На Земята потоп ли чакаха?! Престанахме да говорим за бъдещето. Загълхна желанието ни да мечтаем и да фантазираме. Чудех се как Жул Верн още се продава! Вместо това – заровихме се дълбоко в историята. На няколко пъти у нас трябваше да свидетелствам за личности, които на всяка цена желяеха да влязат в нея със закъснение и по попечителство. А бях свидетел и на опити насила да се изхвърлят мъже и жени, които вече се бяха настанили там.

Добре! – мислех си. – Япония, че е създадена, създадена е. Вижда се и с просто око. И добре е направена тази държава. По-лесно е обаче да създадеш, отколкото да задържиш. Кое е укрепило екзотичната страна, за да оцелее? Отношението към търговците, разбира се! Японецът ги е гледал под вежди. В страната е имало ясно разграничени съсловия: самураи, селяни, занаятчии и търговци. Самураите и семействата им са били около два милиона (с прислугата около три милиона).

По-ниско от търговците били гробарите, кожарите, месарите, артистите и просяците! Женитбите между съсловията не са били разрешени. Когато тази държава е стояла на фатален кръстопът в своето развитие и се е питала да бъде или да не бъде, тя е отбелязвала отношението си към посредниците. И се е спасявала.

Търговците не трябва да умират от естествена смърт! Много са им съблазните! Лошо е да си беден. Да бъдеш богат – това не е всичко. Обществото на бъдещето, ако иска да е добро или поне да се доближи до доброто, би трябвало да остави търговците да си живеят като хора и да

ги замени с работи.

У нас съществуваше забележителен начин на връщане на ресто. Продавачът не бърза. Даваш десет лева за стока, която струва един лев и петдесет стотинки. И той започва да връща... на паузи. На проклетите нарочни паузи! Казва: „Струва лев и петдесет!“ И ти прибира десетте лева. Пауза. Ти стоиш пред него и чакаш... Тогава той прибавя десет стотинки и казва: „Лев и шестдесет!“ После – „лев и седемдесет, и осемдесет, и деветдесет. Два лева!“ И отново пауза, сякаш това е краят. В такъв момент често съм си отивал. Понякога съм оставал в суетнята си. Тогава съм чувал гласа на продавача: „Три лева, четири лева, пет лева!“ И отново край. Вече за кой ли път?! Продавачът прави своите дежурни паузи, върви към истината. Ти стърчиш. И чакаш! Тогава той – търговецът на дребно – ти хвърля пет лева и се провиква: „И пет – десет!“

Ти продължаваш да стоиш. Има и такива моменти. Вярно нямаш. Продавачът се пули и раздражен крещи: „Какво още чакаш, бе? Всичко ти дадох!“

По този начин търговците у нас бяха измъкнали от мен цяло състояние.

Срещал съм и добри търговци на дребно, които работят честно като работи. И с това доказват правилността на идеята за цялостна роботизация на търговията. Макар че и с машините, щом имитират търговци, трябва да се внимава.

В Страната на изгряващото слънце фантастични предполагаеми същества ми внушаваха идеи с фантастичен характер. Външният им образ: приличаха на човеци, преметнали лък върху рамото си, затъкнат със свирещи стрели – хикиме. Прикачваха на стрелата нещо, което свисти. И с риск да ме оспори науката, казах си: „Япония е имала точен поглед върху търговците, месарите, гробарите... като не ги е смятала за стока. Но дали и заради това не е укрепнала тази държава?“

Търговска улица в Отару. Сутрин. Магазините отварят в 9,00 часа. Дотогава изглежда пусто, тук-там има живот, колкото да не останеш с впечатление, че всичко е замряло. Точно в 9,00 часа по часовник, когато стрелката за секундите удря най-горе – кепенците, рулетките, навесите на магазините, всичко се разтваря като огромен чадър. Сякаш избухва празник. Улицата грее. Как да го обясня? Ами... ако в девет часа без три секунди извърнете поглед от запустялата търговска улица на Отару и погледнете към морето, след три секунди чувате гръм – като се обърнете и отново погледнете назад, уверявам ви, няма да можете да я познаете. Онова вече е друга улица.

Точността при отварянето на всички магазини едновременно е въпрос на престиж. Така в Отару видях улица, която за секунда променяше вида си.

МЕЙДЖИ ДЖИНГУ

Властите на една държава са три: законодателна, изпълнителна и съдебна. Едната власт не трябва да се бърка в работата на другите власти или да ги контролира.

Срещу Нова година в Токио посетих няколко познати приятели, няколко непознати заведения. Прибрах се, но приближаването на празника ме правеше неспокоен. Почувствах възбуждащо желание да се движа, може би защото много народ беше излязъл да направи последните покупки, да уважи някого или нещо с традиционно новогодишно посещение. И отново попаднах на улицата.

Бях чувал вече за храма Мейджи джингу. Какви красиви имена имат тези японци! Мейджи джингу! Акихабара (Равнината на есенните листа) – най-големият в Япония квартал, пазар на електроника и битова техника. Кичи джъоджи – една красива част на града – защото квартали в нашия смисъл на думата в японската столица не съществуват. При нас често ходим да пазаруваме в центъра. В Токио навсякъде е център! Възшност кварталното деление там е силно, но всеки квартал е отделен организъм с миницентър и всичко необходимо в него.

Вървах към храма.

Срещу Нова година Токио беше украсен с чудно красиви, направени от изкуствена материя сакура – клончета от цъфнала вишня. Редовната украса правеше улиците да изглеждат празнични. А в празнични дни украсата е двойна и тройна. Пътят към храма представляваше незабравимо зрелище. Търговията беше изскочила на улицата с устроени павилиони, щандове... Продаваха се цветове, форми и всичко, което може да се консумира: меса, печени на скара, нещо като кренвирши... Тестените произведения имаха форма на цветя, на птици, на риби, на сърца, на какви ли не причудливи чудатости, които трудно се покриват с нашите представи за печени тестени изделия. Имаше вкусотии от „живо“ (прясно) тесто. То трябваше да се яде веднага, както сурова риба: беше захаросано и оцветено. Приличаше на приготвена за кюфтета сурова кайма, от която като дете скришом съм късал. Криел съм се да не ме видят, бягал съм да не ме хванат. Стоките на пазара бяха добре изпипани!

По лицата на търговците на дребно не зърнах сянка от високомерие. Нямах да забележа това, ако в България сред сериозни бизнесмени не срещнах и нагли парвенюта, екземпляри, сякаш изтървани от зоологическа градина.

Движех се в поток от хора. По красивите улици мислите ми бяха красиви.

Разсъждавах и за държавата... със законодателство, в което дори обещанието е закон. Вървах сериозен и вгълбен. Исках да се промъкна сред грешници като мен и по този начин поне пред Нова година да се доближа до някакъв мисловен храм. Познавах добри книги. Малко съдържателни разговори бях чувал, където да не се говореше по проблемите на обществото. Често именно държавата и нейните институции бяха сцената, на която се показваха чертите на индивида, оплетен от вечните теми любов, омраза, скръб, радост... Срещал съм се с японци патриоти, които по време на демокрация едновременно защитаваха нацията си и критикуваха някои порядки в страната. Една държава не е пълноценна, когато е снизходителна към своите недостатъци.

И дисциплината се нуждае от контрол. Разчита се на него. У нас съществуват такива хора, защото има и такива характери, и такава школа. Често няма накъде: представят си контрола като вилица на врата на човека. (Не могат да дишат без контрол.) Самата дисциплина би могла да се превърне в производство. Подобна строга организация върви към самоконтрол. В Япония той е свързан с личната материална и духовна заинтересованост. Ако има само контрол в чист вид, това означава, че до всеки, който произвежда, трябва да стои друг, който да го контролира... Приятели японци ме въвеждаха в странни за мен правила, права и задължения. Когато на японеца му трябват повече пари, той не ги търси настървено, а работи във фирмата час-два повече на ден, за да си изплати заема. Не виждах обаче как може да запълни последните два часа от работния си ден с по-бавна или по-лоша трудова дейност от първите два часа. Ако пипа бавно... все ще се намери нещо от машината на организацията в производството да го цапне по носа. В едно предприятие работници режеха кожи. И ги трупяха на куп. Опаковаха ги след това. Устройство, което приличаше на човешка ръка, подаваше обработената кожа. Работникът я поемаше, подреждаше и се обръщаше за друга. Парчето кожа можеше да го удари, ако не се извърнеше на секундата.

Технически контролни механизми. Дисциплината беше съзнателна. Тя най-малко от контрол се нуждаеше. Всичко в онази страна говореше за съзнателна дисциплина. Контролът съществуваше, но не се

прекаляваше с дозировката и той сякаш не се забелязваше.

Ресторантите! Влизаш и ядеш?! Може би ще попитате: „Как така влизаш и ядеш?“ Наистина това е толкова естествено! Онова, което владееше въображението ми, беше въпросът: „Ще стане ли?“

Една държава какво ли не прави, за да стане нещо: издава закони (от името на законодателната власт), възлага изпълнението на тези закони (на изпълнителната власт), съди онези, които ги нарушават (чрез съдебната власт). Механизмът на държавното устройство работи. И животът върви. У нас човек всеки ден се пита: „Ще стане ли?“ Вървиш с жалба в ръка и се чудиш... Сключваш договор и се притесняваш дали ще го изпълнят силните, които са положили подписа си под него. Честна дума получиш и вместо да си кривнеш шапката, ти се страхуваш... Абе, в ресторант влезеш да се нахраниш. Сядаш и се питаш изобщо ще ти донесат ли храна. Започваш да човъркаш мисълта си с въпроси. Прищракне такъв мисловен индивид, па току виж, отчаян от себеподобния, тръгне да търси по-добри отношения... но вече между човека и машината като спасителна идея. Дива е онази държавна уредба, която всеки ден променя нормите на поведение. И всичко така е устроено, че нищо не става. Дискретният и деликатният бяха жалоните на бъдещето. Ние сме очаровани, когато срещнем индивид, носител на такива черти.

Държавата – стълбове на сграда. Те са стабилни, дори всичко друго да се пропуква. Единият стълб не трябва да отнема тежест от другите. А гражданите – коректни към държавните институции.

По пътя за храма, сред различни и достойни теории за ролята на държавния глава, се промъкваше и моя изстрадана мисъл: „На президент се дава, от президент не се иска.“

Навремето бях много изпаднал. Стигнах до дъното и за да съществувам, приемах всякаква работа. Подготвен вече за друго, станах и портиер в хотел срещу пловдивския Международен мострен панаир. Държавният глава на България ми стискаше ръката пред асансьора. Каза ми: „Отсега нататък все при вас ще се «возя»!“ Той влагаше весел подтекст в думите. Гледаше ме изпитателно и чакаше. За него се говореше, че е човек, който се досеща. И аз, ха да му разкажа драмата си. Политикът можеше чрез намеса да реши съдбата на всеки. Ако си бях отворил устата, можехте да ми видите цървулите – къде щях да отида... Конюнктурните промени едва ли биха ме засегнали! А аз мълчах пред онзи човек, който на практика имаше неограничени възможности. И стисках зъби. Такъв фатален миг идва един път в живота, както се пее в стара градска песен: „Щастието идва сал веднъж и ти казва здраво дръж.“ Вълнувах

се, борех се със съблазнителното изкушение и си повтарях наум: „От президент не се иска!“ Ако всеки тръгне да скубе от символа и олицетворението на държавата, какво ще остане от нея? Зъбите ми излязоха здрави да не се строят от стискане пред асансьора, който можеше да ме издигне високо в живота. Мълчах. И ми е леко някак си. Разговорях с главата на държавата, от когото не поисках нищо.

Не можех да не си изясня тези по японски „дребни“ подробности.

Като наблюдавах отблизо японците, създадох във въображението си министерства. Натъкних и министерство на външната търговия със съответните специалисти... не защото в Япония то не беше добро, но у нас се чувстваше нужда от доработка в него.

Япония – островна реалност. Дейността на търговците във външна-та търговия у нас бягаше от полето на всеобхватен обществен контрол, откъдето, струва ми се, идваха и провалите в работата им. Търсех герой, който можеше и да не бъде чак толкова положителен. Тъй като откъде да го намеря такъв в България и точно в тази област?!...

Намерението да създам в представата си въображаема държава ме караше да мисля за всички клонове на обществения живот. Старателно наблюдавах Япония, откъдето черпех въодушевление. Външната търговия на България внушаваше любопитни мисли. Тресеше ме! Както на кораба, когато си мислех, че може да съм бил делфин по онези места... Вглеждах се в кадрите, които работеха в това министерство и го представяваха в чужбина. Три вида специалисти се занимаваха с външните търговски връзки. Били сме заедно зад граница и сме се наблюдавали. Търговците навярно са искали да разберат какво би могъл да представлява един съвременен български пътешественик, а аз – тях съм гледал. Виждах ги как се превръщат в експонати, ценни и от историческа гледна точка. „Историческа“ – казвам. Процесът на целия този разказ в Млечния бар продължи около четвърт век, обхвана края на една и началото на друга обществено-политическа система, в един може би също така въображаем епос на психологията и социалната етика. Мислех си: „Поне да опитам...“

Първа група: предимно „наши“ хора. Честни в намеренията си.

Търговските задгранични дейци от тази група бяха самоотвержени. Те имаха негативни страни, които произлизаха от черти на тренировката. Обстановката – нова за тях. Системите – почти различни. Неориентирани. В известен смисъл тренировката им пречеше. „Нашият“ човек изглеждаше добър, но демоден. Изпитвах състрадание към него. Подготовката за ориентация му пречеше да бъде ориентиран. Той

манипулираше с отношенията си към хората във такава, както с отношенията си към своите в страната. Не можеше да улови душевността на задграничния партньор, за да има реално поведение към него, да води разговор. Далечни му бяха хората на бизнеса и тяхното мислене.

Това е повече опит за психологичен портрет, за който няма време, тъй като... ей къде е храмът Мей-джи джину! Ще кажа направо: имах чувството, че този човек, ако стане в чужбина да говори на банкет с чаша в ръка пред милионери и милиардери, би могъл да каже: „Другар и!...“ Обръщението „Дами и господа!“ трудно влизаше в неговия речник.

Втора група: „наши“ хора, само че прекалено „наши“. В чужбина те биваха назначавани не според техните делови, професионални и прочие качества, а защото имаха „гръб“. Някой им даваше „рамо“. Тъй като членовете от групата безспорно имаха и свой гръб, и свое рамо, за да функционира организъмът им, с придобивките те приличаха на същества от картина на художник модернист: с два гръба и две рамена на плешката. Следователно почти нереални. Почти, защото все пак те съществуват. И действат! Действията им не бяха кой знае колко активни или умни. За сметка на допълнителен гръб и рамо не владееха език. Чувал съм в чужбина търговски представител да казва на населението: „Наздраве!!!“ Но освен това друго не можеше да промълви на местния език. Не го разбираше. Глухоням. Седеше си в чужбина и кротуваше. Затова пък, когато говореше по телефона със София, беше активен. Казваше приведен над слушалката: „Другарю Иванов!...“ И си въртеше задника. Но тъй като и тази група „специалисти“ са повече опит за психологически портрет, за който пред самия храм нямам повече време, ще кажа накратко: представям си какви чудесни бояджии в секретни военни обекти могат да станат тези глухонями!

Третата група: обиграни хора. Бих казал – „обигран човек“, тъй като чак толкова много от тази група нямаме. Той не притежава недостатъците на търговците от първите две групи. Добре владее съответния чужд език, познава психиката на партньорите си. Информирани са в подробности за техните нрави и обичаи. Шегата при него е изключена. Позволява си я само щом почувства, че и тя би могла да свърши работа. Толкова е квалифициран! Бързо реагира. С партньорите си се разбира и без да говорят. Те се разтреперват, като го видят да се задава. Този човек е схванал елементарни подробности в своята дейност. Усвоил ги е добре. И знае, че има правила в тази игра. Специалистът в областта на външната търговия не е голям мислител. Проблемите, над които работи,

не са чак толкова дълбоки. Специалистът по принцип не е мислител от класа. Не открива света. (Големите открития са плод на нестандартно мислене.) Светът отдавна е измислен, преработен, допълнен... Специалистът не е съдия – не е в състояние да отсъди бъдещето на едно копче. Той може да бъде относително обикновен човек, който обаче има достатъчно ум и информация да разбере състояние. И ако трябва – да реагира адекватно. Че вие какво си мислите?! У нас като рекат „специалист“... Ролята на търговеца в третата група обаче е голяма. И ако той е покварен, народът може да тръгне по улиците със скъсани гащи.

Този екземпляр е ценен за обществото – би трябвало да се охранява! Така както се пазят редки животни и птици. Нещо повече! Наложително е да има край себе си охрана, която да го пази не толкова от терористи, колкото от него самия. Специалните хора допускат специални грешки. Те са предимно държавни служители и не трябва да бъдат разглеждани от държавните работи. Такъв, който много знае, знае и цената си. Лошо е, когато започне да я иска в едно обкръжение, за което би трябвало и да се жертва.

О! е спомена няколко показателя – за охраната. Първо: този човек се държи с по-висшите от него като равен с равни. Запомнете това, защото и по това ще го познаете, когато започне да се скапва. Най-малкото, не го изпращайте на работа в Япония, ще направи лошо впечатление на дисциплинираните японци, които знаят много за държавата. И – за висшите си ръководители. Второ: с низшите е груб. Той ги ругае, тъпче ги, ходи по тях. Подчиненият започва да гълта лекарства срещу притеснение от изкуствено създадени тревоги. „Началството“ казва за по-низшия в йерархията: „Докато аз съм тук, на това място, той ще трябва да знае, че аз му давам хляб!“ Или: „Ако иска да яде хляб – при мен!...“ Собственици на фирми в Япония такива думи не изричат и се питах откъде се появи това явление у нас, след като, за да се премахне, беше извършена „революция“?! По едно време чух да съветват: „Че съобщете му го!“ Не бях против това, но дали той искаше да го чуе?! Трето: започва да забогатява до степен, че може и пенсия да не му трябва на стари години. Богатее и от чужди, и от свои. Своите вече го държат като необходим, както е необходимо горчивото лекарство. Лошо става, ако такъв умре. Службата ще обеднее. Национален нерв ще се затрие.

Обществото се строи с несъвършени хора. „Положителният герой“ в търговията се оказва „приказка от хиляда и една нощ“, макар в това несъвършенство тук и там да има по нещо жизнеутвърждаващо. Малкото, които се изкачват на „билото“, също ще бъдат несъвършени. В този

смисъл бях готов да приема за положителен пример външния търговски представител от условната трета група. По пътя с болка си повтарях за него: „Ех, да не беше толкова разглезено това леке!...“

Трите групи вече се разпадат. Каква младеж се е навъдила!

Всъщност какво исках? Нищо особено, освен да отбележа три типа в международните търговски отношения у нас, които при съответните условия биха могли да се окажат вечни. Желаех да им дам право въпреки неизбежна метаморфоза при промените да заявят на света: „Ние пак сме тук!“ Светът се променяше бавно.

За Япония външната търговия е въпрос на живот и смърт. Страната на изгрвящото слънце е на трето място в света по внос и износ след САЩ и Германия. С ограничени природни ресурси и многобройно население тя е принудена да внася голямо количество суровини от други страни. Произвежда готови и полуготови произведения от вносните суровини и ги продава в чужбина. Износът ѝ за една произволно взета година възлиза на 314,5 милиарда щатски долара, а вносът – 236,7 милиарда.

В края на века Япония внесе цялото си количество памук, вълна, каучук, което означава сто на сто. Внасяла е 99,8 процента от необходимия петрол, 99,4 процента от необходимата желязна руда, 90,6 процента от необходимата пшеница.

Изнесла е стоки, които е произвела от желязната руда – машини, химикали. Заля света с леки коли, кораби, фото- и кинокамери, мотори, магнетofони, електронни калкулатори... Най-големият търговски партньор на Япония са Съединените американски щати. Американците приемат само около една четвърт от експорта на Япония. Другото се продава в Азия, в Европа... Най-големият внос на Япония идва от Средния изток и Азия. В Токио ми подариха две земни кълба. Тоест чертеж на два кръга, издаден от Министерството на финансите. Единият от тях обяснява подробно на часовникова диаграма вноса на Япония, а другият – износа. Ето каква е картината:

От САЩ Япония внася 20,8 на сто, а изнася за САЩ 27,7 на сто. Това означава, че Япония изнася за САЩ 7,7 на сто повече, отколкото внася оттам. Внася от Азия 22,4 на сто... изнася 22,7. Повече 0,3 на сто, но все пак повече. От Латинска Америка внася 4,7 на сто, изнася 6,9 на сто. Африка: внася оттам 2,9 на сто, а изнася 5,2. Навсякъде все този стил – износът на Япония е повече от вноса! От Западна Европа внася 8,1 на сто, а изнася 15,7.

Данните потвърдиха откритието ни. През тази произволно взета

година Япония е изразходвала 31,3 трилиона йени (217 милиарда щатски долара) за внос от други страни. А е спечелила 40,4 трилиона йени (280 милиарда щатски долара) с експорта на свои стоки и обслужвания.

Япония в областта на външната търговия: внася! И това същото го изнася в повече.

В темата за вътрешната търговия на Япония не бях така добре зареден с цифрови данни, но имах чуден спомен от магазин в Нагоя, където бях участник и свидетел. Сънародничка влезе в магазин и се захласна по една „Елка“, както наричахме у нас електронните калкулатори. Жената започна да се пазари. Тя стискаше сметачната машинка в ръцете си. Трябваше да помагам в превода. В онзи магазин преживях един от най-дългите си и трудни разговори като преводач в областта на електрониката, техниката и бизнеса, където участвах от години. Продавачът отстъпи от цената. Той дословно каза:

– Вие трябва да сте щастлива, госпожо! Толкова хубава стока на такава ниска цена!

Двамата с жената си тръгнахме. Вървим по тротоара. Тя върти покупката в ръцете си, разглежда я. Включва, изключва...

И се провиква изплашена:

– Виж! То не свири?! Развалено е.

Уплахата ѝ беше толкова неочаквана! Мислела си, че купува транзистор.

Трябваша ми още време и още думи, за да върна калкулаторчето на любезния продавач, който преживя всички степени на напрежение с кротост и благородство. Но пък каква сметачна машина беше? Толкова добре направена, толкова красива – сякаш ще засвири.

Приех смирен вид. В храма Мейджи джингу се беше струпал народ. Хора прииждаха и от други части на Япония. От Йойоги хайтс имаше или нямаше 400 – 500 метра. Но на мен ми трябваше час и половина време да стигна дотам. В храма се отделих и заставах встрани, за да наблюдавам ритуал: японците хвърляха монети в платнище.

Платнището беше огромно, с размерите на около половин футболно игрище – опънато над Земята. Краищата му бяха подпрени и вдигнати на яки колове, високи колкото човешки ръст. Покрай платнището бяха наредени полицаи с каски и шлемове на лицата си. Кой докъдето можеше да стигне в навалищата, там заставаше. И хвърляше пари, като изричаше слова. Налагаше се някои да замаят монетите много отдалеч – имаше опасност да ударят по главите полицаите. Затова те бяха с шлемове. А народът прииждаше. Надвечер върху огромното платнище вече

лежаха няколко тона монети.

Японките срещу Нова година бяха облечени по традиция. Официалната парадна дреха за жената е кимоно. Кимоно означава дреха.

Полицайте носеха сиви униформи. Техниката, която им беше необходима, висеше накачена по тях. Шлемовете им, изработени от лека стомана и пластмаса, стояха отпред, пред очите, за да могат да виждат. Летящи монети звънтяха и по главите на полицайте.

Късно вечерта хората си отидоха и храмът опустя. Тонове пари лежаха върху платнището. Те трябваше да „преспят“.

Полицайте стояха до парите и ги пазеха. Реших да прекарам нощта край съкровището, за да не пропусна нещо важно. Не исках, когато се завърна в България, да ме питат: „Ти защо отиде в Япония? За да те видят японците ли?...“ Разхождах се край хармана от монети. Поглеждах от време на време към тях те ме привличаха с блясъка си. Виждах полицайте, чувах стъпките им и си мислех за полицията и армията. Вече си отивам. Исках да оставя няколко мисли за държавата. Гледах полицайте край съблазнителните пари в храма Мейджи джингу и си рекох: „Армията и полицията са крепост на честността. Поговорката «Всяко стадо си има мърша» не важи за армията и полицията.“

Японците имат полезен метод за откриване на истината. Те постигат доброто мислене чрез концентрация. За минута се съсредоточих дълбоко над израза „Страната на изгряващото слънце“. И с учудване открих, че концентрацията върши чудеса. Страната на изгряващото слънце беше и страна на мъдрия залез.

РОДОВЕТЕ

Имало е много и знаменити родове в Япония, които са заемали почетно място и са играли решаваща роля в обществения живот на островите. Императорът е бил олицетворение на държавата и на целия народ, но родовете са движили пружините на обществения живот. Малко са династиите по света, които могат да съперничат по времетраене с управлението на японските родове. Сога, Фудживара, Минамото, Тайра, Ходжо...

Изкачих се на телевизионната кула в Токио и от тази височина се запитах: „Откъде съм? Какъв е родът ми?... Не може да съм тъй – без род!“ Та нали това, което представлявам, когато се гледам в огледалото, го дължа до голяма степен на деди и прадеди? Светите за индивида дела

са и дела на рода му. А защо досега не бях занимавал ума си с подобни мисли?! Какво ме беше обсебило, че забравих корена си? Всеки спомен за един род дава богата информация. Делях хората на класи, на раси, на националности, на добри и лоши. Стигнах до обобщение като това, че в един човек живеят и доброто, и злото. Досега за род не съм мислил вгълбено и поради официалното ни образование, което близо половин век делеше обществото най-вече на класи и комай на нищо друго. Нямах съставено в къщи „дърво на рода“. Не помнех имената на пращадците си по майчина линия. Поради зла участ те бяха починали, преди да съм се родил. Но колко са децата, които знаеха името на пращадко си, ако той не е вече между живите? Тъмна история: малко от нас се гордееха с родовото си начало. Без усилие не можем да си представим родовото устройство на обществото. Българи ли са били онези, които са затривали родовата памет? Нима говори нещо представянето: „Аз съм едикой си. Син съм на работническа класа...“ Докато на хиляди километри от дома ти познават имената на твоите деди и прадеди, с които са работили в миналото. Затриеш ли родовата памет, унищожаваш и националната. Наблюдения имах върху известния в Япония род Токугава. Той произхожда от стария императорски род Минамото. Названието Токугава е взето от името на селцето Токугава.

Военното управление – шогунатът (бакуфу) – възстановило напълно значението на рода. Всъщност родовото начало във военната област и в държавното устройство на Япония никога не е било отменяно. (Системата на шогуната се е запазила близо седем века – от 1192 до 1868 година.) Защо? И затова, че шогунатът е уважавал принципа на родовото единство. Моят приятел от остров Хоккайдо доктор Исаму Ямага пише името на рода си с големи букви върху пликовете на писмата до мен в България.

„Този твой род Сейкови от японската фирма за часовници «Сейко» ли произлиза?“ – пита Любопитния и чука с пръст по часовника си.

„Едва ли“ – отговарям аз.

Любопитния изненадващо пита:

„Твоят дядо какъв е бил?“

„Разбойник! Истински разбойник! – чинно отговарям аз. – Навремето в рода ни е имало големи хора.“

Според изследователи на родовете Сейкови е род на артисти, журналисти, писатели... учители. Патриархът на българската литература Иван Вазов е посветил стихотворение на Съйков – негов учител от първоначалното училище – по повод на един драматичен случай. Вазов

наричал Спас Сърков – Павел, а в Сопот му викали даскал Патю. Той е първият учител на Вазов по стихотворството. Това са го чули „от Вазова“. Именно този Сърков „му е вързал пръста“ за стихотворството. Имали сме и разбойник – дядо ми. Шемет. Обирал и бедни, и богати. Когато бил млад и за женене, влязъл на бял кон по стълбището на кметството в Павликени, насочил пистолет срещу гърдите на кмета и му рекъл: „Ще ми дадеш ли дъщеря си за жена?“ Кметът се покашлял, погледнал го и отвърнал: „Ами че ти, с тоя кон и с тоя пищов... как няма да ти я дам?!“ Било през зимата и двамата младоженци на кон преминали река Дунав. В Румъния, под благородното влияние на баба, дядо ми леко се облагодородил и върнал ограбеното... от бедните (значи не бил съвсем „шеметен“) – повечето му останало. Моят дядо почина внезапно на стогодишна възраст. Баба ми поживя някоя и друга година повече. Прабаба ми живя сто и седемнадесет години. (Аз казвах „сто и седем“ – да не ме обвиняват в измислица.) Баба не позволяваше обръщението „баба“, а настояваше да ѝ викам „майча“, както казват в Павликени на бабите. Тя всъщност е от Велико Търново. В семейството били много деца и нейна леля от Варна я взела при себе си да я отгледа, докато майча ѝ шътала. Тогава жените в България са носели дълги и широки поли. И майча пътувала във влака от Велико Търново до Варна... под полата на леля си, за да не плаща билет. Тя беше родила осемнадесет синове, три-четири пъти е имала близнаци. Баща ми е бил последната рожба. Аз съм едно дете на родителите си – факт, който може да накара нацията ни да занемее. Тази тенденция се среща и в други български родове. Ако върви все така, след триста години... Камбаната бие тревожно! Дядо ми Личо е от Бяла Черква. Ходел е с ботуши, с колосана яка, засмян... Обичал да яде на кокошката трътката.

Като се разрових, открих и свинар. Той се казваше Сейко Сейков и работеше в машиноремонтен завод в Пловдив. Там отглеждаше свине за храна на работниците в стола.

Наистина! Артисти, журналисти, писатели... Но и разбойник и свинар?!

В стария нравствен закон Бушидо е вписано, че обредът сепуко (харакири) очиства от позора, ако деянието е било позорно, само рода, но не и дееца лично(?!). Схващате ли добре смисъла на този текст? Японецът се самоубива, за да очисти името на рода... Хубаво е, че организираме по селата сборове, за да се видим и да похапнем. Но не е ли настъпило време проблемът за родовете здраво да залегне в нашето законодателство, за да го имат предвид и съдиите. Аз съм за това – синът на

цигуляря да свири на цигулка. Правят обаче от обществото собствен двор. Крадат от общото, от „майката“ крадат. Предизвикват беззаконие, за да печелят. Башата на крадеца може да е признат и за светец, но ние сме чувствителни хора. И с когото и да се сроди, на когото и да кумува (може да е кум и на министъра на правосъдието), трябва да знае, че си казваме: „Този е от онези!“ Крадецът от рода е петно за целия род.

Нравственият кодекс Бушидо – кодексът на самураите – станал и закон за японците. Личният самосъд се превърнал в основно задължение за всеки самурай, за всеки японец. Сеппуко (харакири) е бил задължителен обряд за всеки, който е извършил деяние, противно на този нравствен закон. Харакири не е бягство от дълга. То не е отклонение от тежко наказание или от някаква отговорност. Не е признак на страх пред трудностите на живота. Не е проява на малодушие, а напълно съзнателен самосъд на сгрешилия или дори на оказалия се в противоречие спрямо Бушидо честен японец. Той е признак на лично достойнство и самоуважение, на храброст. Поради това харакири не е обикновено самоубийство, а истински мъчителен обред, допустим само след изпълнен дълг. Повтарям, за да се запомни. И все пак сеппуко „очиства от позора на престъплението, ако деянието е било позорно, рода, но не и дееца лично“. Учудващи са законите на психологията, когато става въпрос за нравственост. Представям си бъдещия човек да поставя в поведението си нравствеността по-високо от психологията. Законите на психологията могат да обяснят постъпката, но и да я оправдаят.

Гледам в океана. Потънал съм в мислите си. Спомням си за японския обичай Мисоги, който очиства греховете чрез измиване със студена вода. И си казвам: „Защо ще трябва да се мушкаме непременно в корема! Има и други средства за пречистване!“ Сещам се за умиването на ханове в миналото по нашите места, за поръсването на войските със светена вода. Така май е по-добре. По-безболезнено е. Имам идея за усъвършенстване на поведението ни. Ако откраднем нещо, ако се окаже, че незаслужено сме заели някакъв пост, ако ни хванат, че сме се присмели, че сме завидели или пък сме компрометирали някого, няма да се самоубиваме, както масово са правели японците, защото ще се самоизтребим. Няма да си подаваме оставката – това е много жестоко. Ще колим прасе или кокошка. Сеппуко е мъчителен ритуал, пише се с два йероглифа и означава „да си срежеш корема“ по правилата.

Родовете са здрава структура за обществото, ако те самите са здрави. Когато решим да се сродяваме с мома, нека да поразпитаме за момата и за нейния род. Няколко години поред най-красивата жена в света

беше японка. В Токио, на Гиндза, видях „Мис свят“ на снимка, в красиви бикини. Очите ѝ бяха вързани с елегантна черна панделка. Прецизното жури се беше изплашило, че ослепителната красавица може да го хипнотизира и екове с погледа си.

Погледнато от Космоса, съществува единствен род – човешкият. Няма японска психика, има човешка психика. Многобройните ми срещи, разговори и съвместно извършени дела с японци бяха гаранция за точността на тази мисъл. Ние с японеца сме от един род – човешкия, и аз, като осъзнах това, бях готов да твърдя, че познавам японеца като психика, доколкото познавам себе си. Толкова естествено е японец да реагира човешки.

Различни изследователи на Япония я рисуват като „загадъчна“ страна. Любопитния в Млечния бар каза: „И японецът носи гащи, и аз нося гащи!“ Но трябваше да признае, че въпросът не е до гащите. Корените на японското чудо се намираха повече в националната памет и в националната съдба, където беше определена солидна роля на родовете. „Загадъчна страна“?!... Наистина тук-там в нея има по нещо странно от наша гледна точка, но то е повече възвишено.

Епохата Токугава или Едо е епоха на Шогуната. Самураят е живеел със семейството си и с подчинените. Наемал е селяни и скитници, които са обработвали земята – отглеждали са ориз. Това му е носело доходи и той се е превръщал във феодал. Жилището му представлявало укрепление с ров – било е крепост. В нея – военна сила. Самураят е бранел своето владение и го е разширявал с битки. Основната икономическа структура се е оформяла от новите земи и разработването на своите площи. Имало е дом, семейство... но то е надвишавало границите на обикновеното семейство. Цялата тази структура – и икономическа, и обществена... води началото си от родовата община.

При зараждането си самурайското общество е било затворено. След осемнадесети век се появява нова система – имало е възможност и изяви в бой селяни да встъпят в самурайското съсловие. Рангът на низш самурай е могъл да се купи с пари. Ако докаже, че е способен, човекът е могъл да достигне и до по-висш ранг. Ценели са се способните и умните хора. Имало е разпределение на ролите между самурая и неговата съпруга. Мъжът представя семейството навън пред очите на хората. Жената господства в къщи. Децата и парите са нейна грижа.

Няколко столетия са продължили междуособиците. Донася се огнестрелното оръжие и войната е станала мащабна. По около тридесет по-едри феодали се обединяват. Отношенията между едрия феодал и

дребните стават като между феодал и васали. Би могло да се предположи, че феодалът се е превърнал в деспот. Нищо подобно. Всъщност васалите са като подчинени... но са икономически независими (?!).

Издигат се средновековни феодални замъци. Там живеели едрите феодали. В замъка имало и административни сгради. По-дребните са обединявали военната си мощ около по-едрия. Основната бойна единица била конницата. Пехотата – след това.

Преди столетия идеята за род по онези места не е била така първична. Докато при родовата община кръвната връзка е от съществено значение, то във фиктивната японска структура от този род титлите са могли да се онаследяват, но и да се придобиват. Обикновено онаследяването е ставало от първия син. То е вървяло по пряка мъжка линия. Вторият и третият син са подчинени. И оттук идва стряскащото сведение от историята: където няма мъжки наследници, титлите са се придобивали... чрез осиновяване на друг човек от друг род. На осиновения се поверява управлението. Важното е той да е способен. Родовото име се предава... на човек, който дотогава е нямал общо с рода?! Той става зет на старейшината – омъжва се за дъщеря му. Чрез него в онзи род нахлува свежа кръв.

У нас бързат да се покажат. Отговарят за всичко, което ги питаш, показват ти всичко, което искаш да видиш. И врътат им се изчервяват от гордост и задоволство, че са могли да се препоръчат на света. Напредъкът в Япония, който в своите върхове и многопосочност звучи фантастично, активизира вниманието. И ние търсим японския опит. Но срещаме бариера с намирането на конкретна информация от определени области. Не всеки японец е склонен да си побъбри с теб. Не можеш в наше време да спираш хората, да ги притесняваш, като ги питаш час по час: „Къде е, чичо, Цариград?“ Старите вродени тенденции се откъсват подобно шамандура, изтръгната от бурята на нравите.

Пътувах под щастлива звезда. Пиех вода от извора. Срещнах се и с д-р Сабуро Окита, бивш министър на външните работи. Наричаха го архитекта на съвременна Япония. Искях да узная от него валиден ли е в някаква форма за съвременния японец нравственият кодекс Бушидо, който повелява човек да се самоубие, за да очисти от позора на престъплението рода, но не и дееца лично. Архитектът на Страната на изгряващото слънце излъчваше физическо здраве и увереност. Той можеше да ме замае, но ми отговори дипломатично и ме остави сам да се убедя в нравствеността на японца – беше сигурен до какъв извод ще стигна.

Познавах японци с различен манталитет и обществено положение.

Сред тях нямаше нито един, който да се хвали. Това тяхно качество можеше да бъде похвална черта и на рода им.

„ЯПОНСКИ“ МИСЛИ

Мислех при изгрева на слънцето, застанал в задната част на палубата, където беше просторно. Пространството дава отражение върху мисълта, така както и цветовете могат да причинят физически изменения в живия организъм. Различно мисли човек, ако край него е подредено, чисто и красиво. Другото име на красотата е хармония.

Картината на пристанището в Токио: мисловен кораб в мисловно море. Фактите в Япония – колкото звездите в това небе, покриваха мисловното море и мисловния кораб. Страната на изгряващото слънце се очертаваше пред погледа като мо-дерно-екзотична. Природата ме пленяваше. Омайваше ме със звуци, заслепяваше ме, щом се вглеждах в нейните форми и цветове. Корабът – огромна риба.

Мислите напомнях свирещите в миналото стрели хикиме. Хикиме впечатлява! Липсваха и звукови ефекти на повествованието. Слушателите край масата в Млечния бар бяха пристрастени към ефекти. Ние не сме японци да медитираме над всяка дреболия. И добре е от време на време нещо да свирне край ухото ни: я случка, я мисъл. „Хикиме“ действаше като саке, като швепс. Освежаваше, да го вземат драконите!

Японската земя определяше формата на израза.

Виждате ли? Край този кораб скачат делфини.

Фактът престава да важи, ако е без значение.

Мислите ми бяха „японски“, защото ги носех от Япония. И друг път те са минавали край мен – на други места, по друго време. Но тогава не съм ги забелязвал. Можеха да свирнат край ушите ми, но без Страната на изгряващото слънце нямаше да ги доловя. Бях се заловил за теми, които обтягаха лъка на съзнанието. Години наред са ми пищели ушите от тези свирещи стрели... като гледах какво ставаше около мен в България. И ту ме обземаше ентузиазъм, ту ме натискаше отчаяние. По-наивните в Млечния бар си мислеха, че след радикални промени у нас злонамерените ще изчезнат, демагозите ще останат малко, властта няма да създава корупция и други пороци... Никой не ще дръзне да хвърля национална енергия в празна дупка. Не може дясното крило на птица да заспи във въздуха, когато лявото стане активно. Крайностите взаимно се възбуждат.

Ако науката беше създала Япония, изкуството можеше да я обясни.

Куфарът, с който пътувах. Поставих там сувенир – шарен молив, голям като тояга. С него смятах да отбележа всичко за отбелязване. Той имаше гумичка накрая. Възнамерявах с нея да изтрия всичко за изтриване. В куфара държах и японско пано с изобразени забележителности: Фуджияма, „Айфеловата кула“ в Токио, пагода, Торий – вратата прилича на нашите арки, огромна и свещена. Пред торий човек изглежда малък. На паното беше изобразен Златният павилион. Той се намира на изкуствено езеро. Наоколо – гора. Сестрата на Петър Стайков, художник от Смолян, като разгледа павилиона и гората наоколо, каза: „Боже! Колко е красиво!“ Цял живот можела да остане там. Имаше храсти, по чиито клони връзваха панделки, конци и навити на руло малки листчета с различни пожелания. Но това съществуваше и в град Хисаря, срещу банята „Хавуза“, до старата чешма, която лекува очи. Измиваш се няколко пъти и проглеждаш, пердетата падат от очите ти. И в Хисаря има хубава гора, където можеш да останеш цял живот. Само че нашите хора нямат японски усет. Нарекли са мястото „Маймундер е“?!

Върху паното бяха изрисувани и две японки в кимоно. Едната беше клекнала, а другата – права. Ковборчето можеше да виси на стена, окачено на връзка. Гледаш го и си мислиш: „Чак къде съм бил?!“ И забравяш, че може на Луната да отидеш, на Марс. Все едно... след като си оставаш същият. Може ли на Луната, на Марс да не изпитваш човешки страсти? Българинът, като се премести там, дали би могъл да се излекува от някои „национални заболявания“, каквато казват, че е и завистта?

Златният павилион е бил изграден в 1394 г. от Йошимицу, третия шогун Ашикага. През остатъка на своя живот той се е наслаждавал в павилиона, след като зарязал шогунството. Посветил живота си за развитието на японската култура... чрез търговия с Китай?! Днешната главна зала в Златния павилион е била построена по времето на ексимператор Гомидзуно-о. Елегантната хармонична постройка отразява три типа архитектура: първият етаж, наричан Хосуй-ин, е в стил Шиндендзукури, или храмова архитектура – стил от епохата Фудживара, която е период в историята на страната. Вторият етаж, наричан Чоондо, е в стил Букедзукури, или самурайска къща, стил от епохата Камакура. И третият етаж, наричан Киккьо-чо, е в стил дзенбудистки Карайо. На покрива стои бронзов феникс.

Вълнувах се пред тази постройка. Тя може да развълнува. В Златния павилион търсех да видя западната част на първия етаж и онова тясно местенце, наречено Сосей, което Йошимицу е използвал, за да си мие

ръцете. По света, а и в Япония има такива кътчета, където хората поне си измиват ръцете...

В пожелателите страници на книга открих стихотворение за Златния павилион, което се казваше „Надпис без думи“. „Надпис без думи“ беше самият павилион. Преведох стихотворението.

Колко свеж е той, като утринна роса
в чашката на разцъфтяло цвете.
Колко чист е той, звук от пеещи птици.
Облаците са спокойни, водата е синя...
Кой беше казал, „Надпис без думи“?

Планината е тънко гравирана, гората е цветна. Лунната светлина гали като дишащ мек вятър. Човек чете в тишината: „Надпис без думи“.

Преводач съм, но... на техническа литература. Като пътник обаче мисля, че чистотата на нравите означава всеки народ да изгради златен павилион в душата си. И всеки човек да изгради златен павилион в душата си. Да се пречисти – поне като се извини.

В куфара ми лежеше и проспект от завод за бира в Саппоро. Адрес: Шираиши, Нанго 611. Официален негов представител заяви: „На територията на завода има железопътна линия. Той по всяко време е готов да изпрати потребното количество бира.“ (Японските производители, които работят и със секундите, изглежда, винаги имат възможност да експедират нанякъде необходимото количество продукция, когато е необходимо.) На проспекта – листовка: японец пие. И надпис: „Най-хубавата бира в Япония.“ Обикновено назовават марките: „Саппоро“, „Асахи“ („Утринно слънце“), „Кири“... Казвам това, защото у нас все цитират вестник „Асахи“. Може да не им идва наум, че и от вестник по-хубаво има. Пих от тази бира в завода. След една чаша настроението ми се подобри. Скокнах и започнах да щракам с фотоапарата си наоколо всичко, що е японско. А то всичко беше японско. Бирата заема 10 на сто от алкохолните напитки, произвеждани в Япония. Устните ми се напукват, когато говоря за нея.

Обходих Страната на изгряващото слънце, за да разгледам цвета и формата на нещата. Събрах проспекти на известни места. Разлиствам ги. Те ми напомнят за преживяното и ми дават повторна представа за екзотичната страна.

Планините са важна част от Япония, покриват около седемдесет процента от територията ѝ. Повечето най-високи планини са на остров

Хоншу. Има планинска верига, която се нарича Японски Алпи. Издигат се и планини над три хиляди метра над морското равнище. Най-известната планина в Япония е Фуджи, тя е и най-високата в страната: три хиляди седемстотин седемдесет и шест метра. Островите, които образуват Япония, се простират на разстояние от почти четири хиляди километра. Територията от всичките острови е триста седемдесет и осем хиляди квадратни километра.

Върху по-голямата част от страната има четири сезона. Идването на пролетта (хару) се отбелязва с цъфтенето на сливовите и вишневите дървета. През пролетта прогнозите за времето редовно включват датите, когато се очаква цъфтене в една или друга част на страната. Под цъфналите вишни по стара традиция се организират празненства. Периодът от началото на юни до средата на юли е топъл. Тогава вали много. Дъждът помага на ориза да расте. Разгарът на лятото трае от края на дъждовния сезон до средата на септември. С изключение на остров Хоккайдо времето е топло и влажно. При приближаването на есента (аки) температурите спадат и въздухът става свеж и чист. Това е чудесен сезон на годината – времето е слънчево и листата на дърветата променят цвета си. През зимните месеци в северните и западните части на Япония пада обилен сняг. Тогава в тези райони стават снежни фестивали, най-известният от които е в Саппоро, Хоккайдо. Правят се гигантски скулптури от сняг и лед. Хора от различни части на света идват да ги наблюдават и да вземат участие в тях. Чудесната разнообразна растителност дава различието на земята и климата, откъдето идва и пълното усещане за екзотика. Някои цветя и дървета имат важно значение за японската култура. Цъфтенето на вишните (сакура) стихва само за няколко дни, то е поетично напомняне за това колко бързо се променя светът. Борът (мацу) е символ на дълъг живот. Бамбукът (таке) олицетворява възможността човек да преодолее трудностите и да стане силен. В Япония има много видове птици, насекоми и малки животни. Най-големите бозайници са мечките. Те живеят в дебрите на горите. Лисиците обикалят селата и фермите. В японските приказки за деца те често хитруват. В куфара държах проявени филми и снимки. Снимах се на планина и на море, на открито и закрито. Изглеждах различно, според настроението. Фигурата ми на странник напомняше ту бор, ту бамбук, ту някакъв бодлив непотребен храст... Приятели ми направиха серия снимки в гръб, където на преден план се открояваше ландшафтът на Япония. Потъвах все по-дълбоко в мисловното море. Самочувствието ми се повишаваше. Казвах: „Искайте от дейния да се мотивира!“ Бях стигнал до парадоксално

заклучение: човек, като говори, нищо не казва. За да ме убеди някой и аз да му повярвам, не беше достатъчно да се произнесе върху темата. Трябваше и да се мотивира (аргументира). Иначе той само си отваряше устата. Не чух нито един свестен японец да казва: „Това е правилно!“ или „Това не е правилно!“ – без да обясни защо. От японеца търсят мотивировка за онова, което прави или което казва. Слабостта на силния японец е да се мотивира! Аргументират се най-вече, които законодателстват, съдят, нареждат, творят... Изпълнителят казва: „Да, да, да!“... Японецът се мотивираше: със закон, с наредба (при положение че тя не променя закона); с технология; с цитати на мисли от специалисти в дадена област; с морал и нрави; с просперитета на фирмата. Деморализиращото въздействие на едно закононарушение не можеше да се оправдае с интереса на някое лице. И си спомних, че това и у нас го има?! Шипковенски в своя труд „Основни проблеми на съдебната психиатрия“, София, 1973 г., страница 187, казва приблизително следното (цитирам свободно, по памет): „... Съдебни психиатри също могат да бъдат объркани. И, доктори могат да бъдат болни... когато, без да се мотивират, се задоволяват с това, да твърдят, че болният е здрав. Че му няма нищо и че може да се грижи за работите си. Документите, издадени от такива хора, направо би трябвало да бъдат отхвърлени от съдебните органи... защото те са образец на това, как не трябва да се съставя съдебно-психиатрично освидетелстване, пък и обикновено медицинско свидетелство“ (край на цитата). Има лекари – в документите, които съставят, пропускат мотивировката. А нейното отсъствие буди съмнение.

Опитът да се мотивираш не означаваше още мотивировка. Тя пък се делеше на „компетентна“, на „изчерпателна“... Разчитах на компетентната и изчерпателната мотивировка. Човек, каже ли нещо значително, трябва да се мотивира. И истината светва. Може да се мотивира и лъжата. Но и тогава мотивировката е, която разобличава лъжеца. Тя е изобретение на едно по-съвършено състояние.

Какво всъщност означават надменните изрази: „защото така трябва“, „да не стане нещо“ или „не говорете истината... за да не се дразнят хората!“ С това ни караха да мислим за обществото като за зоологическа градина. Мотивировката е светлина. И мислите, свикнали с тъмнината, се плашеха от нея.

Буфосинхронистът в Токио беше тръгнал по Гиндза с наше списание в джоба. Гледах след него и си мислех какво ли може да се очаква от такъв човек?! Ние – малка група от зяпащи наоколо българи, разглеждахме най-красивата улица в Япония. Буфосинхронистът извади

списанието от джоба си и ни прочете статия за това, как на Гиндза японците се задушават от мръсен въздух и ходят в магазин специално за да дишат кислород с маски на лицата. Огледахме се... „Бре – рекохме си, – тук ще се изтравим!...“ И прихнахме да се смеем. Плюхмем по статията в списанието, плюхмем... Наплюхмем цяла Гиндза – най-красивата улица. Резултът на нашето списание идеше оттам, че авторът, като е писал статията, не се е мотивирал пълноценно, компетентно и изчерпателно. Защото:

Разхождах се по Гиндза и търсех онзи магазин, в който японците се тълпят да дишат кислород уж за да не се задушат. Видях хора край морето – ловят риба. Рибата кълвеше. Те хвърляха от брега дънни въдици, без пръчки. На основната корда, която завършваше с вързана тежест, бяха поставени няколко по-къси удължение от тънка корда, мисля, че номер 20 – с въдички накрая. Японецът потапяше тежестта във водата и чакаше рибите сами да се хванат. Не засичаше. И докато чакаше – пушеше. За да не замърсява околната среда, той изтърсваше пепелта от цигарата си в пепелник, поставен до него на стойка. За първи път в живота си виждах рибар с пепелник. Или може би вие сте виждали някъде по света рибар с пепелник? Водата в морето на пристанището беше чиста.

Продължих по Гиндза. По едно време пред мен изскочиха двама – мъж и жена, в анцузи. Бягат за здраве. И докато тичаха, изскочиха и други японци – мъже и жени, в анцузи. И те бягат за здраве. Вдишвах дълбоко. Въздухът чист! От морето лъхаше ободрителна свежест... Влязох в магазина с апарат за кислород. Дадох монета и се започна. Практични хора! В Пловдив, за да ползваме кислород от боровите дървета, вземаме автобус, тръгваме с коли или дори ходим пеш до хижа „Здравец“ в Родопите. Японците, като нас, си имат хижа „Здравец“

– на Фуджияма. Но понеже са делови хора, вместо да си оставят работата и да тръгнат към планината, те влизат в магазин като този и срещу дребна монета си напълват гърдите с кислород. Печелят време. Въздишам. Авторът в нашето списание всъщност така се беше мотивирал, че плю в лицето си – срещу вятъра.

Един по невнимание беше изхвърлил от кораба ни празен варел за боклук в морето. Събрахме цялата японска флота. Моряците ни гледаха и ни се чудеха на ума.

Японското изобретение всъщност беше мястото на мотивировката. Къде? Съвестта не ми позволяваше да изпусна в морето рибата, която бях хванал.

Не сварвах всичко да записвам. Голяма част от моите неотразени

записки блуждаят в космическото пространство като изгубени кораби. Успях обаче да задържа в себе си темата за мястото на мотивировката. Въпросът „какво“ беше особено важен, но никога не предполагах, че въпросът „къде“ може да предизвика у мен такива вълнения. Докато се разхождах в красивите паркове на Япония, над главата ми летяха хартиени жерави. Жеравът е птицата на щастието в японската митология. Той, костенурката, борът, бамбукът, японският шаран Кои са най-често срещаните символични образи.

Директорът у нас пита: „Какво направи?“ И обикновено получава следния отговор: „Понеже така и така, Аз направих това и това.“ Вместо да чуе: „Аз направих това и това, понеже така и така.“ В съседна кабина на кораба пътуваше наш учен. Той подробно ми обясни защо без мотивировка изследванията са немислими. Показа ми свои записки. Прегледах ги и установих, че те носеха слабостта на нашите учени. Започвах откритието си с мотивировката – сякаш се оправдавах. Човек, който тръгва с това, защо е направил нещо, преди да каже какво е направил, ми приличаше на гузен човек. Спомних си доклади на научни открития. Навсякъде стилът – един и същ, тъй като и школата на нашите учени беше една и съща. Водопад от добре заучени думи и изрази. Онези, които ги владееха, говореха хладнокръвно и гладко.

Делфините плуваха край кораба. Те ме пръскаха с опашките. А птицата жерав ме перваше с крилото си, така както летеше.

Доклад за откритие, за свършела работа, обяснение пред ръководство или писмо до приятел може да се раздели на две части. Първо: какво е направено; второ: как и защо е направено. В „защото“ се поставя мотивировката. Познанствата ми с кметове на градове, ръководители на префектури, учени, хора на културата ми даваха възможност да надзърна в японското мислене. Японски учен показва анотация на регистрирано научно откритие. В нея се четеше: „Направих това и това, понеже така и така...“ А не както при нас: „Понеже така и така ...“, в което прозираха оправдание, нагаждачество...

Слушах как говори за работата си един от най-големите архитекти на Япония и света Кендзо Танге! Как говореше?! „Нашият човек“ се познаваше по думите. Казваше: „значи“, „въпросът е болен“, „в неправилна светлина“, „набелязахме мерки“... Особено неприятен ми беше изразът „използувахме го в нашата работа“. Представях си какво ще каже наш висш чиновник, когато го посрещнат. От устата му излизаше неизменното: „От името и по поръчение...“ Странен лексикон. Криеха се в думите. После по тези думи ги търсеха, за да ги открият. Начинът на

изразяване е показателен. Старият свят си отиваше със старите думи и словосъчетания. А нито аз, нито който и да е в Япония тогава знаеше какво ще изрече Кендзо Танге, как ще се изрази.

Веднъж присъствах на съвещание в Нова Загора, където „от горе“ беше изпратен да говори представител. Умен човек беше. Говореше без записки. Когато съвещанието привърши, един от местните хора каза на друг: „Нищо няма да направим по този въпрос!“ „Защо?!“ – попита другият. „Ами не виждаш ли? Човекът не е наш!“ „Запитване ли направи?“ „А, ще питам! Не го ли чу как говори?“ Умно говореше, но не беше „наш“ – в речта си нямаше вграден шаблон. Неяснотите бяха запазена марка на особен вид оратори.

Цеховите майстори у нас казват: „Понеже ми писна, смених болта на машината?!“ Ако е японец, ще се изрази така: „Смених болта на машината, понеже ми писна.“

Като разбере, че болтът е сменен, човек отсъжда: „Аха! Трябва да се притегне. А като се притегне един болт, редно е и останалите болтове в машината да се притегнат.“ Логично ще започне да мисли.

В този делови свят обяснение се дава, когато се поиска. Делото трябва да бъде поставено най-отпред в едно научно или производствено известие. Ако имах власт, щях да въведа реформа в подредбата на научните и производствените съобщения: най-напред да се вписва извършеното, а после да се мотивира.

Питах се: откъде идваше този стил – да поставяме мотивировката пред онова, което сме произвели?! И го правехме с повече думи, отколкото японците. Израза разкрасявахме с разни „винетки“, заменяхме местата на думите, за да станат изреченията сложни и неразбираеми.

Светеше щастливата звезда, под която пътувах. Весело блъбукаше чистият извор, от който пиех вода. Любопитния казваше: „Той вечеря с боговете“, за човек, който общува с отбрани хора или има красива жена. Срещите и разговорите с най-високопоставени личности в Япония разширяваха впечатленията ми за Страната на изгряващото слънце и обогатяваха представата ми за японското мислене. Обадох се по телефона, за да потвърдя присъствието си на прием в чест на Негово Превъзходителство г-н Йошио Сакураучи, председател на японския парламент. Гласът на човека, който можеше да приеме потвърждението, щеше да се появи след няколко секунди. И за да не скучая, докато чакам, за да покажат, че ме уважават и че държат на доброто ми настроение, пуснаха в слушалката на телефона старинна японска музика. Човекът, на когото звънях, дойде може би две-три секунди преди да отзвучи

кратката мелодия, но ме остави да я изслушам докрай. След това вежливо се обади. Музикалната пауза се отрази на самочувствието ми. Още не ми е минало, няма и да ми мине. Японци, като отделиха няколко секунди за мен, за много години заангажираха съзнанието ми на тема деликатно отношение.

По време на приема се ръкувах с председателя на японския парламент. Казах му:

– Г-н Йошио Сакураучи! Много българи ви обичат, защото вие обичате хумора.

Той се усмихна. Попитах го:

– Какво правите с депутат, който говори, без да се мотивира? Смее ли му се?

Г-н Сакураучи сериозно ми отговори:

– Той е длъжен да се мотивира! Той – депутатът.

Възрастният човек и аз се чукнахме с пълни чаши. Виното, което той пиеше, беше червено, моето – бяло. И не че и двамата не обичахме бяло вино. Японците говорят с цветовете: съчетанието бяло и червено е признак на добро събитие.

Мислите за мястото на мотивацията ме владееха до степен на изтощение. Разговарях по темата и с парламентариста Йошио Кимура. Към него се обърнах с думите:

– Г-н Кимура! Някои казват: „Защото машината беше повредена, аз я поправих.“ А защо не: „Поправих машината, защото беше повредена.“ Мисля, че така е по-логично.

– Да – отговори парламентаристът. – Но съгласете се, че има случаи, когато човек би могъл да се изрази и по друг начин. Например: „Толкова време, а никой не иска да поправи тази машина. И аз я поправих.“

– Наистина!... Забелязвам обаче, че в Япония обикновено поставяте ударението върху направеното. А след това се мотивирате.

Японският парламентарист се обръщаше към мен на малко име. Той ме погледна с концентриран поглед и навярно спомняйки си нещо от своята практика, каза:

– Атанас! По-добре е да спечелиш сърцето на човек, отколкото да бъдеш логичен.

Всеки японец е отделна планета. Изразът „японско мислене“ е несъстоятелен. Удивително е, че тези хора не се колебаят, и без да мислят, изпълняват каквото Императорът повели. Японецът знае, че онзи, който му казва да направи нещо, добре го е обмислил. Това му е познато от

векове. Неговото поведение произтича от националната и родовата памет, нравите, етиката... (И черното е цвят: без да мислят, са ни хвърляли за храна на кучетата. Нашата памет ни кара да мигаме над всяко дребно нареждане.) Всекидневието в Страната на изгряващото слънце е постоянен ритуал с набор от възгледи и представи за живота и смъртта. Догматизмът обаче не се приема. Дисциплината при японците не ограничава въображението им. Родовата принадлежност е от значение.

В звездна нощ попаднах на неиздаден ръкопис поради липса на пари. Трудът се казваше „9-те неизвестни“ и се състоеше от 350 пожелтели страници на пишеща машина с 80 илюстрации. В него авторът българин беше разчел думи на Буда, които тълкуваше като възхвала на известен род.

Нямах сили да понеса тежестта на съобщението.

ГЛАВА ТРЕТА

КРАСИВАТА ЯПОНКА В МЕТРОТО

Качих се на Шибуйа и слязох на Йойоги. Обикновено се връщам през парка пеша. Този ден бързах и изпользвах влак. Първата ми грижа беше да си купя билет. Потърсих с поглед касиер, но по спирките в метрото на Токио почти няма каси и касиери. Тези дейности се изпълняваха от машини. В известен смисъл щях да разговарям с автомати, за да си купя билет. Човек трябва да знае каква е цената дотам, закъдето пътува. Това може да разбере, като види разписанието на спирката. Транспортната схема и ценоразписът са един и същ документ. Билетите струваха обикновено 80, 100, 120, 150 йени. В Япония парите са „големи“, а тези в случая – метални. Като стигнеш до „касата“, ти вече разбираш какъв билет ти е необходим. Ако е 120 йени, на автомата пише 3 x 50, но... той ти връща 30 йени. Ако е 80 йени, пише 2 x 50 или едно 100. Пускаш парите, а машината ти поднася билета и рестото. Повярвайте ми – и рестото!

Такива точни касиери не бях виждал у нас, макар че и ние имаме честни и трудолюбиви пчели да събират книжен и метален мед. Ако човек в момента няма в джоба си дребни пари, на спирката се намират автомати, които ги развалят. Прецизна е работата на машините.

Купуването на билет става извън гарата. На спирката в очите ти се набива кондукторът. Той е толкова пъргав в ръцете! Пъргав е като

японец. Край него минава всеки пътник със закупен вече билет. Кондукторът го взема и го перфорира. Така чевръсто работи с ръцете си, че не спира движението, а е като кран, който се отваря, за да позволи на потока от пътници да се движи. Осъзнал е прост принцип – хората са тръгна-ли за някъде и не трябва да им се пречи, а да им се помага да стигнат.

Прецизни автомати, прецизни кондуктори, прецизни влакове, които заминават навреме и пристигат навреме. Като влезеш в гарата, не си въобразявай, че можеш да обиколиш Токио. И това е възможно. С билета, с който са те пропуснали на коя да е спирка, ти си в състояние да пътуваш столицата. Но ако се увлечеш – например до спирка Йойоги си платил 80 йени, а поискаш да отидеш, да речем, до Шинджуку – следващата спирка, имай предвид, че когато излизаш от метрото, трябва да си върнеш билета на кондуктора. Той стои пред вратата на гарата, забелязва, че си пътувал повече, и казва: „Господине, още 50 йени.“ Така ти подхвърля за йените, толкова бързо ти ги прибира... Кондукторът не си излива яда върху тебе, когато ти взема допълнителната сума, не си мисли, че си отишъл в Шинджуку, за да се пошляеш.

На някои спирки липсва и кондуктор. Перфорирането на билетите става с автомат. Машината – коректна. Контактът с нея е удоволствие. Спираш, сякаш заставаш до бариера. И за да се вдигне за теб, трябва да насочиш билета си към автомата. Така направих веднъж, дважд, три пъти... То е все едно, да се забавляваш. Щом като види билета, автоматът започва да прави фокуси. Грабва го от ръката ти. Глътва го. И докато прекрачиш, билетът се показва от другата му страна – перфориран.

Смятах точността за прекалена мярка на поведение. И би било нормално по спирките на Токийското метро тя да ме подразни. Идеалното смущава. Друго си е да пътуваш и гратис, което липсата на прецизни нрави позволява у нас. А окоото ми се пълнеше с красота. Във влака можех да наблюдавам, да разсъждавам, да се отвличам. В душата ми беше спокойно. Тръгнал веднъж, няхах проблем с пътуването.

Гледката на спирката в японското метро не е хаотична. Хората не са пръснати, докато чакат своя влак. Върху перона японците са подредени. Предполага се, че някъде тук, наоколо – къде по-напред, къде по-назад, се установяват и вратите на пристигналия влак. Хората се втурват!... На спирката обаче има начертани бели линии и влакът така спира, че вратите на вагоните до милиметър съвпадат с белите линии. Едната линия тръгва точно от ъгъла на вратата и върви по перона и другата линия тръгва точно от другия ъгъл на същата врата, и върви по перона. Влакът с отворените врати и белите линии стават цяла картина –

заклучват се. Линии има на всички спирки в метрото. Японецът знае къде ще бъдат вратите. Точно там постепенно се образува опашка – една редица. Щом влакът спре, човек прави крачка встрани наляво, другият – крачка встрани надясно, и опашката мигновено става на две редици. Потокът пътници слиза от вагона и тече между тях. Двете опашки се качват във вагона. Онова там е огромен човешки поток. Никой не се блъска. Вратите се затварят и влакът потегля. Лети...

Народ, който се блъска, не е никакъв народ. И от него народ не става. Японецът се тревожи във върховите моменти. Закъснението за работа в тази страна е нещо страшно! Бих приел в пикови моменти на деня пред влаковете да има натъпквачи, тъй като не могат да тръгнат, без да се затворят вратите. В Япония не познават явлението – да превозваш хора до работното място, а на излизане от работа да не се интересуваш как ще се доберат до дома си...

Понеже пътувах за първи път от Шибуйа до Йойо-ги, а не знаех, че и по цвета на влака се познава в коя посока се движи, започнах да се оглеждам. Искях да попитам някого за спирката – целта на моето пътуване. По стар, заучен навик, вместо да погледна хората в лицата, погледът ми се сведе надолу и се плъзна по обувките им, сякаш от тях се канех да черпя информация. И... О, небеса! Първият японец, когото зърнах пред себе си във вагона на влака, беше по чорапи?! А чорапите му – ослепително бели.

Тогава видях онази японка. Не зная дали сте забелязали, че когато се интересувате за нещо на улицата, не питате кого да е, а търсите точния човек. Ръководите се от някакво вътрешно усещане. Най-често чужденците се обръщат към полицаи. Но когато бързаш... Японката – нищо особено на пръв поглед. Зърнах я пред себе си и я попитах:

– Говорите ли английски?

Запитах я за Йойоги. Тя не ми отговори.

Вагонът е широк и удобен. От двете страни покрай прозорците има седалки, на които безшумно сядат добре облечени хора. Над главите им – кожени дръжки, за които се хващат, когато са прави. Преместих се на седалката и японката седна срещу мен; станах, хванах се за кожена дръжка, и жената стана. Хвана се за друга кожена дръжка – зад мен. Помислих си, че ще слиза и затова така...

Влакът вече спираше. Продължих да се озъртам, когато японката се приближи и на перфектен английски език с безпогрешно произношение ми каза:

– Извинете, господине, това е вашата спирка. Буквално преведено,

тя изрече „това е вашето предназначение“, така както го пише в учебниците.

Слязох на Йойоги. Японката остана във влака.

Видях я добре, когато се канех да слизам. Тя беше много красива и дори се почудих защо в началото не съм забелязал красотата ѝ.

Всъщност какво се беше случило? Чудо! Едно от онези чудеса, които трудно се забелязват, понеже на пръв поглед са неуловими. Не е изглеждала красива жената, после е станала, както става красив почти всеки с добро и изискано поведение. Прецизността е елемент на красотата. Фигурата има значение, но определящо е и поведението. Японката в метрото знаеше английски език до някаква степен. Вярна на своята същност, тя изговаряше само онези английски думи, които добре владееше. От Шибуя до Йойоги на нея ѝ трябваше време, за да подреди в паметта си точния израз. Сетила се веднъж за него, повтаряла го е наум. И вече готова с отговора, беше тръгнала след мен във вагона, за да изпълни молбата на човек в многомилionenния град, попитал за посоката. Потърсих с поглед красивата пленителна японка. Гледах и след влака. Повече не я видях. Птицата беше отлитнала с другите птици.

ВИКЪТ НА САМУРАИТЕ

В Япония кораби, колкото у нас врабци.

Една октомврийска сутрин напуснахме Токио и се отправихме към пристанище Отару на остров Хоккайдо. Нашият плавателен съд оставяше след себе си широка и пенеща се светлозелена диря. Светлозелено беше и небето. Случваше се по пътя ни – небето сиво и мрачно, с цвят на разтопен метал: тогава и морето добиваше метален блясък. Слънцето рисуваше както небето, така и морето с почти еднакви цветове. Синьо ли е небето, и морето е синьо.

На кораба ставах рано, за да гледам изгрева на слънцето. Там, където свършваше погледът, за секунди се появяваше зарево. Просторът се осветяваше. Над водата пламваха „пожари“. След това угасваха, като че никога не ги е имало.

Отгоре се спускаха дълги ярки линии светлина. Миг, два, три... И ставаше много светло! Настъпваше експлозията на изгрева. Той ме удряше в очите и ми причиняваше болка. Прикривах лицето си с ръка, защото не можех да изтърпя момента, когато изгревът експлодираше. И никой на кораба не беше в състояние да го понесе. Хората, излезли

върху борда, като мен прикриваха импулсивно лицата си – пазеха очите. После изгревът с бързо сменящи се цветове се превръщаше в химн от багри.

Експлозията на изгрева нарекох за себе си и „вик на светлината“. Сетивата ми бяха изострени и аз го сравнявах с вика на самурай от преди много години.

Сравнението навярно идваше и от моя познат на кораба – Лазар. Той от време на време се провикваше в плен на новата си привычка да крещи като самурай. Ако Лазар я запазеше и по-сетне из улиците на София, можеха да го приберат. В столицата ни не беше прието да се пее, камо ли да се крещи.

Нашият човек няма, няма, и като се извика: „А, а – а!... А, а – а!“... Естествено той не беше японец, имаше нещо лъвско в него и аз, когато се случех близо, запушвах ушите си. Експлозията на изгрева и викът на онзи шоп понякога съвпадаха. Чудех се какво по-напред да направя – да си прикрия очите от светлината или да си запуша ушите, та Лазар да не ми повреди тъпанчетата.

Питам приятеля си:

„Защо крещиш? Да се стоплиш ли?“

Вик! Вместо отговор.

Хоби. Лазар нямаше самурайско умение, квичеше и като разпран. На врата си носеше фотоапарат. Щракне към океана и се развика: „А, а – а! А, а – а! Готово! Хванах го! Тихият океан в малкото джобче!“

Изгревът се превъплъщаваше ту в зарево, ту в огромен пожар, ту във вишнева градина... Така започваше денят.

Вечер беше по-тихо и ехото от виковете на шопа се носеше от остров на остров. Говорим. Думи, думи... Крещим, протестираме, роптаем... Обвиняваме! „Оценяваме“... Ние сме страна на трудолюбие и таланти. Но викът на сънародника ме караше да мисля с болка и за негативното. Празнодумци в повечето случаи. Много работим с устата си. Те са по-големи от нормалното. Зъболекарят влиза в тях като у дома си. Звуковите изстъпления на нашенеца повече ми приличаха на наследствена черта, макар да бяха придобити в Япония.

Приблжих се до него и му казах:

„Половинчат самурай!“

Самураите не са крещели напразно. Във вика им е имало психологически ефект. Предназначението му е било да въздейства върху противника. Служел е за стрес на врага и за кураж на крещящия. Той е бил преди действието. Докато Лазар беше усвоил само половината от

крясъка на самураите, онази половина, която се отнася до доброто на гръдния кош. Викът на самурая е обещание. Лазар се дереше. И... нищо не правеше. На негово място, след вика, японец би се хвърлил в морето, поне да се накваси.

Бъбрил съм си с японци. И съм имал чувството, че за каквото и да говорим, пред събеседника ми от време на време е светвала някаква лампа със специално предназначение. В разговор човек би могъл да постави и въпроси. Изниква проблем. И „лампата“ светва. Светлинните моменти се отбелязват от японца и той ги запаметява. Когато разговорът свърши, скача... и се втурва да гаси „светлините“. Старае се да разреши проблемите, ако си го помолил за това. Не убива с надежда, не храни с обещания. Понякога казва: „Ще помисля.“ Или: „Питам се дали има програма.“ Не съм чувал японец да се оправдава с това, че е забравил. Японският събеседник не може да си представи, че ще загуби деня си в празни приказки, ще разговаря само защото му се говори – макар че и такива моменти има в живота. Тенденцията му е да се държи като човек със стойност. Често съм оставал учуден. Понякога забравях какво бях помолил да свърши вместо мен. Той помнеше. Впрочем японецът реагира привидно бавно за нашите представи. Това го предпазва от грешки. Но вземе ли се веднъж решение, той го изпълнява бързо и точно.

Човек, който пътува, се изгражда по-добре като личност, защото има възможност да сравнява. Решавам, че отсега нататък не трябва да си отварям устата, ако не съм решил да действам. Няма да крещя за дребния си бит. Шумът вреди на здравето. Не е ефективно. Безсмислено е. С празни приказки, крясъци, мърморене, оплакване ненужно се увеличава напрежението, което у нас май че е постоянно. Лазар, като иска, нека си крещи. Това с мен няма да се случи. В мое лице пловдивчани ще имат един от най-тихите си съграждани, с най-благия характер. И ще бъде точен. Кажа ли: „Не!“ , никой не трябва да ми се сърди. Обещая ли – мислете си за нещо друго.

И дано никога не се наложи да изкрещя!

Изгревите на слънцето в Япония, които наблюдавах от борда на кораба, оставаха в съзнанието ми като най-красивите през моя живот. Самурайските викове на Лазар бяха частен случай, забавен спомен, полък от древната история на онази страна.

Японците са мълчаливи, те и с това са известни. Да мълчат, е тяхно право. Ние не сме агресивни. В голяма част у нас преобладават пресметливостта, присмехулството и умереността, за която светът ни поощрява. Лъжливо е усещането за агресивност у българина, когато човек слуша

Лазар да раздира въздуха над японските острови с виковете си. Театър е това, театър!

През късна есен срещнах професор Такаши Ошио. Професорът беше вещь на тема разлики и прилики между културата на Япония и европейските култури. Той убеждаваше, че японците не се прегръщат и целуват на публично място (какво правят вечер в къщи, си е тяхна работа). Такаши Ошио е роден през 1931 година. Доктор е по немска литература, професор във Факултета по немска литература в университета „Чу-О“ (1970), директор на Дружеството на германистите в Япония, директор на Гьотеинститута в Япония, пълномощен министър в Посолството на Япония в Германия (1985 – 1988). Автор е на книги. Професор Такаши Ошио е колоритна личност: блестящ оратор, един театър и един певчески хор – едновременно. Онзи, който не го е слушал, много е пропуснал в живота си. Мой приятел художник му зададе два жестоки въпроса, макар предварително да се извини за това. Попита го срамува ли се, че се е родил японец?! И – с какво се гордее. Да, срам го е – беше неговият директен отговор на директния въпрос – и не за друго, ами за това, че неговите сънародници много мълчат. Този влиятелен човек авторитетно потвърди мълчаливата природа на японците. Слабост на духа е да мълчиш и да се усмихваш, без да казваш нищо. Мълчанието е играло голяма роля в изкуството на онази страна. Музикалните произведения са пълни с паузи, картините – с бели полета...

Гордостта му е, че е успял да излезе от мълчанието и активно да комуникира със света, а като японец той има какво да му каже. Попитах го защо идва често в Европа. Професорът ми отговори: „Да направя мост.“ Бяхме еднакви на ръст, почти връстници, долавях сходен вътрешен мир, който ни привличаше един към друг. Това ме накара да му кажа, че го чувствам като брат. Професор Такаши Ошио се зарадва – очите му грейнаха. Той разпери ръце за прегръдка и пристъпи към мен. Сърцето ме тласна към него... Но се спряхме. Някаква сила ни задържа и двамата. В японеца навярно се обади националната памет, в мен – дълбоко закодираното ниско самочувствие.

После оперен приятел ми каза:

– Защо не го прегърна, бе?! Той беше тръгнал.

КАМЕННИЯТ МОСТ

Токио е един от най-големите градове на света. (Японците го

произнасят – Токио.)

Той наброява дванадесет милиона и е от най-спокойните градове на планетата – поради бита и нравите на населението. Има няколко драматични изключения през последните години. Столица на една страна е градът, където се намира правителството. Преди много време японската столица в Западна Япония – Нара (710 – 794), е била преместена в Киото за векове. През това време са се развили изкуствата и занаятите. Построени били прекрасни храмове, палати и градини. Някои от тях могат още да се видят в Киото. В 1868 г. столицата е била в Едо – Източна Япония. Името на града е сменено на Токио – „източна столица“. Той е на една географска ширина с Атина. Прилича на огромен великан, поразяващ въображението.

Пътувахме с художника Минчо Панайотов. Възможността да тръгнем за чужбина ни снабди със странна психическа нагласа. Почувствахме я веднага, щом ни се удаде да преинем отгатак границата. Състоянието ни се определяше и от възможността да пътуваме в Япония. Мислехме приповдигнато. Чувствахме японската столица близка! Тези мигове бяха специални и идваха при нас дори когато успяхме да си купим нещо, макар и дребно: клечки за хранене, кутия кибрит... Малко ни трябваше. Решихме, че сме станали свободни, тъй като се смесихме със свободния свят.

Нашият ентузиазъм обаче не трая дълго. А продължи, докато с Минчо се изгубихме в японската столица. Токио започна да ни респектира с мащабите си.

Един ден Минчо реши да разгледаме Бридж Сто-ун Галари – художествена галерия на фондацията за изобразителни изкуства, създадена от фирмата за производство на автомобилни гуми Ишибаши (Каменен мост). Времето на кръсъците от първите впечатления беше преминало, започваше... времето на кръсъците. Възторгахме се от всичко. Пътниците на кораба зяпаха, въртяха глави и викаха: „Ей! Виж тук! Ей! Виж там!...“

По едно време на кораба се пръсна зловредният слух, че крият от нас Япония, като ни водят всеки ден само по стари дворци и по будистки храмове. Младата част на кораба се умълча. Американските младежи по време на посещение в храм започнаха неизменно да четат американски вестници, френските младежи четяха френски вестници, испанските младежи – испански вестници. Младата част на кораба заби нос в печатните издания. Новото люпило странстващи се държеше така, сякаш стара Япония не ги интересуваше. Младото гледаше младото и новото.

Това, че ходехме по стари места, беше хубаво, но програмата се очерта пренаситена с исторически забележителности. Прекалената организация на свободното време пречи на погледа. Дисциплината при отпих е противоположна! Човек тръгва по света, за да диша по-свободно, не да се задушава. Притесненият се вживява трудно. И като ни пуснаха в Токио да се движим по улиците сами, ние се почувствахме отвързани. Гостът има нужда от самостоятелност. Оставайте го от време на време сам – като пред икона.

В морето, на границата, висш японски униформен служител, след като се поклони, ме научи как да пиша на японски Ишибаши. Обясни ми, че думите означават „Каменен мост“.

Мост може да бъде: човек, писмо, букет цветя... И ти минаваш по него или пък твоите намерения биха могли да минат. Японците придават на тази дума особено значение. (Любопитния в Млечния бар беше склонен да приеме за „мост“ парите, месото, дамаджаната с вино.) Мост би могъл да съществува между съседи, колеги, мъж и жена... В личните си контакти човек не гледа само от кого какво да изкопчи, какво да разруши, а мисли и за мост като за нещо добро. Бизнесът изгражда мостове с коректност. В галерията Ишибаши – живописна красота! И графика. Японците са добри в живописата. Изкуството на графиката и плаката е сякаш направо японско! Ами календарите?! Министри у нас упорито са търсили връзка с Япония... заради един календар. И ако веднъж им го подариш, а на следващата година ги пренебрегнеш, нашите хора са готови да се засегнат. Това е, като да дадеш на някого опият, с който свиква. Френските импресионисти са се вдъхновявали от старинната японска гравюра „Укийое“. Вгледайте се в портрета на Емил Зола от Мане – той е рисуван на фона на японски гравюри. Минчо беше преди всичко график и ми е трудно да разбера точно какви чувства породил у него посещението и в художествената галерия Ишибаши. В Япония не можеш да прецениш и собственото си състояние – от чудесата, които виждаш, камо ли да опишеш състоянието на друг. Минчо Панайотов има око за графичния свят, където японците ще си останат вълшебни.

В Ишибаши нашият художник беше застанал на прага на историята. (Виждах го в рамка, с паспарту.) Той зърна икона, така както оглеждаше картините. Закова се пред нея. Гледа я, въртя се... Чух го да казва: „Еврика!...“

Минчо беше разбрал, че иконата е българска, от осемнадесети век. Японците са се заблуждавали, че е гръцка, но и в това не били уверени. Тя стоеше без надпис за произхода си. Като извика: „Еврика“, а после

каза това и на български: „Открих!“ , Минчо се втурна да търси директора на галерията. Намери го. Доведе го, показва му иконата, посочи му надписа ѝ на кирилица и каза:

– Господине, тази икона е българска! От осемнадесети век!

И се мотивира.

Японецът внимателно изслуша художника и се разпореди. За няколко минути до нея беше поставен надпис. Фондацията Ишибаши подари на Минчо Панайотов два каталога на галерията и фотография на иконата триптих.

Моят приятел се вълнуваше. Лицето му се превърна в модерна картина: око, ухо и ръка. Не беше на себе си. Започна да не различава своите. На пристанището, когато двамата вече се качвахме по мостика на кораба, той силно ме тупна по рамото и каза:

„Господине! Тази икона е българска!!!“

„Моля?!“ – учудих се на обръщението му, тъй като за него никога в живота не съм бил „господин“.

„О, да! Братче...“ – поправи се той.

На палубата на кораба радостта в гърдите му преля. Той нададе страшен вик.

„Какво правиш бе, човек?“ – попитах.

„Нищо, нищо. Подсвирквам си!“ – рече той.

Икона, скрита в Ишибаши?! Вярвах, че поне в онази галерия всичко е отдавна открито. Коментирахме с очи. Бяхме развълнувани и когато разговаряхме, ръкомахахме. Но как е възможно нещо да се забута в Ишибаши – една от най-информираниите фондации за изобразителни изкуства на света?! Иконата се беше стгушила в пазвата на самата компетентност. Минчо не намери уникалната находка, промъквайки се в тъмна пещера, а в Токио – един от най-големите градове на света, във фондацията на Ишибаши. Той спечели възхищението на няколкото българи, които пътувахме на международния кораб. И ние нарекохме откритието му „Иконата на Минчо Панайотов“.

Красиви и величествени мостове съм виждал в Япония.

„Фактът“ с „Иконата на Минчо Панайотов“ има значение – беше казал Любопитния в стремежа си да ни насочи към значимото. – „И на него му се е удало да построи дълъг мост между две култури.“

Един от художниците, който често присъстваше край историческата маса в бара, оставена ни от Златю Бояджиев, беше Здравко Томов, правнук на Тома Иконописеца (Фералията). Мнението на Здравко тежеше. И той каза, че „фактът“ с „Иконата на Минчо Панайотов“ в

Ишибаши е от значение.

В реалния свят заедно с нас странстват и многобройни „факти“, някои от които имат значение.

ВИЗИТНАТА КАРТИЧКА

Усещах, че между редовете на това произведение се изгражда някакъв образ. Той се очертава идеален и ме дразни. Няма белег, драскотина, която да подсказва, че е като другите. Спотаен между редовете, кара ни да го търсим, да го зяпаме, да се чудим и на него, и на онова, което е направил по японските острови. Можеше да убие самочувствието ми. А аз се надявах да му се радвам, да се удивлявам на бита и нравите му... Но се изплаших.

Идеален означава недостъпен. Ослепителната красота респектира. Не исках, а и не можех да приличам на него!

И с визитна картичка отгоре на всичко.

Островите на Япония могат да се покрийт с визитните картички, произведени и разпространени сред японците. От тяхното многообразие ти се замайва главата.

Един човек може да има и по няколко вида от тях. Японец без визитна картичка май че не се намира. Бизнесмен без нея е едно от най-големите недоразумения по тези места. Ако бях художник, за да илюстрирам типична картина, щях да нарисувам двама японци, които се кланят един срещу друг и в ръцете си държат визитни картички. Японец не се търси на улица и номер, а в квадрат. Случва се да смениш адреса на местоживеене, да основеш нова фирма и да се преместиш. А там няма нито улица, нито номер. Правиш си картичка и на обратната ѝ страна даваш схема на местоположението си: откъде да се мине, как да се стигне до съответната сграда.

Аз нямах визитна картичка. Не носех и часовник – на кораба го свалих от ръката си и го хвърлих в куфара. Казах: „На мен пък защо ли ми е часовник? Защо ми е времето?“ Попитах човек на улицата в Саппоро колко е часът. Той ми отговори... и си подаде визитната картичка. После се поклони и се отдалечи. Останах на тротоара с повече информация, отколкото бях пожелал да имам.

Докато пътувах, си спомних как Омир е описал щита на Ахил. Оставил е върху „събирателния“ щит картина – хората по онова време бегат грозде, произвеждат вино... изобщо какъв е бил поминъкът.

В Япония бях направил своеобразен „щит“ от визитни картички. Той е пъстър. Цветовете – качествени.

Ето:

Егуши – Отокиши, Окудзауа 1 – 24 – 21, Отару-ши, Хоккайдо, Япония. Визитната картичка е от бял картон. Написана е с латински букви. Това означава, че притежателят ѝ е човек, който има делови връзки зад граница. Тоест от елита на Япония. Владее чужд език. Уважаван. Търсен. С тази картичка мога да му изпратя писмо от чужбина, защото чета адреса, написан с латински букви. Втората картичка: Масару Сато, Сайваз 2–3, Отару-сити, Хоккайдо. (Отару-ши, Отару-сити? Ши и Сити са едно и също понятие. Означава населено място с над сто хиляди жители.) От другата страна картичката представлява цветна снимка: нос на остров, където живее човекът. Японецът е заснел острова си върху картичката не само за да мога да го намеря по безбройните острови, когато тръгна да го търся. (И домът му е там – кацнал върху брега на морето.) Със снимката той иска да каже колко много обича своя остров. Третата картичка: Исаму Ямага – 13 Ханадзоно 3, 047 Отару-ши, Хоккайдо. Визитната картичка на доктор Ямага върху едната страна е изписана с латински букви. Има и думата: Япония. А другата страна е изпълнена с йероглифи. Това е цяла визитна картичка, както е цял светът, само че с две страни: латинска и йероглифична. Там, където са йероглифите, няма думата Япония, защото то се вижда. Доктор Ямага има делови връзки в страната, както и в чужбина. Той е практичен и вместо да вади постоянно химикалка от джоба си при среща и размяна на адреси, има една визитна картичка – напечатана и от двете страни. Четвъртата: Широ Танака. Този човек прави японския щит от хартия по-шарен. Широ е млад, „не бърза да се определя“, както той ми каза. Живееше в провинцията. Адресът му беше: Широ Танака – 4 – 10 Инаге – Хигаши, Чиба. Тази картичка е изписана с японско писмо. Широ е без връзки зад граница – не му беше до света. Ако ги притежаваше, нямаше да си отпечата картичка само с йероглифи. Запознахме се и станахме близки. Широ трябваше с химикалка да разреши проблема с писмото – за да не се изгубим веднага след раздялата ни.

Има визитни картички в Япония, които не оставят никакво празно място в информацията за индивида. Те са с името, адреса, но в някои от тях се прибавя и подробно описание за дейността на японца. Там пише: „Правя обувки, шия дрехи, произвеждам електронни машини, ловя риба...“ Петата визитна картичка е на Ясуке Асано: доктор на техническите науки, почетен професор в Държавния университет в Чиба. След

прочитането ѝ въпросите като: „Ти къде си сега?“, които ние често задаваме, са излишни. Професор Ясуке Асано не се разплаква, когато пие люта българска ракия (домашно производство), но такива факти не се отразяват във визитни картички.

Някои стоки се продават по шест броя: шест ножа, шест вилици, шест лъжици, шест чаши... за да бъде пълна добрата покупка. Шестата картичка: Масаша Вакаяма, Саппоро-ши, Хагашику, Кита 15. На нея пише с латински букви и с кирилица, че моят японски приятел за първи път е запознал България с японското карате. Това направил с негови приятели в 1968 година. Заедно сме обикаляли Саппоро, пили сме кафе и сме разговаряли. В дома си имам подарък от Вакаяма – малки сувенирни виличка и лъжичка, добре направени. Беше ги купил в магазин на подземния град. Струваха горе-долу по два лева едната. Ром вехтошар в Пловдив ми даваше за тях по петдесет лева. Сто лева – за двете. Казах му: „Ти си луд! В Япония са по два лева!“ Вехтошарят ми отговори: „Е, бате! Не съм толкова луд, колкото изглеждам. Има художници, по сто лева ще ми дадат за едното.“ Не продадох виличката и лъжичката. Те ми бяха скъп подарък от Вакаяма. Изпитвах странно чувство, когато седяхме с него на маса един до друг и пиехме кафе. Вакаяма изглеждаше пържав с това негово карате и когато си почива...

Други визитни картички. Йошио Кимура – депутат в парламента на Япония. Визитната му картичка е попълнена и от двете страни – на японски и на английски. Адрес, номер на стаята в парламента, телефон. Но аз мисля, че той ми връчи тази информация, за да му се обадя, ако желая, а не да я разнасям по света. Ролята на някои визитни картички е да служат само на получателя им.

Японецът раздава на месец средно килограм визитни картички. Нямах достатъчно пари, часовник на ръката си, а и картичка. Известният стремеж на българина да контактува със света ме затрудняваше. Обаче имах опит да странствам именно като човек, който си няма. Държах японски вестник от 30 страници. Спасявах ме белите му полета, когато се наложеше да се представя. Притеснен и сконфузен, извинявайки се учтиво, изваждах вестника от джоба си и по бялото поле написвах името и адреса си. После откъсвах изписаното парченце от всекидневника и го подавах вместо визитна картичка. Японците ме приемаха сериозно. Навярно смятаха това за маниер, какъвто един европейец може да си позволи.

В мен се породи желание, когато се върна у дома, да си направя визитна картичка. Тя да бъде на кирилица и с латински букви от другата

страна. Но непременно с еднакъв текст! Мечтаех какъвто съм за страната си, такъв да бъде и за света. Всеки японец притежава личен печат, той има юридическа стойност.

Япония дава възможност да се направи напречен разрез на обществото в България, което жадува радикални промени. Човек би трябвало да декларира постъпките си, а не да прави поразии, като се крие зад гърба на други. Афиширайте се! Декларирайте своята лична отговорност! Бихте могли да започнете с визитна картичка.

Защото:

Който се крие, живее като лалугер и на лалугер прилича. Тайните съветници в нормална страна работят с разумна дискретност.

Беше ни все по-трудно да проумеем в заплетения лабиринт от различни тайни коя е тази личност, която поема отговорността. В Япония големият е толкова уязвим, колкото и малкият. Не искаха да опазят дори свой министърпредседател и го дадоха под съд. Един съд в Токио го осъди на 4 години затвор и да върне на Япония 2 милиона долара.

Наистина не можаме да разберем на какво у нас казват отговорност. Някои авторитети, като дойдеха на власт, заявяваха: „Поемам отговорността!“ Или: „Поемаме отговорността!“ – с тон, сякаш ще ги боят за свободата. А когато напускаха поста си, те се тутнеха в къщи или на вилата и не само че не ги съдеха за извършени престъпления, а не се и извиняваха. Живееха си благополучно. Милиончетата им оставаха. Народът нека да си пшкка. Тогава за каква отговорност ставаше въпрос?!

Сред тайните у нас попадаха и такива, които би трябвало да се проснат на въже в двора ни като пране – срещу светлината на слънцето...

Реших след завръщането си от Япония да участвам в процес за радикални промени. Исках да останат само валидните тайни. Ратувах да се заговори за държавен риск, военен риск, служебен риск, организационен риск, семеен риск... Голяма част от тайното излишество да мине в сферата на дискретността, което предполага да имаш и визитна картичка.

ПОКЛОНЪТ В ЯПОНИЯ

Науката е започнала тогава, когато се е появило измерването. Метрологията е сравнително нова наука. Килограмът навсякъде е килограм,

метърът – метър, секундата – секунда. Винаги е съществувала замяната. Имало е голямо разнообразие: педея, лакът, крачка, миля, фут... Основните мерни единици са: метър, килограм, секунда, ампер, келвин, мол, кандела. Силата се определя с произволна единица – нютон (преместване килограм маса на метър разстояние). Възможно ли е обаче да се измерят усилията при любезността, та да се изчислят те и при поклона.

Да сведеш глава, означава да поздравиш. Поклонът е молба за извинение, чрез него се изразява съжаление... впрочем разликата между извинение и съжаление е доста голяма. Смесването на едното с другото би могло да охладни отношенията не само между двама души, но и между две държави. Естествеността е условие на изяществото. Със съжаление обаче виждам как голяма част от младежта си въобразява, че е естествена, а всъщност е невежлива и груба.

Наплашиха ни още в София, преди да тръгнем. Казаха ни: „Там се кланят. Ще се кланяте и вие!“ Имах вроден комплекс от поклона. Гръбначният ми стълб се беше втвърдил. По едно време нищо друго не виждах освен японци, които се кланят. Те ме покоряваха с вежливостта си. Но в мен се бунтуваха деди и прадеди.

Движех се по улиците, плувах по моретата на онази страна и си казвах: „Аз? Да се кланям?! Как не!“ В Япония сякаш бях глътнал бастун. С нас пътуваше балканджия – бай Стоян. Той се опита да ни поощри. Набра сили старецът и се провикна, колкото можеше: „Горе главите, момчета! Кланяйте се!“

Дамите започнаха да обличат по-широки дрехи, за да изглеждат като в кимоно и няма, няма, па се поклонят. Бай Стоян, който уж беше за поклона, започна да ги гледа накриво. Чух го да казва под мустака си: „Мазохисти!“

Не, не беше за нас, българите, този поклон!

В каменната епоха по земята е имало колкото щещ камъни. Хората са се замервали с тях и са си трошели главите. Камъкът е бил оръжие. По онова време нямало пътища. Двама двуноги заставали един срещу друг, на разстояние, и се гледали подозрително. Пещерно недоверие. Но „гълбчето на мира“ кръжало над главите им. Те бавно се приближавали, всеки момент готови да се наведат, за да грабнат камък или да отскочат встрани, ако другият запрати камък. И така – крачка по крачка, един към друг... Когато двамата се доближавали съвсем близо, протягали ръцете си и ги опипвали. Всеки от тях искал да се увери, че другият не държи в ръката си камък.

Днес – така, утре – така. Появило се ръкостискането. И се

превърнало в поздрав.

По-късно хората носели шлемове. Камъкът и желязото пак били оръжия, но не толкова страшни – поради шлема на главата. Населението се движело по прокараните върху планетата пътеки. Поизгладнявало. Поожаднявало. Налагало се да търсят гостоприемство и да го уважават. Пътниците се отбивали от пътеките. Посещавали са домове. При влизането с мирни намерения сваляли шлемовете. По този начин правели главите си уязвими за удар.

Днес – така, утре – така. Появил се друг обичай – свалянето на шапка. И станал поздрав.

„Да се поклоня ли?! Никога!“

Японците ми се кланяха.

Екзотичната страна се навеждаше пред мен, бунтаря на поклона. Кланяха ми се професори, инженери изобретатели, кондуктори, сервитьори... Това с търговските поклони не ми правеше впечатление.

Пред мен свеждаха гръбнак и случайно срещани хора по улицата, щом ги питах за час или посока. Впечатляваха ме „кондукторките“ – момичетата в автобуса. Момичето пускаше цветния телевизор да работи в превозното средство, докато пътувахме по цветна Япония. При влизането на пътниците в автобуса то стоеше отвън пред вратата, кланяше се на всеки и приветливо повтаряше: „Охайо годзаимас!“ – „Добро утро“. (До момичето пред вратата на автобуса навеждаше глава „човекът между редовете“ на този „пътепис“, като нейна сянка. И повтаряше усмихнат: „Охайо годзаимас!“)

Японците застават един срещу друг и ако са съвсем близо, при поклона се стремят да се навеждат вдясно от главата на другия, за да не се къснат. Видях председател на политическа партия в Хирошима, която беше организираща концерт в града. Детски хор разпя и нас. Накараха ни да изпълняваме припева:

– Ен'я тото! Ен'я тото!...

Възрастна японка свиреше на старинен японски инструмент. Когато концертът привърши и започнахме да се разотиваваме, на улицата председателят – човек на преклонна възраст – трябваше да благодари на японката за участието ѝ. Как се кланяха тези хора един срещу друг! Никой от двамата не искаше да се изправи пръв. Поклонът им продължи дълго. Така те изнесоха пред нас, смаяните европейци, още едно представление.

Кръвта на дедите кипеше в мен и пращаше сигнали на чувства, които тревожно са вълнували старите по време на поклон. Искях да бъда

вежлив към японците, които добре ме посрещнаха. Усмиввах се, но все така, ако беше възможно, изклинчвах поклона. На мен ми беше неудобно да гледам пред себе си човек, който свежда глава. „Сякаш ще го бият“, мислех си. Или ще го завързват и ще го карат да работи вързан.

Бях в Токийския университет по време на празник. Млади японци, сред тях „розови лица“ – двама. Някакъв млад американец и аз. Гледахме се. Хилядите японци около нас, за да не ни смушават, се правеха, че не ни забелязват. Когато ме „забелязаха“, те ме почерпиха чай в един студентски клуб.

Коварният в Япония не може да издържи нестихващата любезност.

С нас този ден беше красивото момиче Джунко. И мислите ѝ бяха красиви. Тя ми каза на чаша чай:

„Навикът се придобива. Знаете ли? Няколко пъти вече съм била на Филипините за по-дълго време. Улавях се, че там съм като филипинците. Не мога да избягам от това.“ Обмяната на мисли е богатство. Слушах какво говори Джунко и докато пиехме чай, направих своето откритие: „Взаимен, разбира се!... Поклонът на японците е взаимен!“

Не е все едно само ти да се кланяш някому, докато насрещният стои изправен пред теб и те гледа. Друго е, когато двамата се кланят един на друг. Но и това не ме накара да сменя поведението си на съпротива срещу поклона – дълбоки бяха корените на родовата и на националната памет. По-скоро японците можеха да се променят.

Децата се топят от удоволствие, ако успеят да се здрависат на улицата с чужденец.

Любезен народ! Махнеш с ръка от автобуса... и младо, и старо ти маха от улицата. При това японците не вярват, че са любезни, а чужденците чувстват любезността им.

В Осака говорих пред събрание. Разпитвахме се взаимно. Объркан от техните нрави и обичаи, ги взех за много повече, отколкото присъстваха всъщност. Тероризирах ги с любопитството си, а и те искаха да знаят нещо за България. Задавах ми въпроси – стомахът ми беше заболял от вътрешен смях. Японците: „Младоженката, като е облечена в бяло, и младоженецът ли е в бяло?“ (!) Отговарях (вие знаете какво съм казал). И питах:

– Вярно ли е, че в Япония не е прието човек да се здрависва?

– Да – отговаряше един, а другите издаваха звуци, които трябваше да означават съгласие.

– Не е прието човек да си сваля шапката при поздрав, нали?

Получавах отговор. И все питах, питах...

Онези хора, изглежда, не можеха да издържат терора на моето любопитство. И започнаха да мрънкат – едно психично състояние, което ми беше известно от предишни преживявания.

– Ще подразня ли японец, ако – Така, по навик, му подам ръка за поздрав? – продължавах да разпитвам аз. – Дали няма да ми захапне ръката?

Исках да изчерпя темата. Прието е хората да се кланят, когато се поздравяват. Или – благодарят. С ръце на кръста – поклонът е от вежливост към непознат. С ръце отпред – поклонът е за пред началство или пред много близък човек. (Да се побъркаш?! Началство и много близък човек?!) Изкуство беше да пиеш чай, изкуство беше да се кланяш...

Дойде време да се разделим. Хората научиха от мен нещо за България. Учудваха се. Аз недоумявах, че моите представи за Япония са били толкова погрешни. („Онзи между редовете“ се хилеше.)

На улицата някой свирна. И извика нещо.

Японците се наредиха в дълга редица пред мен. Сбогувахме се.

И като се започна.

– Гуд бай! – и си подава ръката, макар и някак неестествено.

– Гуд бай! – и си подава ръката. Безброй подадени ръце...

Докато всичко можеше да се размине с един дълбок поклон. (Започнах да се досещам откъде може да е дошъл поклонът в Япония.) Щом нямаш навик, хората по тези места са готови да те разберат, само и само да отнесеш хубав спомен. Гуд бай – и си подава ръката. Гуд бай – и си подава ръката.

В България се улових, че съм започнал да се кланям.

ТАЙФУН НАД ШИНДЖУКУ

Животът и на щастливца не преминава гладко. Няма, няма и се зададе тайфун. Той може да нападне човек, да налети на град, да сполети и държава. След това настъпва възстановителен период.

Преди да тръгна на изток, гледах страшен филм – „Потъването на Япония“. Бях поразен. Свързвах с филма всяко земетресение, наводнение, изригване на вулкан... В Токио имаше възбуда. Приказваше се, че се очаква голямо природно бедствие. На всеки 25 или 50 години била установена цикличност. По този въпрос имаше коментари в печата, по радиото и телевизията. Те засилваха възбудата, която особено силно се чувстваше през юли. Било вече изчислено колко жертви ще има, колко

ранени и на какви суми щели да възлизат разрушенията. Японците рядко говорят празни приказки. Те започнаха да строят болници. Посолствата на чуждите страни с огромен интерес следяха приближаването на събитието и редовно уведомяваха своите правителства. Светът беше нащрек след голямото земетресение през 1923 г., когато Токио е бил едва ли не сравнен със земята.

Състоянието ми – изключително: дали затова, че тогава се чувствах съвсем сам в Токио поради стечение на обстоятелствата; дали че възбудата у японците беше голяма – а те като електричество я предаваха и на мен? Големите земетресения и други природни бедствия в Япония стават обикновено между летния и есенния или между зимния и пролетния период – при промяна на сезоните.

И интересно – през август и септември, когато очакваното бедствие трябваше да се случи, японците изведнъж като че ли спряха да коментират. Тишина...

Излязох на улицата. Тръгнах към „българския“ ресторант „Балкан“ в Токио, за да видя свой приятел, който работеше там – в кухнята. Взех си чадър. В Токио често вали. Времето беше мрачно. Минах през центъра на Шиндзюку. Ресторантът е някъде зад високите сгради. По този път обикновено се движех през подлез, който беше ниско отдолу и пресичаше метрото.

Завих покрай здание, на чийто покрив имаше градинка с дървета. После и покрай строеж. Той беше скрит зад красива ограда, изработена от изкуствени лиани, цветчета... Японки с бели ръкавици бъркаха бетон за строежа. Колите, които излизаха от строителната площадка, преди да се понесат по улиците на града, спираха на входа. Японец миеше гумите на колелата с маркуч и ги търкаше с голяма четка. Таксиметровите коли стояха наредени една след друга на улицата. Първият пристигнал японец вземаше първата кола.

Изведнъж започна да вали на много едри капки. И докато изминах стотина метра, небето се изля отгоре ми.

Така и не разбрах къде изчезна чадърът, който стисках в ръка.

Не можех да се осъзная. Всичко беше станало неочаквано и бързо. Бягах по улицата, бях толкова мокър!

Едва успях да изтичам до входа на подлеза. И се мушнах под земята.

Можех да остана там, докато премине дъждът. Но се побоях. Искан да се докопам до ресторант „Балкан“. Така бърза човек за дома си, когато го сполети беда. Всъщност това беше прелюдия на тайфун с първото

си деликатно предупреждение към мен, като ми грабна чадъра и ме измокри до кости. Тичах в подлеза под земята, стигнах ресторанта. От изхода до него имашенямаше триста или четиристотин метра.

Когато излязох на повърхността, картината беше страхотна! Човек трудно може да си я представи. Тайфунът – в стихията си. Опитвах се с всички сили да се добера до ресторанта. Нищо в Шинджуку не стоеше на мястото си. От вятъра зданията се люлееха като при земетресение. Във въздуха хвърчаха врати, прозорци, стъкла... И това се стоварваше някъде. Чуваха се трясъци. Всичко се блъскаше във всичко и се трошеше. Едва успях да стигна до вратата на „Балкан“ и зърнах, че от градината върху покрива на отсрещната сграда летят изкоренени дървета. На метър-два от мен се сгромоляса отнякъде осветително тяло и едва не ми строши главата. За да достигна входа, се държах за стената и така се придвижвах. Тайфунът можеше да ме грабне и да ме отнесе в небитието.

Влязох в сградата. Трябваша ми нечовешки усилия, за да затворя вратата след себе си. Десетина японци се притекоха да ми помогнат. В средата на ресторанта се изправих мокър до кости. От дрехите ми течеше вода като от облак. Японците край мен и ме забелязваха, и не ме забелязваха – те преживяваха. Помещението беше пусто. Работниците в него се бяха струпали пред телевизора, поставен на една от масите. Сред тази разтревожена група зърнах и моя приятел. Той ме видя, погледите ни се срещнаха. Знаех, че двадесет дни поред е обикалял пристанището на Токио, за да пита не е ли пристигнал там един българин с „японско“ име. Години не бяхме се срещали. И сега, когато се видяхме, дори не се усмихнахме. Япония потъваше.

Бушува ли тайфун наоколо, бушува и в душите на хората. Приятелят ми каза:

„Ще потъваме заедно, щом трябва.“

По телевизора непрекъснато предаваха за бедствието, всяка втора минута – от мястото на събитието. Наводнени улици, изтръгнати от корените дървета, разбити сгради, потрошени врати, прозорци. И вода, много вода.

Тайфунът свиреше и блъскаше със сила! Чуден глас имаше това чудовище! Както винаги, то вече носеше едно от най-гальовните имена на света. Японците около телевизора започнаха да коментират, че не знам къде си морето се разляло извън залива, не знам от коя река водата излязла от коритото си и тръгнала към Токио. И аз помислих, че наистина Япония потъва.

Тайфунът бесня от 15 докъм 17 часа. През това време японци казваха, че ако се случи наистина най-страшното, за Токио ще бъде голяма трагедия, защото градът ползва газ за топлина.

Някъде към 17 часа всичко утихна, но напрежението не намаля. Този ден в ресторант „Балкан“ никой не мислеше за работа, пък и беше невъзможно да се работи.

С моя приятел излязохме на улицата. Вървахме по обратния път, откъдето бях дошъл. И тъй като той водеше отдолу под земята, прекошихме и край големи спирки, там, където хората се качват на влаковете в метрото. В Токио никога не бях виждал толкова много народ на едно място. По време на тайфуна японците се бяха устремили към собствените си домове, за да бъдат по-близо до тях, сякаш къщите им можеха да ги защитят. Но тъй като влаковете бяха спрели, хората се тълпяха по гарите. Млад японец седеше на перона със събути обувки, върху послан вестник, по чорапи. И чакаше.

Навън от метрото всичко онова, което бях видял да хвърчи във въздуха, лежеше на земята сломено, изпочупено, измъкнато, разпиляно на парчета: врати, черчевета от прозорци, стъкла, огради, дървета, покъщнина... Оградата при строежа – отнесена, може би някъде в морето. Помен нямаше от красивия Шинджуку.

И никаква паника! Таксиметровите коли работеха. Те спираха по улицата от лявата страна поради движението, което в Япония е ляво. Редицата от коли постепенно се удължаваше покрай железни парапети, отворени на няколко места, при които на тротоара в моменти на интензивно движение се образуваха строго подредени опашки. На друго място по света щеше да има безпорядък. Хора щяха да се „изяждат“ едни други... По тротоара, където минаваше потокът от хора, на няколко места опашките за таксиметрови коли бяха нарочно прекъснати, за да не се пречи на движението. И японците се държат така по време на тайфун?! Час след тайфуна е още тайфун.

В Шинджуку владееше зловеща тишина. Имах чувството, че ей сега земята ще се разтвори и ще започне потъването на Япония. Болеше ме главата. Легнах да спя. Сънувах потоци от хора, прекършени клони, измъкнати с корените дървета, градинки – силно замърсени.

Сутринта съм се успокоил и съм заспал дълбоко. На другия ден излязох на улицата към обяд. Огледах се. Какво беше това?!... Вчера случи ли се наистина природно бедствие?! Улиците – чисти, градинките – подстригани. Вратите и черчеветата на прозорците като на филмова лента, която се върти обратно, бързо се бяха върнали по местата си.

Стъклата на домовете светеха от лъчите на слънцето, така че започнах да примижавам. Не висяха пречупени клони от дърветата. Градинките по покривите на домовете стояха там, горе, сякаш от нищо недокоснати. През нощта те бяха наново посадени. И на сутринта вече цъфтяха...

Шинджуку се издигаше по-красив, отколкото преди.

По оградата на строежа цъфтяха цветя. До бетонобъркачката японки бъркаха бетон с белите си ръкавици. На изхода японецът миеше гумите на колите, за да пътуват чисти по чистите улици. И нищо, ама нищо не говореше, че вчера над Шинджуку се е разразило бедствие. Толкова много хора, разпнати от чудовище, каквото беше тайфунът, и само за една нощ успяха да възкръснат.

ЛЮБОПИТНАТА УЛИЧКА

Денят беше един от най-слънчевите за сезона. В двор до токийско пристанище група японци тренираха бейзбол. Те упражняваха „патешко ходене“, подскачаха и като петли. Стояхме на палубата, примижали от лъчите на слънцето. Почивахме си, когато нашенка дойде да ни съобщи, че някъде на Гиндза видяла малка уличка с проститутки. (Има няколко теми на този свят, които са вечни. По всяка вероятност вечни са и жените с техния инстинкт за продължение на рода. Тук те са находчиви, колкото си искат!

Нашенката се задъхваше, докато говореше.

„Мъже! – провикна се тя. – Бягайте да видите какво става!“

„Че какво може да става?“ – попитахме ние. И си мижахме.

„Там има проститутки!“

„Е, голяма работа“ – обади се един от нас вместо всички.

И – нула внимание.

„Уличката е покрита с мокет“ – каза жената.

„С мокет ли?!“ – сепнахме се ние, мъжете, и както бяхме замижали на слънцето, се ококорихме.

Някои рекоха недоверчиво:

„Ами?! С мокет?! Не може да бъде!“

„Сега... като ви казвам... с мокет е! – уверяваше ни тя. – Едни хубави японки! Наметнати със скъпи палта. И ситният, ситният...“

„Това да го видя с очите си, няма да го повярвам!“ – рече един от нас.

„За проститутките ли?“ – попита жената.

„Че уличката е с мокет. Колко такива улици има по света?! В Библията пише за една, но тя е покрита с цветя и върбови (или може би палмови) клонки... Я не се занасяй!“

„За какво става въпрос?“ – обади се друг.

„Тая тук ни майтапи. Видяла била улица, покрита с мокет?!“

„Е, чак пък с мокет!“ – рече другият недоверчиво.

Решихме да отидем дотам. И да го видим... този мокет. Цялата група нашенци юнаци скочихме от кораба и се втурнахме в японската столица по посока към Гиндза. Някакъв камикадзе ни беше издухал от палубата.

Прекосихме мост на широка, пълноводна река, който свързваше пристанището в Токио с Гиндза. По пътя зреехме за събитието.

„Голяма работа са японците! – въздъхна единият от нас. – Дали е дебела тая пушина? Това ще да са някакви рози по него, а?“

„Едва ли – обади се другият. – По всяка вероятност са клончета от цъфнала вишня. Представяте ли си сакура върху мокет?...“

Озовахме се на Гиндза. Там тръгнахме бавно, със стъпки на дебнещи котараци и очаквахме всеки момент да се открие пред нас пресечката. В джобовете ни беше тихо, тихо...

Вечерта ни завари още да търсим. Светлините на Гиндза бяха западени. На земята едва ли има по-красиви светлини. „Гиндза“ означава „Сребърна чаршия“. Архитектурата ѝ е такава... ти винаги си в нея. Казваме „излизам на улицата“, „той е във на улицата“. Докато си в Гиндза, такива думи не можеш да изречеш. Веща декорация от светлини, направена с изтънчен вкус! Търговска улица с магазини от двете страни, с много красиви произведения в тях! Продавачките сякаш са подбрани между най-красивите японки. Стъклен асансьор лази по външната стена на разкошна сграда. В него – застинали пози на японци, като рисуващи. Улицата се е превърнала в интериор.

Въртяхме глави ту наляво, ту надясно в силното си желание да открием пряката, която ни интересуваше. Тази любопитна уличка беше там някъде наблизко, скрита от нашия поглед.

„Ами да попитаме!!!“ – рекохме всички едновременно, тъй като желанието ни беше спонтанно.

Спряхме три симпатични момчета. Бяха доста млади, някъде в пубертетната възраст. Искрахме да се уверим, първо, дали нашенката не ни метна, и, второ, ако всичко, което каза, е истина... можехме да походим по мокета.

Момчетата явно се зарадваха на нашата среща. Търсехме уличка с

проститутки и почувствахме, че би трябвало да представим нещата пред младите японци в по-друга светлина – да има някаква логика, все пак. Заговорихме ги:

„Момчета! Тръгнали сме да задушим нещо... по-така... Може би знаете, за българските мъже по цял свят се говори.“

Те ни слушаха и се усмихваха. Личеше си, че одобряват нашата невъздръжаност. Беше се породило чувство на мъжка солидарност. Младежите искаха да ни помогнат. Ние – юнаците – стояхме срещу младшата възраст с леко виновна усмивка на лицето. Бяхме гузни и фини. Тези наши добре изработени усмивки допълваха чара на електрическите осветителни тела по красивата Гиндза.

– Та ако най-случайно знаете, къде е тази уличка?

Оказа се, че и те не са я виждали. За първи път били в Токио. Тримата идвали от остров Хоккайдо. Но можели да попитат.

Встрани от нас минаваше възрастен, солиден японец. Те дотърчаха до него и го заговориха.

По-добре да не бяхме ги спирали! Ние с любопитство гледахме нататък. Възрастният човек беше среден на ръст, стърчеше над младежите. И ги наблюдаваше враждебно.

Разговаряхме помежду си:

„Май че натопихме децата. Вкарахме ги в бяла! Тоя ще им зачерви вратовете!“

„Защо не казахме за мокета. Ние нямаме пари за жени. Изобщо нямаме пари...“

Положението трябваше да се обсъди!

Най-разсъдливият от нас каза:

„Чакайте! Я по-трезво, докато не е станало късно! Дъртият може да тръгне и срещу нас. Всъщност ние какво искаме? А?“

И единодушно стигнахме до решението, че сме решили да разгледаме мокета, с който е постлана уличката. И... ако може, да походим по него.

Горките деца! Какво ли преживяваха в онзи момент. Страната на изгряващото слънце беше отишла толкова далеч в развитието си за едно удивително кратко време! Науката, в частност електрониката и роботиката бяха побъркали света. Техническото развитие правеше Япония да изглежда извънземна. А в същото време беше запазила старите си нрави, съхраняваше ги. Не е вярно, че техническият прогрес ги унищожаваше. Вижте японците! Възрастният на Гиндза, който поучаваше младото поколение, приличаше на сцена от далечното минало, когато новото

люпило у нас е слушало с почит поуците на възрастните. Японецът напомняше дядо ми, когато с бастуна пазеше добрите стари нрави. Младите японци слушаха възрастния с уплаха и уважение, без сянка на дързост. После се наредиха пред него и му се поклониха до земята.

Трите момчета дойдоха като попарени. Бяха много любезни с нас.

– Джентълмени! – казаха те. – Съветваме ви да не питате повече за тази улица.

НА КАКВО СЕ СМЕЯТ ЯПОНЦИТЕ

В бара спрях да разказвам за японците и реших, че ще е по-добре да говорим за друго и да си живеем като хората. Точно тогава обаче наш държавен ръководител се завърна от посещение в Япония и заяви, че ние, българите, трябва да изучим опита й. Помислих, че има предвид опита в икономиката, и реших да посветя времето си на тема... „На какво се смеят японците?“.

Преди да тръгна за Страната на изгряващото слънце, Любопитния ме беше посъветвал да не зяпам много-много там по витрините, а да се озъртам наоколо, ако трябва и на маймуна да се правя, но да разбере на какво се смеят японците. Той очакваше да чуе впечатленията ми и по радиото, чиито предавания имаха голям отзвук сред населението. Гледах сериозно на хумора и почти винаги в края на хумористично предаване по радиото ме избиваше на сълзи. А виждах и други хора да плачат. Най-напред избухваха в смях, после се разреваваха над същото и бършеха сълзите си с кърпи за лице.

Когато съм искал да узная нещо повече за даден човек, изхождал съм от поведението му, от неговите реакции. Чувствителни по природа, моите приятели в бара се смееха или се просълзяваха от умиление и аз по това разбирах какво впечатление са направили думите ми. Хуморът както и да се дели, показва емоционално състояние.

В Млечния бар не позволяваха нито да се пуши, нито да се пие. Историята в бирарията „Соколчето“, която се случи с мен вечерта, преди да тръгна за Япония, е всъщност една смешна история. Човек би трябвало да бъде психически подготвен за път. Каквото и да е положението на производството, науката, изкуството или нравите, можем да изглеждаме по-оптимистично настроени, да бъдем с по-голямо самочувствие, повече да се усмихваме... Пътят на историята ни е възход и упадък. Често именно хуморът ни е спасявал. От човек се иска съвсем малко, за да

бъде в настроение. Малко фантазия е нужна, за да бъдеш щастлив. По-някога една усмивка е достатъчна. В Млечния бар отъждествявах оптимизма с настроението. Те смятаха за оптимистична и маската на тъпа засмяна муцуна. Питам се може ли да се вярва в човек на настроенията. И мисля, че не можеш да се довериш на онова, което върши или казва дори умен и уравновесен човек, когато е в настроение. Емоциите са смърт за логиката. В опиянено състояние – да! Но трябва ли да се рисува картина, да се пишат стихове, да се композира песен, болт да се зави-ва, когато си пиан? На другия ден дали няма да се срамуваш, като видиш с трезви очи какво си надробил? Настроението и човекът на настроенията са дантела марка, променливи. Не можеш да разчиташ на такъв. Самочувствието на „нашия“ човек по света е ниско. Този гипс не се преглъща лесно.

Подозрителен е, който прекалено много хвали родината си. Не намирам самохвалкото за голям патриот. Можех да разговарям с всякакъв „-фил“, стига да е умен и уравновесен човек.

В онези години хората сякаш по-лесно изпадаха под чуждо влияние: източно, западно, северно и южно. Народът в Млечния бар беше нарекъл такива „гъзари“. И аз приемах определението, като делях определени индивиди на западен гъзар, източен гъзар, южен, северен...

Лекарят не ми позволяваше да прекалявам. Не трябваше да пия повече от литър ракия на едно сядане. (По-рано литър люта ракия пиех само за да я опитам.) Лютивото ми беше сладко. Смучех направо от шишето. Не признавах чашата за инструмент. Вие трудно ще ме разберете, ако не познавате това състояние на духа. Пазех се от предварителна информация за Япония, защото какви ли не хора имаше по света! Лъжат. Липсата на информация за мен донякъде означаваше гаранция за достоверност на фактите.

Чух за саке. Бяха ми казали, че онази оризова ракия е много слаба за нашите представи. Японците пиели предимно чай. Помислих си дали няма да я карам трудно там. И влязох в „Соколчето“. Трябваше да подсигурия на психиката си, ако не и на организма, някакъв баланс. Нарочно пих гроздова ракия – хем е силна, хем мирише отвратително! И се напих! На другия ден сутринта трябваше да тръгна за високоразвитата индустриално, технически, автоматично, електронно... но слабообразителна алкохолно Япония. Чувствах, че ще ми бъде трудно – бях закърмен в Брестовица, единственото село в България, което е гасило пожар... с вино.

Бирарията „Соколчето“ в Пловдив се намираще съвсем близо до

дома ми, срещу стадиона до жп линията. Чуден беше моят дом! Имаше асма̀лък над балкона и над прозорците. Градинка, в която са̀дях ма̀гданоз, домати и кро̀мид лук. Бях свикнал с тра̀кането на вла̀ка. Ако в два часа след полуно̀щ не минеше по разписание – събу̀ждах се. Ех, беше!... Съ̀дба. (Хората обикновено се вълнуват, преди да тръгнат на дълъг пъ̀т.) Градинката пред дома ми изглеждаше по японски ма̀лка, само че аз са̀дях в нея не цветя, както правят японците, а зарза̀ват. Позволявах на съседите да си берат от нея... („Цветя“ ли каза̀х? Хм! Цветя в японска градинка?! Там е работата, че японската градинка пред дома се съ̀здава по съ̀всем различен принцип. Елементите ѝ са: цъ̀фтящи треви, храсти, дървета, ка̀мъни и вода. Може да е езерце, където плува̀т ня̀колко рѝбки. Езерцето – ко̀лкото половѝн ма̀са. Цвете в японска градинка почти не съ̀ществува. То е пренесено в дома.)

В бирарията срещна̀х този по своему̀ достоен човек, от ко̀гото успях все пак да получѝ ня̀каква предва̀рителна информация. Инду̀стриалец. Бил е в мина̀лото пионер на инду̀стриалното ни развиѐние. Каза̀ше се бай Илия, от Добрич. Ние, като пийнем с непознат, и ста̀ваме „гъ̀сти“ – почва̀ме да тупа̀ме човека по ра̀мото, да му каза̀ваме „прия̀телно“.

Бай Илия ми се стори ху̀бав човек! Ако тря̀бваше да му правя ха̀рактеристика, щях деликатно да пиша в нея: „Пие, но с отвращение.“ За̀щото той се мръ̀щеше, ко̀гато отпиваше от лю̀тата ра̀кия. Независимо от цвето̀вете, с които беше боя̀дисан от времето „дру̀гарят“, а преди и после – „госпо̀динът“ (пора̀ди размѐстването на всѐвъзможни пла̀стове), той в мина̀лото е бил го̀ляма инду̀стриална фигу̀ра. Вижда̀нето му за света беше различно.

С дър̀жанието си бай Илия показва̀ше, че нашата промѝшленост се е развиѐвала от уверени в себе си хора, хора със само̀чувствие.

„Говоря̀т, че японците били го̀ляма работа!“ – каза̀м аз.

„Нека говоря̀т това на старата ми ша̀пка – оба̀жда се той. И доба̀вя: – Е, японците може да са̀ вся̀какви. Но ние с Варга Микло̀ш!...“

През 1940 г. бай Илия, за̀едно със свой прия̀тел – у̀нгарец, пръв в Бъ̀лгария за̀върта произво̀дство на акуму̀латори. Преди да надзър̀на в за̀водите за̀ автомобили „Тойо̀та“ в Япо̀ния, където, като мигнеш, и една ко̀ла излиза (ако не мигнеш – пак излиза), преди да цъ̀кам с език на това, че компанията „Ама̀дзаки“ произвѐжда елек̀тронни мозъ̀ци, които извър̀шват физическа ра̀бота, преди да видя̀ с очите си чудесата в она̀зи страна, аз има̀х рядката възмо̀жност и удо̀волствие да разговаря̀м с този пионер в икономичес̀ото ни развиѐние – на ча̀ша. Бил е пръв. И имаше само̀чувствие. На инду̀стриалците издига̀т па̀метници! Алко̀холът прави

малкото да изглежда голямо. След като презполовихме шишето с гроздова ракия, почувствах конкурентната мисъл на бай Илия спрямо японците. И не защото Япония е била негов конкурент в производството на акумулатори. Външната търговия на България в миналото се е крепяла само на яйцето.

„Виновни са правителството, полицията и граничните власти! – протестираше бай Илия. – Те ми попречиха. Каква работа падаше. За една година натрупах печалба от дванадесет милиона лева. Но на мене не ми пука! Човек трябва да дава пари за здраве, здраве за пари – никога! Над шестдесет години съм сега, а на оня стол там и стойка мога да ти направя! Искаш ли?“

Той говореше за здравето си. И за своите удоволствия, което интуитивно ми подсказваше, че мисленето му не ще да е японско. За здраве и удоволствие нашият индустриалец навремето, когато печелел от акумулаторите, дал пари на един готвач да си отреже ухото. И да приготви от него мезе. В края на нашата среща той почти крещеше: „Японците може да са всякакви. Но ние с Варта Миклош!...“

Те с Варта Миклош...

Нашият индустриалец е държал на физическото начало. Накрая той пропя.

„Да впрягаме ли?“ – чух да пита бай Илия. Канеше се да си отиваме по домовете, след като се бяхме наговорили. И шишето беше вече празно.

По пътя за в къщи в плен на настроението, което ме беше обхванало, си мислех: „Готов съм! Мога да потегля за Япония!“ В миналото не сме спали! Сигурно е важно да влезеш в Япония със самочувствие, защото, ако го нямаш, онази страна може съвсем да те отчае. Родоначалникът на българската индустрия Добри Желязков – Фабрикаджията (1800–1865) в Сливен е носил юнашки мустаци. На портрет бащите на нашата индустрия изглеждали здрави, добре сложени физически хора, които са могли да се изправят и на две ръце по столовете във всяка кръчма. И какви лица са имали! Бузите им били червени.

Могат ли тези японци да накарат който и да е готвач в Япония да си отреже ухото и да го сготви?

Старал съм се да предизвикам смях у японците, за да видя на какво се смеят. И експериментите ми бяха от различно естество. След като изпразвах шишето със sake, изстискавах порцелана, както се изстиска пра на риза, та дано пусне още капка... Правех това и с други грънци, за да капне и от тях по нещо. Японците виждаха демонстрациите ми на голям

апетит или голяма жажда и се смееха. (Така биха се смели и българи.) Разговарях с очен лекар в Киото. Как ме гледаше този човек?! „На какво се смеем ние, японците ли?! – учуден питаше той. – Ами че... на каквото се смеят всички.“

Моите експерименти бяха поставени на научна основа. Водил съм се по книгата „Смешното“ на големия български философ Исак Паси, с когото се познаваме отдавна. Той е културен гигант. Смешно „момче“. Веднъж го срещам на площад „Славейков“ в София и го питам:

„Паси, къде живееш? Не живееш ли над смесеното българо-японско сдружение «София – Мицу-коши»?“

„Защо?“ – пита той.

„Ами че... искам да дойда у вас да ми хвърлиш един автограф на книгата ти «Смешното». Може ли?“

„Е! – усмихва се Паси. – Та то ако е за автограф, аз у вас ще дойда, бе!“ ...

Икономиката се прави с весело сърце, така се и управлява. Много от онези, които пшкват, когато работят, са артисти. В Япония съм се смял до припадък... като си мислех какво става у нас. Случва се – нямаш работа, ама никаква работа! А от напрежение ще ти се пръсне главата. Работното място – театрален декор. Инфарктна ситуация на бездействието. Лицето – маска: плаче и се смее.

Водех разговор с млада японка, докато я изпращах до дома ѝ в Осака. Момичето ми каза: „Това, което се вижда по лицата ни, е възпитание. То е усвоено после – след раждането.“ Нейната майка ѝ втъпявала, че трябва да бъде непроницаема. Да не личи скръб, никой да не забележи сълза. „А моята душа, както и вашата, плаче и се смее“ – бяха думите на японката.

В Токио съм се смял с началника на полицията. Полицаяте са сериозни хора. Този японец беше любезен. Закачаше се. На пристанището, до кораба, той ми подари 1 йена. Практически с една йена нищо не можеш да купиш. Чаша кокакола струваше 200 йени. Държавата пуска обаче в обращение и по една йена. Монетата се подарява за щастие. Петдесет йени представлява монета с дупка в средата, връчва се с пожелание за нова среща. Началникът на полицията ми даде и двете монети – една йена и петдесет йени – да се чувствам щастлив и пак да се срещнем. Каза ми, когато подаваше монетите: „Надявам се, да останете с добри впечатления от Япония. Предайте на българите, че ние искаме да живеем в мир с тях. Бъдете спокоен в Токио. Ако обаче се случи нещо неприятно с вас, ето ви този телефонен номер. Монета няма да пускате в

телефонния апарат. Номер 119 е «Бърза помощ». Откъдето и да позвъните в Токио, най-много след петнадесет минути ще бъдате при вас.“
Учудих се:

– След петнадесет минути?! В Токио най-много след петнадесет минути?!...

Японската столица беше цяла държава.

– Позвънете на телефон 110, ако имате нужда от мен. Той е на полицията.

– И след колко минути ще пристигнете? – любопитствах аз.

– Най-много след десет минути, където и да се намирате.

– Благодаря ви – рекох. – Ще звъня на журналистите в случай на нужда. Щом в Токио „Бърза помощ“ идва най-много след петнадесет минути, полицията – след десет минути, вярвам, че журналистите ще бъдат на местопроизшествието след минута, минута и половина.

– Така е – рече началникът на полицията. И се развесели.

Двамата се смеехме. Той – не мога да зная точно за какво, а аз... На практика се случваше „Бърза помощ“, полицията или журналистите в Токио да бъдат след секунди на мястото на повикването. Петнадесет и десет минути бяха за лекарите и полицаите нормативи, които навярно им показваха в какъв случай да си направят хакари. Разбирах, че в бързината „японците са като нас“. И се смеех. (Не зная дали се чувства, че думата хакари не е на място. Така е по простионародному. На някого му се е чуло на сепуко да казват хакари и то се е разнесло по света.)

Осака. Нощ.

Връщам се на кораба от разходка с кола. Бях с няколко японци. Фаровете осветиха полицай. Той вдигна ръка. Приканваше ни да спрем. Поиска документите за правоуправление. До него стоеше цивилен млад човек – от полицията.

Разговорихме се. Цивилният полицай ме попита:

– Щастливи ли сте в Япония?

Интересувах се дали съм доволен от посещението. Ние как задаваме на чужденците въпроса: харесва ли ви България? На кръста на тези хора не висеше самурайски меч, лицата им бяха съвременни. Усмиваха се с разбиране.

Приятелите ми японци обясняваха на полицаия откъде се познаваме – на японски език. Споменаха и думата есперанто. Единият от моите приятели в колата каза на полицаия: „Ви естас полицисто!“ – за да му стане по-ясно какъв ще да е езикът есперанто. И – нищо. После се

обърна и към цивилния, и на него рече: „Ви естас полицисто!“ Но онзи се намръщи, погледна накриво приятеля ми и му отвърна на есперанто: „Ми не естас полицисто. Ми естас полициста инспекторо!“ Човекът се беше обидил, че го наричат полицай, а той бил полицейски инспектор. И като го почна на есперанто!... Езикът се говори по света от относително малко хора. Полицейският инспектор го владееше добре. Той би могъл да бъде и преподавател по есперанто. Рекох си: „Ето! Истински лингвист!“ Бях го чул да говори английски език. Разделихме се.

На тръгване поисках да се здрависам с инспектора. Той ми стисна ръката и ми се поклони. Колата тръгна и аз се провикнах:

– Гуд бай!

Чух отговора на полицейския инспектор след себе си:

– Довиждане.

Едва когато слизах от колата на пристанището и се разделях с приятелите си, разбрах, че полицейският инспектор беше казал „довиждане“... на български. Толкова неочаквано беше това! Моите японски приятели се произнесоха за познанията му по български език: „Ами, ако е бил в България...“

На остров Мияджима срещнах млад японец. Разговорихме се.

– Зная българска дума! – похвали ми се той.

Полюбопитствах коя е думата и японецът, като се усмихна безконфликтно, рече:

– Няма.

Никога не съм мислил, че с еднаединствена дума понякога може да се обрисова относително добре цяла държава.

Населението там реагира на хумора по Исак Паси. Японците се смеят по правилата на смешното... може би и на мен, като разбираха колко съм отнесен, за да хабя енергия в изучаването на толкова ясен проблем. Новото, което успях да схвана в онази страна, беше стара истина. Японците са майстори в производството на качествени стоки за широко потребление – леки коли, радиоапарати, телевизори, подкови за бълхи... И едва ли е случайно, че именно там можах да проумея по японски тънкото разстояние между веселия смях и сълзата.

София. Резиденцията на посланика на Япония. Поканен съм на обяд от Негово превъзходителство г-н Такаши Тажима и съпругата му, очарователната Хироко Тажима. Тримата водим светски разговор край маса, покрита с чиста бяла покривка. Върху коленете ни лежи чиста бяла кърпа. Споменаваме безсмъртния български художник Златю Бояджиев. Учудва ме, че японците знаят толкова много за бай Златю.

Мислех, че някои подробности от живота му са известни само на мен – неговия шофьор. Говорим и за песа на художника – Тъпи. „Кучето на големия човек е голямо куче“ – тази моя мисъл прозвучава като афоризъм и предизвиква всеобщо одобрение. Наричам посланика „мой приятелю“ и имам сериозни основания за това. Г-жа Хироко Тажима казва, че в Киото, когато благодарят, произнасят „оокини“. Японският народ произлиза от смесица на етнически групи. В древни времена местното население на японските острови се събира да живее заедно с хора, идващи от континентална Азия и от острови в Тихия океан. Японският език и култура, така както ги познаваме днес, се развиват от това смесване. Като пътува по Япония, човек забелязва регионални различия, включително и местни диалекти. Например в Токио казват „аригато“ за „благодаря“. Но в Киото, както твърди и г-жа Хироко Тажима, тази дума е „оокини“. Споменаването на популярната дума „аригато“ дава възможност на посланика да разкаже стар анекдот, докато прием кафе в края на обяда: чужденец посетил Япония и чул японците да казват „аригато“. Той се помъчил да запомни думата и я сравнил с „алигатор“ – основен вид крокодил, с каквито Северна Америка е пълна. Когато по-късно този чужденец дошъл в Япония и поискал любезно да благодари на японски език, опитал да си спомни „аригато“, което много му приличало на крокодила алигатор. Поразмислил се, понапънал се и вместо „благодаря“ рекъл:

– Крокодил.

В КУХНЯТА НА ЯПОНСКИТЕ ПРАВИ

В Токио моят приятел Тодор Тодоров или както японците го наричаха Тодор сан (Тодоров сан) беше главен готвач в ресторант „Балкан“. Той работеше в кухнята и аз се опитвах оттам да си отговоря какво представляват някои японски нрави. Хубаво миришеше наоколо. Въздухът беше чист. Освен българина Тодоров сан останалият персонал беше от японци. Всички, в това число и моят приятел, бяха подчинени на тези нрави. Можеш да получи данни за тях от министерство в Токио, но друго си е, когато си в кухнята на нещата. Пази сърцето си! Пази очите си – най-добрия дар на природата! Не се тревожи! Животът е, както на всеки човек, оттук дотам. Злото идва и за да промени отвратителното положение, в което почти винаги се намираме.

Собственикът на „Балкан“ в Токио, Кьоно сан, беше любезен да ми

предостави достъп до кухнята на своя ресторант. Движех се сред японците като тяхна сянка. Слушах мисли и отделни думи. Задавах въпроси. Наблюдавах.

Главният готвач нареждаше:

– Нарези картофите!

– Хай! – отговаряше японецът. – Да нарежа картофите.

– Ти! Изпържи рибата!

– Хай! – отговаряше другият японец. – Да изпържа рибата.

– А ти нарежи магданоза, но ситно!

Третият японец повтаряше нареждането дословно:

– Хай! Да нарежа магданоза, но ситно.

Така течеше работният ден. „Хай“ означава „да“. Освен „да“ те повтаряха точно нареждането на ръководителя. И забележете! Повторението ставаше не в казарма, то се чуваше във всеки ъгъл на кухнята. И метачите го употребяваха, докато метеха гарите в метрото с уред, който имаше вградени батерии, вакуум и уста като на пощенска кутия. Началникът искаше да чуе, че подчиненият го е разбрал. Подчиненият показваше, че заповедта е пределно ясна. Имах чувството, че ако старшият японец нареди на младшия: „Влез в огъня!“, той веднага ще каже: „Хай! Да вляза в огъня!“, и ще скокне в него, преди да е осъзнал, че може да изгори. Главният готвач Тодоров сан, когато говореше по телефона с Кьоно сан – собственика на ресторанта – и онзи го викаше при себе си, отговаряше:

– Хай! Да дойда при вас.

След като получеше нареждането и съвестно го изпълняваше, японецът в кухнята не се шляеше. Той не се залисваше с празни приказки. А тичаше при главния готвач.

– Тодоров сан! – казваше японецът изпълнител. – Нарязах магданоза ситно. Дайте ми друга работа.

Нрави! И въпрос на чест.

Големите японци приличаха на малките българчета в училище. В България преподавах и на деца. След пътуването ми в Япония моите очи станаха малко „японски“, в смисъл – забелязвах подробности, невидими с „просто око“.

„Да отгърна ли страничката?“ – питаше детето по време на урок.

„Да“ – отговарях. (По-точно нареждах аз.)

„Да чета ли?“

„Да.“

„Да го преведа ли сега?“

„Да, да!“ – леко нервиран казвах аз, но ми беше приятно, че ме питат.

Детето превеждаше изречението и пак питаше:

„Сега да отгърщам ли?“ – гледаше ме в очите.

Учениците правеха само онова, което им се кажеше.

И се питах: къде отиваше после възпитанието, когато тези деца ставаха възрастни и попадаха в производството?

Ресторант „Балкан“, така нареченият „български“ ресторант, се намираше в най-модерния квартал на Токио – Шинджуку, по-точно в най-модерната част на японската столица, със 7–8 високи сгради от по 52 етажа. Най-високата сграда в Токио беше 60-етажна и носеше чаровното име „Съншайн“ („Слънчева светлина“). „Балкан“ беше на седем етажа. Долу имаше механа, на първия етаж – сладкарница, на втория – ресторант, на третия – банкетна зала. Нагоре следваха служебни помещения. В механата покривките върху масите бяха български – в битов стил. Кътове с миндери. Сервитърите японци работеха, облечени в български национални носии. И кухнята българска! Кьоно сан притежаваше ресторанта, механата, сладкарницата, залата и всичките седем етажа. Той беше влюбен в българската кухня. Неговият баща навремето също е бил влюбен в нея. Синът продължаваше традицията на рода. Любовта на Кьоно сан към българската кухня е любов на рода му и аз мислех, че векове ще пуши този „комин“ в японската столица.

Главният готвач Тодор сан (или Тодоров сан) се очертаваше като една от най-главните фигури в „Балкан“. Той беше човек със сложна биография. Толкова издигнат – озарен от интелигентност, че не можех да го приема за готвач. Ние с Тошката сан сме приятели – знаех доста за него. Изобилието на информация ми пречеше да го наричам. Не можех да разбера защо този готвач, който е награждаван толкова пъти, още не е получил и най-високото отличие? Имах добри приятели и мислех, че те всички заслужават награда, най-голямата от които са обичта и уважението на хората.

За да популяризира българската кухня, Тодор Тодоров беше дошъл в Япония по силата на договор, сключен между Комитета по туризма в България и уважавания господин Кьоно сан. Готвач е вече много. Готварството е международна професия. Бях видял вестник – на първата му страница стоеше публикуван очерк за Тодор Тодоров под заглавие „Майката и бащата на българската кухня“. Тошката знаеше цената си, но беше с ниско самочувствие. През времето, докато светът го величаеше заради голямото му умение, моят приятел мислеше, че това се отнася

за някой друг. Държеше се в обществото, като че беше прегорил нещо в печката.

Всичко можеше да сготви този човек! Веднъж на Слънчев бряг, когато беше готвач в ресторант на туристическия комплекс, обядвахме при него с друг приятел – А.Б. сан. Тошката ме попита какво искам да ми приготви за обяд. Времето беше хубаво, аз – на почивка... Шегувах се и по този начин се разтоварвах. Споменах, че желая нарицателното у нас ястие, което се смята за невъзможно, за да затрудня готвача. Казах:

„Манджа с грозде! Моля!“

След около двадесет минути моят приятел постави на масата манджа с грозде, чийто чудесен вкус и до днес усещам на езика си. По-късно научих, че именно тази гозба беше станала едно от най-големите постижения на света в кулинарното изкуство. Казваше се „Филе Тодор“. Ресторантите по света и Япония го предлагаха наред с „Филетози“ и „Филеонзи“. Тодор Тодоров беше единственият българин готвач, който имаше 18 внедрени рецепти в световната кулинарна книга. Така че ние, българите, разполагаме с още един „златен медал“ освен цяла тенджерка, пълна със златни медали от световни първенства по художествена гимнастика.

В японската кухня за тринадесет месеца работа по договора Тодор Тодоров успя да натрупа наблюдения за бита и нрава на японеца. Споделяше ги на чашка саке в ресторанта. Или в други ресторанти и увеселителни заведения, с каквито беше пълна японската столица.

Работната ръка не липсваше в кухнята на „Балкан“. В Япония работникът работеше, ръководителят ръководеше, ученият преподаваше, правеше своите изследвания и трупаше нови познания. Младото поколение учеше! Освен заниманията в училище учащата се младеж практикуваше по няколко часа на ден – извън учебното заведение. Ученикът можеше да се труди в кухнята един, два, три часа на ден: според желанието и свободното си време. Изготвяха се програми и изобщо не се говореше за недостиг на работна сила.

„Балкан“ разполагаше с около тридесет души. Два дни предварително се изготвяше графикът кой ученик по кое време колко часа ще работи в кухнята. Всеки момент се знаеше разпределението на работната ръка. Няколко ученици на ден сякаш бяха залепени за главния готвач.

Учениците, както и цялото японско население на работното си място, неотменно казваха: „Хай!“, и повтаряха нареждането на ръководителя си. В кухнята на „Балкан“ работеха младежи, които можеха добре да виждат, за да не се порежат, докато кълцат продуктите, или да не си

напъхат пръста в някоя кухненска машина. Те трябваше да отговарят на изискванията за охрана на труда. Учащите не се откъсваха от възпитателния процес в учебното заведение. Но защо работеха тези деца? Нямаше ли да се преуморят, да отслабнат, да загрубеят младите дами? След няколкото часа труд на ден те излизаха от кухнята на улицата по-бодри, по-здрави, повесели... и с йени в джоба. Нямаше ли детето на министъра, на директора, на богатия търговец... по този начин да подбие авторитета на баща си! Нямаше! Авторитетът на родителите не се подбиваше с благородния труд на децата им. Татковците даваха пари за таксата в училището; за наем, ако детето живее в друг град; за дрехи; за книги; за учебни помагала; за храна... Татковците средствата за развлечение на децата си не даваха! Ако японец връчи пари на детето си за саке, ръката му изсъхваше.

Младите са възпитани да мислят, че трябва сами да спечелят пари за собствено развлечение.

Възраждането на страната от пепелищата на Втората световна война беше извършено и от младежта. Една версия се носеше, която обясняваше „японското чудо“. В училище, свързано с името на императора, били приети да се учат деца. След непрекъснати наблюдения по време на учебния процес специалисти направили подбор на децата с определени качества и от подбраните организирали друг учебен курс. После – пак подбор. И учебен курс. Подбор след подбор, курс след курс. А не изведнъж, с решение. С един удар национална икономика не се прави, с единствен удар на меч самурай е могъл да отсече глава. В края на учебния процес Япония вече разполагала с умни, талантливи и млади японци с необходими за изпълнение на задачата качества. Тази армия била пръсната по света за период от време, едни – тук, други – там, едни – за едно, други – за друго... Япония е изпратила елитни таланти, за да проникнат в кухнята на световното производство и икономика.

След време специалистите се завърнали в страната, като донесли със себе си световния опит. Опитът бил усъвършенстван. Всъщност модернизацията на Япония започва преди около 120 години. Правителството отделило 1/3 от националния бюджет за образование. Той бил доста мършав. Но и тук японците намерили достоен изход. Министърпредседателят получавал заплата 800 йени, а чуждестранните преподаватели – от 1000 до 2000 йени.

Всеки бил длъжен да отговаря за образователното си равнище, независимо колко струва това.

Японецът умее да имитира. Ако му кажеш, че нещо се прави така,

цял живот така ще го произвежда. И няма да пита защо. Ако ти хрумне да му зададеш въпрос: може ли да се произведе по друг начин, той ще сподели идеи, които са много подобри. В обществената организация японецът е намерил хармония, открил е дисциплината, която не го сковава. Мой добър познат японец винаги мълчеше. А когато му задаваха въпрос, отговаряше умно.

В онази държава не жалеха средства за експерименти.

Бих могъл да дам някои данни и за трафика в Япония. Но не зная за какво биха могли да потрябват освен може би за сравнение. По пътищата се движеха около тридесет и два милиона автомобили. Ако си озарен от въображение и подредиш тези коли, ще проумееш, че автомобилите в Япония „хвърчат“ на косъм разстояние един от друг. И ако спреш на пътя или ако някой друг те спре, можеш да блокираш движението на моторните превозни средства в цялата страна. Освен това имаше двеста деветдесет и две хиляди мотоциклета и безброй велосипеда. Четиридесет милиона японци притежаваха свидетелство за правоуправление на моторно превозно средство, което впрочем струваше около 700 000 йени – горе-долу колкото да си купиш една нова кола. (Японецът, като всеки човек, има свои проблеми, но... те са от „друго естество“.)

Не обикалям света с химикалка в ръката, за да правя сметки, да броя залците на хората. Пътувам с едното си сърце. Пък и трудно е изчислението за човек, който не е пристрастен към цифрите!

Пътен полицаи на кръстовище в Киото ме заблуди. Взех го за турист. Той беше облечен в униформа. Виждах цвета и копчетата й. По себе си полицаят беше окачил всякакви уреди и апаратура, с които боравеше един катаджия на служба. На рамото му имаше радио с антена, в ръката си държеше бяла палка, вързана за китката. На врата му обаче висеше... фотоапарат. От време на време полицаят го повдигаше към очите си и правеше с него снимки. Че кой ще му позволи, мислех си, по време на работа да си шрака с фотоапарата?! Това е някакъв турист! Можеше човекът да е катаджия, но точно днес да има почивен ден. И – хоби. Мислех си още, че може и от планината да се връща с този фотоапарат.

Накрая разбрах. Макар и да стоеше на тротоара, а не в средата на кръстовището, той беше дежурен и работеше. Работеше с фотоапарат. Японският пътен полицаи не си мисли, че може да спре кола на нарушител. Толкова много коли!

Ако, да речем, „малката“, която кара „Тойота“, пресечеше на червено, полицаят на кръстовището фотографираше в движение номера на

колата ѝ, после изпращаше в къщи разписка с размера на глобата и шофьорката отиваше в банката, за да си плати. Не се налагаше полицаят да козирува, да се моли за предявяване на документи за правоуправление. „Малката“ изобщо нямаше възможност да се мръщи, като разбере, че няма да ѝ се размине – да хвърля книжката в лицето на катаджията и да му крещи: „Утре ще ми я донесеш в къщи!“ А телефонът в къщи работи добре. Таткото се обажда на друг татко, другият татко – на друг татко... На сутринта рано-рано изуменият старшина стои пред дома на „малката“, козирува, извинява се за „недоразумението“...

Кланя се като японец. И връща книжката, която дава право на „детето“ да си управлява колата, както то си знае. Така става у нас. В Япония при такъв случай може и таткото да се лиши от правоуправление.

Не съществува нормално общество, когато се ползваш от привилегиите си, а своите задължения оставяш на други.

По време на грип и простудни заболявания се виждаха японци с бели превръзки на устата, каквито носят нашите здравни работници по време на грип и други простудни заболявания, за да се пазят от болните. Там заболелите превързват устата си с белите марли, за да не заразят другите. В оная страна болните пазеха здравите. Това поведение е традиционно. Траурът по мъртвия трае 49 дни. На Нова година японците обичат да изпращат поздравителни картички. На семейство се пада да изпрати 600 – 800 броя. Те се доставят точно на празника. Семейство, в което е имало смърт през годината, не поздравява с новогодишна картичка, освен ако човекът не е починал, когато картичките вече са били изпратени. Хората, които имат мъка, се стараят да не я разпространяват.

Докато бях в кухнята на ресторант „Балкан“, а и когато си посръбвахме саке от порцеланово шише с Тодоров сан, успях да доловя оценъчна система. По това време въпросът за оценката стоеше със страшна сила у нас. Човек очаква оценка на труда си и е щастлив, когато я получи веднага. Защото... има и късни оценки.

За какво са безсънните нощи, умението, старанието... ако трудът ти не бъде оценен?! Обикновено единият не можеше или пък не искаше да оцени, а другият желаше да получи оценка. Борбата най-често завършваше с компромис в полза на оценителя. Той призоваваше към скромност. Създаде се фалшива представа за бездарника като за скромен човек. В областта на оценката се появиха безцеремонни надменни „аристократи“. Те смятаха, че само някои избраници подлежат на положителна оценка. Мой приятел попадна в болница. Лекарите го попитаха на колко години е. И когато разбраха, че е на шестдесет, оцениха го като

„безперспективен“. Не му дадоха добри лекарства... защото били скъпи. Казах: „Болните и без това не са работоспособни.“ Думата „безперспективен“ за болен човек е ужасна в устата на лекар. Ако така се оценяваме?... Трудно беше. Стараехме се всеки ден да се показваме, кривяхме си устата да правим декларации, вместо да работим, а да се грижим и за себе си.

Горе стои или седи някой, който мисли за нас и ни оценява. Направлява живота ни: бяхме си изградили мит за човека оценител. Вдигахме погледи към небесата. Изкуствено ни подценявах, изкуствено ни надценявах... в някакъв централен комитет.

В Япония всички бяха в ръцете на безотказна система. В онази кухня всеки оценяваше всекиго. Звено от пет души в края на годината даваше оценка за изпълнителя от своя ранг. Оценка правеше и ръководителят на звеното – за всеки от своите подчинени. Информацията и рекламата даваха предварителна оценка на таланта. Предварително се знаеше какъв е човекът и какво може да се очаква от него. Нямахме нужда, както става у нас, да се надяваш... че ще бъдеш оценен след смъртта си. В Шинто няма Рай и Ад. Има човешко ниво. Адът е живот без обич. Животът без обич е път през пустинята, мръсен и необратим. Ако сме добри, нашите мъртви близки ще се върнат в деня на мъртвите, през средата на август.

В кухнята на „Балкан“ търсех работник, който да е „най-най“. Нямахме такъв човек. Бях изумен! Кухня без най-добрия в производството?!... Съществуваха отлични работници, много добри, добри... В Хиросима посетих училище по търговия и за такива, които след завършване на образованието си можеха да работят в ресторант. В спортната зала, окачено на стената, висеше нещо като табелка или лозунг. Там пишеше: „Самостоятелност, честност, търпение!“ В една от залите на училището ние, около 370 души от различни националности, трябваше да изобразим думата МИР. Дадоха ни по картонче, голямо колкото страницата на книга, „японска“ писалка – тоест четчица за рисуване. И ние започнахме. Подписахме се под думата (т.е. под рисунката). В залата влезе директорът на училището. Спря се тук-там, за да види кой как пише. Надникна и през моята неоценена глава. Тъкмо се подписах: Сейко... Още не бях написал „в“ и директорът рече:

– А?!

– Това е фамилното ми име – казах. – Ние, българите, накрая слагаме и по едно „в“...

Директорът попита: „Искате ли да се снимаме?“ Снимка със самия

директор на училище! Това сред японците е висока оценка. И като чуха тези думи, 370-те посетители от най-различни националности извикаха:

– Ураа! Ще се снимаме!

– Да, да – каза директорът, за да не каже „не“. – Само с него. Той и аз ще се снимаме.

Двамата излязохме навън пред вратата на зданието. Всички се наредиха да ни гледат. Една от учителките държеше фотоапарат. Тя беше застанала до входа на сградата и очакваше тържествения момент, когато ще щракне. Наоколо търчеше цяла свита! Ние с директора стояхме прави под козирката на сградата с гръб към тревата в градинката. Директорът ме постави отъясно на себе си. Така той показваше, че ме уважава. Поисках да мина зад него и да застана от лявата му страна, но там имаше каменен зид и трева. (Щях да ужася японците, ако бях прегазил тревата!...) Затова се наведох и минах пред директора. Той остана в кадър – отъясно. Японците с нескрито любопитство наблюдаваха нашата показност.

В знак на благодарност свалих единствената си вратовръзка и я подарих на директора. Окачих я на врата му като орден, за да дам знак, че съм го оценил. Бях останал без часовник, без визитна картичка, а вече и без вратовръзка... Тогава директорът на училището нареди да ме наградят с картончето, върху което бях написал (нарисувал) на японски думата МИР. На него отразиха и оценката за мен. Направен ми беше нещо като хороскоп. Наблюдаваха ме няколко души психолози.

Текстът на изследването:

Добро, усмихнато лице. (За мен!)

Работи от сърце. (Това не трябваше да ми го казват.)

Спокоен. (Да. Наистина. Аз и сега съм спокоен. Разбирам, че това са само думи. И след „Япония в моя живот“ България ще си остане същата.)

Учебните зали бяха оборудвани със съвременна техника, с монитор пред всеки ученик, за да следи пръста на преподавателя си, когато се мотивира с написано, начертано или нарисувано. Учителите оценяваха възпитаниците си: отличен, много добър, добър...

„Най-добър“ в училището нямаше. И в нито едно предприятие нямаше. В Япония не съществуваше такова явление. Подариха ми Джокондата. Тя беше направена от ученици. Сега аз съм човек, който притежава електронна Джоконда. Ученичката, която произведе пред очите ми картината, я подаде на директора си, за да ми я връчи. Момичето се движеше около него и аз помислих, че е активистка. Старанието ѝ ме

караше да предполагам, че това дете е и най-добрата ученичка. И повече от любезност попитах директора:

– Това ли е най-добрата ученичка в училището ви?

Той ме погледна със страшни очи! Наоколо стояха ученици. Във въздуха беше преминал хлад. Очите на директора осъдително ми говореха: „Какво правите?! Казва ли се това пред деца?! Вие с всичкия си ли сте?! Ами ако ви чуят?“

Той гледаше на мен като на убиец. Ученик, който да е „най-най“, нямаше в онова училище и никога не е имало. Децата бяха отлични ученици, много добри, средни, слаби. Но... не ги сравняваха едно с друго.

Японският учител казваше примерно така: „Този ученик е отличен по физика, защото познанията му са отлични, отговаря ясно и разбрано и е научил третия закон на Нютон, че на всяко действие отговаря равно по големина и обратно по посока противодействие... Или, с други думи, той отлично разбира, че ако му зашлевя шамар, ще ме заболи ръката.“

И учителят пишеше на ученика най-високата бележка. Но не казваше, че е най-добрият в класа или в училището.

Веднъж попитах Тодоров сан за японец в кухнята на ресторанта:

– Този ли е най-добрият работник в кухнята?

Тошката се вцепени, сякаш в онзи момент беше разбрал, че фурната на печката се е подпалила.

Мислех си:

„Ами ако някой от японците разбираше български език? И чуеше главния готвач да казва за някого от тях, че е най-добрият?“ Не си представях колко опасни могат да са ножовете в кухнята на онзи ресторант. Нрави!

В Япония бях с два костюма и една вълнена жилетка, която използвах за горна дреха. Хранех се с клечки. То изисква умение и много труд. Върховете им трябва да се съберат, за да защитят парче от храната. При добра манипулация двете клечки приличат на двата пръста – палеца и показалеца, когато хващат нещо. Всъщност те сякаш удължават тези пръсти и изпълняват същите функции, когато човек яде с ръце. Стараех се. Седяхме с Тошката на маса и се хранехме. Той е спретнат, добре облечен човек. Ходи в бяла риза.

Хващах парчето месо с клечките, но докато стигнат до устата ми, те се разминаваха във въздуха. И месото се лепваше върху бялата риза на Тодоров сан.

„Стига и ти с тия клечки, бе!“ – казваше ми той и сипваше сол

върху ризата си. (Солта поглъща мазнината и после дрехата се пере по-лесно.)

Японски нрав. Клечките след храна не се хвърлят безразборно, не се кръстосват като самурайски мечове. А прилежно се поставят една до друга... Бабите у нас не хвърляха трохите от хляба. Те внимателно ги събираха в шепите си и ги изяждаха или ги даваха на билетата.

Нямах навик и ситуацията с друго парче месо се повтаряше върху бялата риза на Тошката сан и върху него целия.

Казах му:

„Ти стана вече за къпане.“

Моят приятел е съдържан и възпитан човек. Той не ми се сърдеше и се чудех защо след изтичане на договора не го оставят в Токио за дипломат?! Да си дипломат, не трябва да се сърдиш. Понякога се иска малко и за да си приятел някому – да му разбираш настроението. Защото какъв приятел можеш да бъдеш, ако не си в състояние да схванеш най-елементарното в едно приятелство – настроението на твоя човек?!

Тодоров сан се преоблече с нова бяла риза и отидохме на „отчетно годишно събрание“ в кухнята. Щях да присъствам на оценка на японци. (Средни и лоши точно там нямаше.)

„Ами ако има лош работник в кухнята?“ – попитах главния готвач.

„Трудно е да се определи“ – отговори той. – „Трябва да са налице гласовете отгоре и гласовете отдолу. Опасна е тази работа в Япония, ако не съществува.“

„Защо опасна?“

„Когато има наистина лош работник, не е опасно. Но когато няма...“

Тодоров сан ми разказа как присъствал на такава сцена. Началникът оценил един работник като лош. Станали хора, които се трудили с него – изразили обратното мнение. Висшият началник казал на низшия началник: „Ти, след като не можеш да оцениш правилно работника...“ И онзи си отишъл. Друг станал началник. Който не може да оцени, не може и да ръководи. Тодор Тодоров имаше чувство, че самолет със запалени двигатели чака на летището в град Ниигата, за да го отнесе обратно там, откъдето е дошъл, ако даде неточна оценка на човек, който работи в кухнята.

Имах и други наблюдения върху оценъчната система в Япония. Но не исках повече да разказвам за това на моите чувствителни приятели край масата в Млечния бар, да не се „разплачат“. И за да бъде точен: думата оценка в този случай може да се замени. Японецът не живее с

чувство на безпогрешен оценител. Той е скромен човек. Това, което става там по време на оценка, дори не е съвет, какъвто у нас почти всеки и по всяко време може да даде, а по-скоро – мнение. Предполага се, че оценителят няма равен на себе си. Идеални са кристалите. Излъчването идва от разликата.

В ЙОКОХАМА

Йокохама е почти в Токио, макар да се пътува дотам с влак. Двата града ги дели, така да се каже, една улица. Там има заводи, където човешка ръка не пипва. Ръчният труд в Япония, общо взето, става история. Японците, изглежда, разчитат на ума си. Случаят в Йокохама обаче дойде сякаш да ме опровергае и в известен смисъл да ме оневини. Японците, ако не боготворят ръцете, то ги мислят за нещо изключително важно, без което не може.

Тодор Тодоров и аз пътувахме с влак до Йокохама. Посетихме училище, което организираше курсове за домакини, желаещи да усвоят опита на чужди кухни. Преди Тошката такива курсове са били провеждани от французи, швейцарци, италианци... Ръководството на училището е търсило знаменити майстори готвачи, за да разнообрази своята дейност. Моят приятел трябваше да преподава в два курса с по 40 жени.

От гарата в Токио до Йокохама пътуването траеше около час. По пътя гледах панорамата през прозореца на влака. Повтарях си: „Какъв е този ум?! Какви са тези ръце?!...“

Докато пристигнем в Йокохама, училището издаде брошура, голяма колкото стихосбирка. В нея готварските рецепти бяха отразени на японски, с изключение името на автора, което беше написано на кирилица. Гледам книжката... Да, разбира се, издание. За около час от момента на поръчката?!

Технологията по приготвянето на ястията в книжката беше подредена в най-рационалния възможен вид – с цел да се съкратят усилията. Рецептите – написани като хубави стихотворения, и на всяка страница имаше оставено празно място, за да могат домакините, докато слушат и гледат начина на приготвяне на ястието, да си водят бележки. Така те ставаха и съавтори на една книга.

Казах „да се съкратят усилията“. Хората нямаше да губят време, като търчат по книжарниците за тетрадки. В къщи, когато разучават преподадения материал, щяха да разгръщат и да се взират само в едно

учебно помагало. Всичко, което можеше да се съкрати, беше съкратено. Нашата въображаема държава, която създавахме край масата в Млечния бар, вече имаше министерства. Едно от тях можеше да бъде „Министерство за съкращаване на усилията“. Не мога да си представя сваятна държава без такова министерство. Дали пък във всяко министерство в Страната на изгряващото слънце нямаше специален отдел с подобно предназначение? При разрешаването на проблем японецът не си мислеше как да усложни положението, да го обърка като недобросъвестен адвокат, за да има после какво да оправя.

И ако питате мен на какво се дължи „японското чудо“, ще кажа, че то се е появило не толкова като плод на убийствен труд и напрежение, колкото на съкращаване на усилията.

Открих две причини за съществуването на чудеса в Япония. Първо, една от най-напредналите технически страни на света беше „изостанала“... при добрите стари нрави и, второ, в Япония действаше някакво Министерство на съкращаване на усилията.

Училището се намирало в центъра на Йокохама. Посрещането на българския готвач беше като прием на високопоставено лице. Почерпиха ни с кафе. После въведеха Тодоров сан в нещо като салон, като кабинет, като кухня...

Най-напред заместникдиректорът на училището окачи на стената географска карта на Европа. След като японките се запознаха с картата и се определи къде на континента се намираме, беше показана друга географска карта – картата на България. На нея с червено кръгче и едри букви беше отбелязан град Несебър – мястото, откъдето е Тодоров сан. Организаторите на лекцията искаха да кажат: „Ето – това е той, този човек, защото оттам идва.“ Самочувствието на моя приятел се повиши. Помолиха го във встъплението си да говори няколко минути на български, за да чуе аудиторията българска реч. Тошката беше облечен в униформа на готвач – в бяло. И с висока бяла шапка на главата. Той ме погледна: „Какво да им говоря?“ „Говори каквото ти дойде на ума!“ – рекох. Поисках все пак да помогна на моя приятел и му пошушнах: „Хубаво е онова, което са казали за нас Иван Вазов, Христо Ботев... Издекламирай някое стихотворение! Защо не кажеш:

«... какви е деца раждала,
раждала, ражда и сега
българска майка юнашка!...»“

Майсторът намери няколко думи на български за публиката и започна лекцията си. Той беше ръководил курсове и на други места по света. Опитът му помогна. В Япония не се теоретизира – едновременно се преподава теория и теорията веднага се прилага на практика, което е допълнително съкращаване на усилията.

Наблюдавах отблизо как Тодоров сан работеше с ръцете си и обясняваше своите действия. Приех позата на човек, който не желае повече да се изненадва в Япония, за да се съхрани, и се облегнах на стола си като незаинтересован. Но усетих, че нещо необичайно става наоколо... Някой ме гледаше. Чувствах погледите на духове върху себе си. После Тошката ми каза как странни същества му разглеждали мозъка откъм темето. И го наблюдавали в ръцете. Това чувство беше толкова силно в мен, че по едно време дочух отнякъде и странна космическа музика. Съществата ни гледаха отгоре. Моят приятел дори забелязал балкон над главата си. И двамата се досещахме обаче като плод на нашето реалистично съзнание, че това ще да е някаква японска техническа магия.

Чоо сан. Чоо! Две гласни! В литературата се пише с двойни гласни името на богинята на слънцето Аматарасу Оомиками. Отдавна обаче търся мястото на проблема с двойните съгласни при изписването на японските думи. Тук и там, така както и у нас, няма логически порядък. А двойните съгласни често са смислоразличителни! Графичното изразяване на японска дума с една съгласна, когато се искат две, може да бъде фатално. В Япония по-рано са започнали да превеждат българска литература от оригинал: Иван Вазов („Под игото“), Христо Ботев, Пейо Яворов (в отделни сборници), Димитър Талев („Железният светилник“), Емилиян Станев („Крадецът на праскови“) и други. През 30-те години на века са били преведени българските писатели Йордан Йовков и Елин Пелин – единият от английски, другият от есперанто. И толкова. Ние все още малко знаем един за друг. За много японци България е страна на розите, на чистия въздух, на киселото мляко, на виното... Но тя не е само това. И ние би трябвало да схващаме, че има японски думи с двойни съгласни и да не икономисваме, когато пишем или говорим: Хоккайдо, Саппоро...

Опасни икономии! Ужасяващо за една сериозна литература е само да се помисли, че първият японски император Джимму, ако се изпише с едно „м“, може да се обърне в обикновен американец. Уважаваният известен японски писател Йошие Хотта, изписан само с едно „т“, е вече съвсем друг човек... който изобщо не се е срещал с доктор Опенхаймер – „бащата“ на атомната бомба. Изписаното с една съгласна, където

трябват две, може да се окаже всичко друго за Япония, но не и онова, което търсиш.

Внимание! Някой отнякъде ни гледа!... И не само в ръцете, а и в мозъка ни надничат. Разучават ни подробно.

Чоо сан повдигна пръст нагоре. Момичето ни подсказваше.

Милостива госпожице! Над нас имаше огледало! То беше около 2–3 метра дълго и метър широко, поставено с наклон надолу, така че четирidesетте японки, някои от които седяха и на задните редове, виждаха онова, което се показваше. Жените гледаха как ръцете на майстора режат салата, месо... как бъркат, оформят, украсяват...

Чоо сан работеше като сервитьорка в ресторант „Балкан“. На връщане, когато пътувахме за Токио, във влака й казаха: „Онова огледало?!...“

В пловдивския Млечен бар потърсих с поглед Любопитния.

„Липсваш ми – рекох му. – Онова огледало, а? Огледалото в Йокохама?“

В музей на Нагоя бях минал по тясно коридорче от един отдел в друг отдел. Върху тавана на този „тунел“ имаше огромно черно огледало със сребърни точки – като рой звезди. Оглеждаш се в него и се чувстваш в космическото пространство.

Любопитния мислеше какво би могло да се случи, ако утре тръгне „японски“ влак по линията Пловдив – София.

Понякога говорехме различно.

„Огледалото в Йокохама си го бива, нали? Отразява. Това е може би ефектът му“ – казах.

„Съкращава усилията – отговори ми Любопитния. – Представяш ли си Шинкансен от Пловдив до София? Челото на влака – конус.“

„Бих се учудил, ако не е конус... Толкова огледала съм виждал! Те правят «зайчета» в очите.“

„Седиш си в купето и влакът потегля. Наоколо шарят жепейци... След тринаdesет минути и четирidesет секунди ти се обръщаш към даматата и казваш: «Не се тревожете, милостива госпожице! Скоро ще пристигнем в София!» И в края на твоите думи влакът се установява на Централна гара в столицата. А?...“

Ние край масата се смеем. Пловдив – София за около тринаdesет минути?! А защо се смеем?

Питам Любопитния:

„Бързият влак взема това разстояние за около два часа и половина. (Не мога да бъда точен, защото става въпрос за нашенското жп

разписание.) Печели се време с японския влак. И какво ще правиш с него?“

„Мога да отида на кино! – без да се замисля, отговаря Любопитния. – Чу ли за онзи японски министър на железниците, който си подал оставката затова, че през годината сборът от закъсненията на всички влакове в страната бил шест минути. И после си направил сеппуку? Писаха го във вестниците!“

„Писали са го, за да се смеем“ – казвам.

Ние край масата се смеем. А защо се смеем? Наистина – защо? „Зайчета“ играеха по целия бар.

Казвам:

„Отразява...“

„Познавам нашенски шогун“ – намесва се Любопитния.

„Имаш чувството, че те гледат отгоре, а всъщност те наблюдават отвсякъде.“

„Типове. А когато им виене гребенът...“

?!

Любопитния следва потока на своите мисли, докато аз се възторгам от ефекта на огледалото. Той разказва как „шогун“ у нас показват черти от нрава си – говори за големановци, клиенти в Млечния бар, пъстри частни случаи, украсяващи подробности в обществото, за да е шарено. Защото... то е шарено. Човек остарява и излиза в пенсия. „Шогунът“ е започнал да поздравява и е станал критичен. Гребенът му е увиснал. „Шогун“, но в пенсия. Пристъпя към скамейката в градината, където седят „наборите“ и си говорят. Приближава се полекичка. Пъшка: „Ох, така! Момчета!...“ Но когато нашият остарял „шогун“ сядна на пейката, „наборите“ се надигат... и си тръгват. Той остава сам. Най-доброто пожелание към един „шогун“, докато той е млад и силен, би трябвало да бъде: „И като се пенсионираш, хората да те поздравяват!“

„Как е в дълбоката японска провинция? – пита Любопитния, защото е любопитен. – Буда високо ли е? Императорът далече ли е?“

„Караш ме да мисля в момента. В Япония май че нямаше провинция.“

„Трябва да съм японец, за да те разбера“ – казва Любопитния.

СЦЕНАТА НА ГЕЙШИТЕ

Повечето японци са работохолици. На улицата ходят по-спокойно.

Увеселителните заведения нямат брой. Населението се забавлява, като играе и пачинко с някакви стоманени топчета. Топчето в машината подскача, а ти го караш още да лудува с помощта на малка ръчка, която натискаш с пръста си. В металическа чинийка падат спечелени топчета. Или не падат. В края на играта срещу спечеленото, по избор, на победителя му дават шоколад, цигари... Няколко пъти попадах в такова място и улисан в играта, не се сещах да ям. Игралните заведения бяха построени и на един, и на няколко етажа. В помещенията – машини, машини, машини!... На столове пред машините седят хора. И играят. Видях баби и дядовци. Понякога имах чувството, че старците са ги изпратили да парзурват за в къщи, а те са се промъкнали тайно, седнали са там и са се заплеснали като деца. В забавните игри съществува елемент, който вдъхновява: шанс за печалба.

Увеселителните заведения са поникнали като гъби в някои райони на столицата. Като „гъби“, но това може да бъде и неточно, защото някъде те са едно до друго, едно под друго... Няма подходящо сравнение за гъстотата на заведенията в Токио! По уличка в квартал, недалеч от Шинджуку, на разстояние от 10 метра преброих 15 увеселителни заведения! Под земята, над земята, вляво, вдясно... Не е възможно всичките да се посетят!

В японската столица има и „нощна част“, „нощен квартал“. Моят добър познат там се казваше Макото Аояги. Той беше собственик на едно от тези малки и тесни заведения, нещо като „Рибен бар“. Широко за душата! Имаше около тридесетчетиридесет места за клиенти. Те бяха разположени едно до друго. Заведението изглеждаше като продълговата стаичка. Собственикът предлагаше на своите клиенти специалитети от риби, раци, охлюви, морски водорасли и различни други продукти. По стените на заведението, на полици, бяха натрупани шишета с уиски в традиционните за Япония ниски и тумбести широки бутилки. И понеже наоколо беше тясно, имах чувството, че при леко земетресение шишетата биха се стоварили върху главите на клиентите. Помислих си, че Макото Аояги няма склад. (Складовете им са подредени като аптеки.) Той ми показва бутилките отблизо, накара ме да се вгледам в тях: върху всяка бутилка имаше поставен етикет с йероглифи. Онова там не беше името на напитката, защото нейното наименование стоеше написано на съответния етикет. Етикетът с йероглифите представляваше по-скоро бележка на ръка с името на клиента. Уискито – японско. „Сантори“ или „Сантори олд“ (старото „Сантори“), отлежало. Всеки клиент, който пристигаше в заведението и си поръчваше уиски, получаваше бутилка. Той

плащаше цялата бутилка, но пиеше колкото му се пие. Японците не се наливат като бъчви. Толкова много заведения в Токио, а не видях нито един пиян. Представител на посолство в столицата разказваше, че за седем години работа в Япония не е забелязал на улицата пиян японец.

Аз обаче зърнах пийнал японец! И съм доволен, бих казал – щастлив, че можах да открия наистина голяма рядкост. Това беше и комплимент за моята способност да наблюдавам. Защото пиян човек на улицата в Токио е събитие като падането на комета.

Полунощ. Центърът на Шинджуку. Бях си посърбнал. И понеже ми стана весело, прииска ми се да правя лудории. Тръгнах по средата на улицата. Вървах по бялата осова линия, като се стараех да я умервам с крак. Настъпвах я така, че да не може чертата да бяга встрани. И си пех: „Шинджуку минатомачи...“ („Шинджуку, ти си град пристанище.“) В далечината забелязах, че върви човек! И тръгнахме един срещу друг. Моментът на срещата назръваше, беше явно, че и двамата се вълнувахме. Напрежението растеше с всяка секунда... Японецът, изглежда, си беше помислил, че осъществява среща със сънародник. Двама пийнали японци в средата на улицата – това беше много! Като се приближихме, увеличихме скоростта. Устремихме се с бързи крачки един срещу друг, готови да се кланяме, радостни в своето опиянение.

Японецът се спря пред мен. Ококори се във велика почуда. Стоя така минута, като че не можеше да повярва на очите си. И прихна да се смее.

– Ха?!... – само успя да каже той.

Беше изгубил шанса си. И се оттегли на тротоара, навярно с надежда, че все някога в живота ще му се удаде да срещне на улицата друг пийнал японец.

Бутилката с името на клиента се запазва в заведението и стои върху рафта на стената, докато клиентът отново отиде там, за да си допие.

Влизаш в заведението и казваш:

– Добър вечер, Аояги сан!

– Добър вечер! – отговаря той. И се кланя.

– Тук имам нещо оставено. Името ми е... Казваш името си.

Аояги сан се катери по лавиците и търси бутилката. Обикновено бързо я намира в мнимия безпорядък, тъй като си има система.

Поднесоха супа от риба в дървена лакирана и шарена паничка. Огледах се встрани, за да видя другите как се хранят. До мен двама японци ядяха супата си с клечки. Те прищипваха твърдото, сръчно го поднасяха в устата си, а самата течност консумираха, като надигаха паничката и

отпиваха направо от нея. Така направих и аз. Опитах от супата, като ползвах клечките. Донякъде... После надигнах купичката.

- Опитайте ли? – попита ме Макоето Аояги.
- Да! – отговорих въодушевено. – Вкусно е!
- Хареса ли ви?
- О-о-о! Много!!!

Моят познат това и чакаше. Докато да изрека въодушевените си думи, търсейки погледа му, докато да се обърне, купата ми я нямаше. Собственикът на бара като фокусник я беше грабнал и изсипал съдържанието от нея в един също така лъскав и нечовешки чист казан. Бях огорчен и готов да се разсърдя. Погледът ми приличаше на човек, на когото са измъкнали нещо под носа му.

Макоето Аояги ми поднесе риба. Отново посегнах към клечките. Помислих си, че японецът действа грабителски само по отношение на супите – хората да не си пълнят stomасите с течности.

- Опитайте ли? – попита той.
- Да, опитах – отговорих въодушевен. – Много е вкусно! Такова нещо досега не съм хапвал!
- Как ви се вижда?
- Това ли? Дето е пред мен? Чудесно. По-добро едва ли може да бъде!

Преди да изрека последните думи, чинията отново изчезна. Заедно със съдържанието. Макоето Аояги натисна с крак ръчка, капакът на казана се отвори и глътна моето почти с неземан вкус меню.

По същия начин веднага след като опитвах, се изгубваше останалото от храната. С тъжен поглед на безкрайно разочарован човек изпраша онова, до което се докосвах: нещо от риба, от раци, от водорасли, от други морски продукти. Едва на тридесет и седмия път успях да схвана, че не бях тук, за да се храня като хората. Бях седнал в заведението на японца, за да опитвам. Моят познат ми демонстрираше съвременната теория за рационалното хранене. Според нея човек трябваше да яде четиридесет различни продукта. Макоето Аояги хранеше така всичките си клиенти. Повече не можеше да се направи за клиента. А и той повече не можеше да иска.

В Токио, по всяко време на денонощието, имаш възможност да закусиш, да обядваш или пък да вечеряш. Изумително разнообразие на заведения. Екзотична архитектура. Бях в кафене, сградата на което представява кафейна чаша. В подземния град на Саппоро поръчах меню в състав от ястията: мо-року, намбадзукe, тонджиру, какиаге, нимоно,

салата, цукемоно, ориз и мицумамае. Но колкото вие разбирате какво точно съм ял освен салатата и ориз, толкова и аз разбрах. Вкусът на менюто беше солен, горчив, кисел, сладък... То се казваше „Саку-ра“.

На собственик в Токио не му вървеше с ресторанта. Хората съвсем спряха да посещават заведението му. Чудеше се какво да направи! Някой му рече:

– Че обърни нещо!

И той... обърна сградата. Постави я с покрива надолу. Извика инженер, плати му... Елате да видите! Заведението – пълно с народ. Богаташ стана човекът.

Посетих ресторант, където възможностите бяха доведени до изумителна крайност. Там съществуваше същата постановка с бутилките и етикетите, на които бяха написани имената на клиентите. Причудливи идеи... И – собствена телевизия?! Няколко подвижни камери от стените и тавана следяха клиента, докато се храни, отпива или благоволява да се разпее. Монитори бяха поставени и над вратата на улицата. Певецът в ресторанта добиваше популярност сред хората, които минаваха по тротоара. В заведението – подиум. Върху него непрекъснато се пееше. След първата чаша почти всеки изявяваше желание да се изкачи на подиума. Имаше рафт, пълен с касетки на популярни песни (само мелодиите). По масите раздаваха текстовете им. И като те хване сакетото, скачаш на подиума и с цяло гърло пееш: „Мама, соно танго феличе!...“ Текстовете са на английски, немски, френски, италиански... Но на еб, нашенеца, това не ти пречи. Подкарваш песента на български, че и без съпровод. Думите, които изричаме от сърце, носят в себе си и музика. Например: „Колко мъки знаеш, колко тайни криеш, ех, Балкан ти роден наш!“ Седя в заведението, гледам веселящите се японци, слушам ги как пеят от сърце. Аз не умея да се веселя. Тъжен съм, много тъжен.

Японците изпълняват песните си отначало докрай. Каквото почнат, завършват го.

Няколко делови бизнесмени бяха направили ресторанти във вагони, които вечер потегляха от Токио и се връщаха на разсъмване. Колелата на вагоните тракаха... И докато едни спяха в града, други пееха извън него.

Възможностите на увеселителните заведения приличаха на лимон, който е изцеден докрай. Оттук нататък нищо не можеше да се измисли! Нищо!

Правят паралел между някогашните хетери и днешните гейши. Това не е точно. Хетерите в древността из Азия – Финикия, Индия, Сирия,

са били проститутки към храма, чиято дейност влизала в религиозния обред...един вид жрици. В древна Гърция е имало институции на хетерите (приятелките). Високообразовани, културни, занимавали се с изкуства и били приятелки на мъжете при угощения. Жени на свободна практика. Владеели изкуството на гримирането, дрехите, прическите, изучавали психология, за да определят настроението на мъжа, когото ще обслужват. Пеели. Правели и диагностическо разчитане на чертите на човека. Капризът при тях е бил изключен. Били ненадминати в умението да доставят удоволствие...Това, в една или друга степен, го има у гейшите. (Проституцията в Страната на изгряващото слънце е забранена със закон.) Среждал съм високообразовани гейши, проститутки сред тях не съм виждал. Закоравял експериментатор, попадал съм и в крайно неудобни положения. Веднъж, за да поставя на изпит мила гейша и като знаех, че Анибал е погребан в Картаген, попитах:

– Знаете ли случайно къде е гробът на Анибал?

– В Турция. В азиатската част – отговори ми тя. И ме остави да се ровя в книжнината – до припадък.

Друг път подарих на гейша в Киото хубави цветя! Хубави – за мен. Но те не трябваше да бъдат разпукнати, а пъпки. Гейшата беше доловила, че не разбирам от цветя. И макар че, общо взето, бях интересен предимно с въпросите си, вече мога да призная, че нивото на техните познания е високо. И 100 000 йени се дава за гейша – да пиеш чай с нея и да разговаряш. Гейшата честно си изкарва прехраната, като артистка. Тя е явление изключително японско, не минава прием без нея. Добре е запозната с изкуството, танцува класически японски танци, свири на шамисен. Много японци са стеснителни. Не и гейшите. Тяхното държание е свободно. В Япония живеят около 26 хиляди гейши. Има училище за тях в Киото. Гейшата е героиня на романи, удовлетворява разбиращ събеседник, владее изкуството да разговаря, умело се държи в обществото.

Остроумието ѝ е главно нейно оръжие (в Япония не е разрешено да се носи оръжие). Разбира от литература, превъзходна домакиня. Носи красива висока прическа. Или се омъжва, или намира покровител – един. Ако се омъжи, става прекрасна съпруга, жизнерадостна, весела и умна.

Гейшата е свързана предимно с увеселителното заведение. Ролята ѝ: трябва да играе на сцена, върху която вече нищо не може да се направи. На нея тя постига още нещо.

ВИТРИНАТА

Японците правят мостри на всичко, което се яде и пие. Производството им е цяла индустрия. Витрините грабват погледа. Няма разлика между изложеното в тях и онова, което се продава. Показаното на ресторантската витрина не е самото меню, подредено в чиниите, дето в началото дига пара, а после може и да мухляса, а номерирано изображение, изкуство на пластмасите, умение да създаваш натюрморти в чиния. В началото не се досещах, че продуктите на менюто за деня, изложени на витрините, са от изкуствена материя. Забелязах това едва в подземния град на Саппоро. Светлината падаше под специален ъгъл. И нещо ми лъсна в окото. Видях на витрината меню, в което имаше домати, картофи и стръкче магданоз. В чинията доमत беше цепнат по средата!... Личеше семка, разрязана на две, сякаш приготвена за изследване с напречния си разрез. Имаше три белени и обварени картофа, от които единият доста по-голям. Върху него стърчеше забито стръкче магданоз. То беше боднато от дясната страна на обеления обварен картоф – и гледаше наляво, със седем листенца.

Касата на ресторанта понякога се намира до самата витрина – от вътрешната страна. Можеш и с пръст да поръчаш, да си платиш. Японецът, като види касовата бележка, ти носи онова, което си посочил с пръст от витрината. Макар че обикновено се плаща на излизане. Японецът е свикнал да урежда сметките си след услугата!... Веднъж в София, на излизане от трамвая, познат японец ме попита: „На кого да дам билета?“

Чинията, в която сервираха менюто, е весела, шарена. В нея видях картина, която ме поразя за кой ли път в онази страна. Имах чувството, че гостоприемният народ тук няма друга работа, освен да те приеме и докато стоиш там, да те побърка. А когато те изпраща, да те трогне до сълзи. Защото май че японецът ми беше донесъл чинията с менюто не от кухнята, а от витрината с продуктите от изкуствена материя, за да се нахраня! В нея имаше домати – червени на цвят, бели картофи и магданоз със зелени листенца. Продуктите в чинията бяха подредени както на витрината – и на големина, и на цвят: досущ същите. Три картофа, от които единият доста по-голям. Върху него стърчеше стръкче магданоз, боднато от дясната страна на картофа, и гледаше наляво. То имаше седем листенца. Доматът беше така цепнат в средата, че семка в него беше разрязана на две... Само дето от чинията пред мен се дигаше пара.

Готвачът беше повторил картината от витрината в моята чиния.

Японците работеха с всички цветове на небесната дъга и с безброй много полутонове. Стоките приличаха на цветна експлозия. Официалната (тоест точната и проверената) статистика даваше данни, че на пазара в страната червеният цвят се беше появил в триста осемдесет и пет нюанса?!... И се размислих върху сивия цвят, с който беше боядисан животът ми. Оттук нататък сивото, което също имаше свой чар, не ми напомняше за живот. Сивото започнах да свързвам с черно.

Витрината заради витрината за мен стана фикс идея, сапунен мехур. И голяма лъжа... изложена на показ. В Япония, ако исках, можех да изям всички експонати, които бяха от найлон! И не само защото японецът в ресторанта е всецяло на твое разположение, а там ти – клиентът – си господар на онзи господар. Ако собственикът на ресторанта ми откажеше да вкуся нещо в заведението му, можех да се облегна на законите и наредбите в онази страна и... Но японците не позволяват да се стигне дотам. Те просто свалят онова, което не съществува в магазина.

Витрината в Япония – покана за автентичност. Вълнувах се, защото в онези години витрините у нас изглеждаха богати и разкошно подредени, като при самоизмама, а рафтовете в магазините – почти празни. Най-популярната дума – „няма“.

ПЪРВАТА БЪЛГАРКА, ОМЪЖЕНА ЗА ЯПОНЕЦ

През зимата на хиляда деветстотин четиридесет и втора година по нашите места падна дебел сняг. Небето беше решило – което, където се намира, там да си остане. Влаковете на гара Пловдив не могат да се движат. Японец стои на перона. И нито напред, нито назад. Не може да се ориентира, захвърлен от съдбата, която е решила нещо да се случи с него и го задържа. Снегът трупа. Всичко е бяло. По едно време влакът потегля, но затъва дълбоко в преспите. Повече не може да се движи напред и се връща на гарата. Японецът влиза в ресторант „Молле“, за да се постопли, да вечеря и да помисли какво да прави. Ресторантът е пълен с народ. Свободни маси няма и той стои до вратата. Тук-там се вижда празен стол. Но японецът не сяда на маса, заета вече от друг. Възпитанието не му позволява.

Един българин го забелязва.

– Я! Вижте! Японец?! – учудено казва той на приятелите си.

Очите на Христо Макрелов са като на японец. Целият род

Макрелови в очите са като японци. И сестра му... Най-вече сестра му. В ресторант „Молле“ очите са привлекли очите. Поканват японца да седне на масата. Той се покланя дълбоко – да поздрави, да благодари. И сяда. (Когато има нещо да се случи!...)

Следват типичните български въпроси към непознатия странник.

Разговарят на немски, после опитват на френски.

– Как се казвате? – питат нашите.

– Маеда – отговаря японецът.

– Къде отивате?

– Идвам от София.

– Ама къде отивате!

– По работа.

– Какво работите?

– Журналист съм.

– Откъде сте?

– Токио.

– Женен ли сте? Деца имате ли?

– Мисля, че ще се ожена – казва японецът, за да не произнесе „не“.

– Хм!... Какво още остана да го питаме? – Нашите се съветват с погледи помежду си. – Ах, да! Печелите ли? Колко получавате? – интересуват се те, тъй като си мислят, че вече са станали близки с японца.

Продължава да вали и да трупат. Снегът покрива ресторанта с българите и японца в него.

Христо Макрелов и Маеда сан излизат навън. Пред входа ги чака файтон. Нашият ще води японца на гости у дома си – в Чокманово (?!). И в онзи сняг (?!). И с файтон (?!)... Макрелов е решил да покаже истинското българско гостоприемство и не отстъпва. Такъв човек реши ли, ще върже госта и пак ще го заведе у дома си. Той не отстъпва и пред файтонджията, който твърди за Макрелов, че е луд.

Луди, не луди – тръгват. Наоколо сняг, величествена гора, вълчи вой в далечината...

Късно вечерта двамата стигат в Чокманово. Селото в планината се събужда, за да посрещне гост. Прозорците на къщите светват. Селяните излизат на улицата да видят японца. И като започват ония ми ти поклони на добродушните гостоприемни хора... Ние на село нали се кланяме, когато посрещаме скъп гост? Като в Япония. Маеда се впечатлява от онова, което вижда край себе си. То и на Япония му прилича. Макрелов запознава Маеда сан със Сийка Макрелова.

– Сестра ми – казва той, като я посочва с ръка.

И земята спира да се върти. Този момент е подготвяла съдбата. Японецът и българката се гледат в очите. Селяните разговарят помежду си. Но те само си отварят устата – нищо не се чува. Снегът трупа, трупа... Той покрива селото и къщата заедно с японеца и българката, дока-то двамата се гледат.

Безспорно това е било влюбване от пръв поглед. Душевният мир на японеца излъчва акумулираната си представа за живота: там – на небето, те някога са били едно цяло. На земята всеки търси своя двойник. И ако го намери – те са щастливи, пламва голяма любов. Мъжът става силен. Никой не наранява другия – нито с помислите си, нито с делата си. В този миг Маеда е срещнал очите на своя двойник. И ги е видял в дивна планина, покрита със снежнобяла обреченост.

Селяните наблюдават как двамата се гледат – сякаш единият е потънал в другия. Те казват: „Я!...“ Всички забелязват, че до японеца Сийка прилича на японка.

Между двамата пламва неистова любов. След време Маеда отново се връща в Чокманово. Отначало родителите се противят, не дават дъщеря си на японец. Защото Япония чак къде е!... На другия край на света. Сийка им заявява, че ако не й разрешат да се омъжи за него, ще отиде в манастир, ще се затрие. И влюбените сключват брак. Сийка Макрелова е булка. Цялата е в бяло.

Младото семейство Маеда живее в Токио. Имат две деца – момче и момиче. Момичето носи българско име – името на Сийкината майка. Навремето у нас прожектираха кинопреглед „Първата българка, омъжена за японец“. Под небето на японската столица няма по-щастливо семейство. България си има зет – японец. Тъстът казва за зет си: „От сина ми е по-добър! Уважава ме човекът.“ След Втората световна война Маеда заема отговорен пост в Япония. Бил е приет от Императора. Маеда – големият приятел на България. Той прави много за добрите японско-български отношения. Сийка и Маеда се радват на щастието си.

Една нощ в Пловдив, където са се преместили родителите на Сийка Макрелова, достига черна вест. От небето пада черен сняг... Всичко е черно. В Япония е починала Сийка.

Йокохама. Гроб – градина. Поддържаха го с неувяхващи живи цветя.

Времето тече. Позагълхва с него и споменът за голямата любов на българката и японеца. Един ден, след години, на вратата у старите Макрелови се тропа. Майката на покойната Сийка отваря вратата и вижда... Маеда! Двамата се гледат като приглушен мотив от онзи момент в

Чокманово, когато дъщерята е гледала японец. Маеда е придружаван от дребна японка и двамата влизат в дома на Сийкинните родители. Сядат на пода, както правят японците.

Бащата пита:

– Накъде сте тръгнали?

Той мисли, че Маеда е дошъл по работа в Европа. Пътят му минава отгук и се е отбил да ги види. Майката плаче...

Маеда отговаря:

– Нарочно идвам от Япония. Днес си тръгвам обратно.

И японецът моли родителите на покойната си съпруга да му разрешат да се ожени за японката, която го придружава.

НА ГОСТИ В ЯПОНСКИ ДОМ

В Осака няколко души посетихме старинния дворец на възвишението, където беше заснета голяма част от популярния по наше време филм „Шогун“. На огромен плакат беше нарисувана разперена човешка длан. Надолу започваше огромна пропаст.

Моите хора ми рекоха: „Защо не попиташ какъв е този плакат?“ Той можеше да означава нещо като: „Не на войната!“ или „Унищожете оръжията!“

Макар че дълбоко в себе си не го очаквах. Изпитвах съмнение, тъй като бяхме в Хирошима, посетихме мястото, където е паднала атомната бомба. Видяхме покъртителни картини: Спете спокойно! Това няма да се повтори! Японците избягват разговори за атомната бомба. Те я помнят (забравя ли се такова нещо?), но мислят за живота. Не припомнят непрекъснатата атомната смърт. В Хирошима имаше буркан, пълен с човешко месо, облъчено от бомбата. Тя беше паднала в 1945 година... а месото в буркана още се разлагаше!!! Моите хора настояваха и аз трябваше да попитам някого за значението на плаката.

Дребен японец седеше на скамейката, вираше се в далечината и се любуваше на Осака. Отидох при него.

– Това тук какво е? – посочих аз ръката, нарисувана на огромния плакат. – Да не би да означава „Не на войната“?

– А? – каза японецът и навярно печелеше време, за да подготви точния отговор.

– Да не би да е нещо против атомната бомба? – подсетих го аз.

Той отговори:

– Плакатът прави бележка на хората да не хвърлят боклук в пропастта. На него пише: „Това тук не е пепелник.“

– О-о-о!!! Какво било! – извикаха моите хора. Японецът стана прав, за да отговори на въпроса ми. Беше доста по-нисък от мен. Гледаше ме отдолу нагоре. Помислих си, че чака да му кажа да си седне.

Тогава той изненадващо ме попита:

– Вие есперантист ли сте? Отговорих:

– Да. Есперантист съм.

Думите изрекох на есперанто. Японецът се хвърли към мен. Той започна да ме прегръща и да крещи:

– Братко!!! – (Всъщност за японец такова поведение е необичайно.)

„Те това е! – рекох си. – Намерих го и брат ми. Точно се чудех къде се беше изгубил.“ С него се прегръдахме пред плаката, който призоваваше към чистота. Един от нашите улови момента на прегръдката ни с фотоапарат. После засне разперените пръсти на ръката ми до разперените пръсти на дланта върху плаката и ги превърна в популярна снимка, която обиколи света.

Японецът ме помоли да го почакам. Хукна нанякъде, почти веднага се върна. И каза: „Идат!“ Беше поканил да ме видят секретарката на кмета на Осака, есперантистка, и още няколко японци и японки. В старинния дворец на Осака се насъбраха... все братя и сестри.

Надвечер на кораба бавно се покачи професор, придружен от секретарката на кмета и „брат ми“. Те тримата се поклониха на капитана на кораба и учтиво поискаха от него разрешение да ме изведат със себе си, да ми покажат Осака и да прием заедно някъде кафе.

Капитанът явно се двоумеше – заради програмата на кораба. Тупнах го леко по рамото и му рекох:

„Слушайте! Хич и не мислете да отказвате на тези любезни хора! Защото пред вас ги виждате трима. А знаете ли какво става зад оня ъгъл отсреща – хиляди ме чакат!“

Той разреши. „Поне гледайте да се приберете в седем часа вечерта“ – каза ми той. Отвърнах му: „И това няма да стане! Не мога на най-интересното място да скокна и да кажа на японците, че си тръгвам, защото капитанът ми е наредил да се прибера на кораба в седем часа. Ще си помислят, че аз не съм си капитан.“

Преоблякох се, пригладих се и тръгнах. Пихме кафе. Беше приятно и весело. Японците наистина могат да те разплачат с гостоприемството си. Когато изпращат български деца, българчетата плачат и япончетата плачат. В ръцете си държат краищата на тънки книжни ленти. Корабът

потегля, лентите в определен момент се късат – сърцето ти да се скъса.

Моето истинско посрещане стана при изпращането ми. Бях поразен.

Страната на електрониката и роботиката боравеше с най-фините си механизми, когато се отнасяше за прием. Добри и стари нишки на гостоприемството дърпа японецът при посрещане и при раздяла. Ако мога да усвоя това изкуство, ще имам много приятели. У нас, на село, докато гостенинът ни се огледа – и масата е сложена! Нашенецът е пристрастен към посрещането. При японците изкуството добре да посрещаш означава и добре да изпращаш. Мой приятел на село се вживяваше в началото, когато те зърне да се задаваш. Гостоприемен като всеки добър човек, той няма японската изобретателност да изпраща, а, изглежда, не притежава и дар слово. Употребяваше думата: „Хайде!“ , която изговаряше като: „Ади!“ – за довиждане. Казваше: „Ади, наздраве!“ , или „Ади, от мен да мине!“ Беден на думи, като те види, че се задаваш, той извикваше: „О-о-о!“ И с този кратък звук привършваше церемонията по посрещането. А на изпращане повтаряше: „Ади!“ И по телефона накрая така говореше: „Ади! Ади!“... Имах чувството, че този иначе гостоприемен човек при раздялата искаше да ме изтупа като прах от крачолите на панталоните си. Моите познати в Осака ме попитаха какво желая да постигна от пътуванията ми в Япония и могат ли да ми помогнат.

– Да! – отговорих веднага, защото имах и готов отговор. – Искам, първо, да посетя японски дом и, второ, да ме научите да пия чай по японски! (Имах предвид японската чайна церемония.)

Те започнаха да мрънкат... Не бяха готови с отговора, който, ако го дадеха, трябваше да го изпълнят. Бях поискал невъзможното. Заплаших ги:

– Две неща ме доведоха в Япония – казах. – Японският дом и японската чайна церемония. И ако не ги видя, все едно, че никога не съм бил във вашата страна!

Човек, когато пътува по света, обича да преживее нещо невероятно.

Заминахме си от Осака. Бях в Япония тук и там, с кораб и без кораб. С онзи именно плавателен съд една ранна утрин акистирахме на пристанището в Отару.

Ние, пътниците, се бяхме опрели върху преградите на борда и наблюдавахме приближаващия се бряг. Един от нашите извика: „Земя!!!“ – на шега. Той го направи като актьор с интелект, който върти кървави очи и размахва нож, за да изколи света, а в същото време намига на публиката и се усмихва скришом, с което иска да каже: „Театър е това,

братлета, театър...“

Сушата се приближи до кораба и на него не му остана друго, освен да акостира. На пристанището встрани стърчаха трима души: кметът на града, секретарят и навярно „онзи“, на когото викаха „представител на кметството“. Те чакаха капитана. Точно срещу кораба няколко хиляди посрещачи със знамена и плакати очакваха... кого мислите? Мен?! Върху плакатите пишеше... името ми. Моето име. Кръвта ми се покачи в главата. Розовото ми лице почервения. Не съм преживявал по-голям ужас. Боже! Навремето исках да се отказвам от името си... та дано ми потръгне в живота. На брега се вееха знамена и плакати... От вълнение не можех да намеря джобовете на панталона, за да си скрия ръцете.

Слязох от кораба и застанах срещу посрещачите си. Народът ми се кланяше.

Почаках доста, докато японците се изправят отново. Един от посрещачите попита:

– Вие ли сте Сейко... (в)? Казаха ни, че след двадесет дни ще пристигнете с кораб на пристанището в Отару.

Покашлях се, преглътнах и рекох:

– Аз съм.

Като чува това, японците се разшумяха, развяха знамената, плакатите с името ми. И пак започнаха да се кланят.

Докато народът се вълнуваше, опитах се да разгадая загадката. Защо? Откъде тези хора са узнали за пристигането ми?

Издебнах момент и попитах:

– Мога ли да знам на какво дължа вниманието към моята скромна особа?

– На един човек – отговориха ми японците.

– Какъв човек?

– Дойде от Осака със самолет. И донесе в Отару вашите желания.

– Той по работа ли е идвал в Отару? Да не би да е идвал тук по своя работа?

– Пристигна нарочно заради вас. Каза ни за вашите две желания – да посетите дом, да се научите да пиете чай. И отлетя обратно.

Той не е бил обикновен човек! Проверил е разписанието на кораба, качил се е на самолет, долетял, предал искането ми. И отлетял. Това е все едно да разговаряш с японец в Пловдив, който възнамерява да види делфин. ти да си купиш билет за влака, да се друсаш до Варна, да разговаряш с директора на делфинариума, да му кажеш: „Слушай, така и така... един там иска да види делфин, а ние в Пловдив нямаме делфини.

Виж там, покажи му...“ И – ха обратно.

Аз дори и името на японеца не можах да науча.

Благородно неизвестно на мен лице. Как фино се настани в мозъка ми за цял живот. Японецът се грижеше за впечатлението на чужденеца от неговата страна.

– За съжаление не можем да ви научим да пиете чай – каза представител на посрещачите. – Ние самите 10 години се подготвяме за това. А вашето време в Огару е малко.

Всъщност японците цял живот се учат да пият чай.

– Е!... – рекох.

– Другото ви желание ще се сбъдне. Професор Ямага ви кани на гости.

Японецът се поклони и посочи професора. По даден знак мнозинството посрещачи се стопи. И домакинът ме поведе към дома си.

Домът на японеца?! Няма маса, няма столове, няма гардероб... Креват не се вижда. На пода – татами. Наоколо е празно. В средата на стаята – ниска масичка. Сяда се край нея на малка възглавничка, като си свиеш краката. След минути ставите ти започват да пукат... Край масичката прием зелен чай. Седенето на колене ме измъчва и започвам да мисля дали няма да е по-добра позата с кръстосани крака – по турски.

– Да! Ето така! – показва ми професорът. – Щом ви е удобно.

Но скоро и тази поза започва да ми създава неприятности. Скришом опъвам краката си под масичката.

Разговаряме.

Той:

– Каква е силата на краката ви да стоите прави с часове?

И има предвид нас – европейците. Аз:

– Каква е вашата сила на краката да седите с часове?!

И имам предвид седенето по японски, с ходилата отдолу.

В бързината казвам: „Доктор Ямага сан...“ После трябва да се поправам. Обръщението е или „доктор“, или „сан“. Произнася се и „Ямага сан“. Но хора с научно звание и такива, към които искаш да окажеш почит, могат да се наричат и: „Ямагахакасе“ (доктор на науките), „Ямагакъоджу“ (професор), „Ямагасенсей“ (учител). Това е висша степен на изразяване.

При посрещането на мъжа си съпругата коленичи най-почтително на пода пред краката му с ръце, прострени напред. Накрая – за спомен – домакинът ми подари вратовръзката си, за да не ходя така...

На следващата сутрин корабът потегли. Съпругата на Ямага сан ми

напомни моята майка, когато ме изпращаше на път – тя ми уви храна.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

ДЕКОРЪТ

Трябваше да отида в Япония. Есента е малкото, което ни остава.

Пловдив. Млечният бар. Идеята да се преобоядисват фасадите на къщите в България с ярки цветове дойде от главната улица, на която се намираше барът. Хората забелязаха, че сградите са били красиви, но го е нямало свежия цвят, за да ги очертае, да открие лицата им. Каменните плочи, с които е покрита улицата, станаха мокри от дъжда и есенната влага. Чадърите пред бара се прибраха в очакване на следващото лято. Времето течеше. Листата на календара в заведението се преобръщаха с шум, сякаш от повея на вентилатора.

Върху стената над нашата постоянна маса имаше метална плоча с образа на художника Златю Бояджиев. Тази маса почти винаги беше малка за многото приятели и познати, които се събирахме край нея. Разговаряхме за Япония и японците понякога колкото да се намираме на приказки. Не бързахме да обобщаваме красивата тема, а и като че се пазахме да направим това. Беше ни приятно да живеем.

Разговорът ни вървеше без предварителна схема.

Имитирахме природата. Разказвах спомените си на четири големи виждания (четири глави) – колкото са големите острови на Япония. Най-малката глава беше като остров Шикоку, най-голямата – като остров Хоншу. А другите две глави напомняха големината на островите Кюшу и Хоккайдо – в сравнение с останалите големи острови.

Идеята – лава на вулкан. Мисълта – пореден земетръс. Удължавах текста с коментар, изтеглях го с пряка реч не само за да се запомни. Етюдът се превръщаше в събитие. Пряката реч с японци бележех с чертичка в началото, а диалога между българи заграждах в кавички. Графичният израз трудно се забелязва от неподготвено око, но се чувства подчертаването на разлики. Българинът:

„Не! Не, не, не!...“

Японецът:

– Да, да... Тази работа няма да стане.

Двамата изразяват една и съща отрицателна мисъл, но по различен начин, което разкрива и тяхната относителна същност. Възнамерявах в този мой труд да побера мисли, по възможност поне колкото са

островите в Страната на изгрвящото слънце. Всичко идваше от реквизита на Япония. Бушуващите вълни на морето се разбиваха без звук. Мълчеше онова, което се чуваше. Илюзорното свиреше край ушите. Буцащото подводно течение на мислите напомняше родни картини. Търсех своя остров в островна Япония.

Докосвахме се и до невидими сфери. В бара се появи въображаем човек. Японец. Той се установи в съзнанието ни като плод на натрупана информация. Беше станал толкова осезателен за чувствителните ни сетива, че ми идеше да кресна: „Сядай, бе! Какво стърчиш!“ Пушихме въображаеми цигари с кафето. Докато разказвах, държах в ръката си въображаема хризантема.

Всеки ден беше хубав ден.

В Пловдив имаше международен мострен панаир, който служеше и за измерване на извървения път, показваше докъде е стигнала държавата в сравнение с останалия свят. Панаирът действаше като еталон – най-точното измерително средство от областта на измерването, признато със споразумение. Международните прояви в стария град – с над тридесет имена в миналото – поощряваха моите съграждани да искат още и още, което да покачва градуса на самочувствието им. Стараеха се да покажат на света, че си имат и пътешественик на ниво. Всред познатите няха завистници. В Млечния бар, край масата, ме смятаха за пътешественик, равен на Марко Поло, Николай Ръорих, Синдбад Моряка и Ибн Батута.

Нуждата отново ме беше родила. Започнаха да ме дърпат по многолюдни събрания, за да разказвам впечатления. Събираха публика, като лепяха по града афиши. Радио „Пловдив“ излъчваше в емисиите си впечатления от пътуванията ми в далечната, непозната и поради това екзотична Япония. В печата се появиха мои материали по темата. В допълнение към вниманието името ми поникна в кръстословици – водоравно и отвесно, наравно със стари гръцки мислители.

В мен бягаше някакво конче. Япония ме караше да размислям, щом се доближавах до нещо японско и аз започнах да „прищраквам“, което се изразяваше в мисловни отклонения. Непрекъснато преживявах своеобразно душевно телепортиране ту в България, ту в Япония.

Тънки наблюдатели в бара се питаха: „Какво всъщност прави този човек? Есета ли, разкази ли, очерци ли, импресии ли или пътеписи?!“ Моите прищраквания ги смуцаваха. И навярно си мислеха, че без да искам, прилагам тези изразни форми. Наблюдателите многозначително търсеха да видят дали наистина в мен не бяга някакво „конче“ – такова, каквото те го разбираха. Жертва на реалистични хрумвания, тогава още

не можех да разбера, че именно от това еднокопитно щеше да падне подковата: символът на щастието в българската митология.

Блюстител на реда се цупеше на сравненията. Казваше: „А то ние сами можем да си сравняваме.“ И като рече Н и е!... сякаш всички ние край масата не знаехме, че това е само той. Всеки колективист, който имаше що-годе мислене, се смяташе за нещо изключително. А това говореше лошо за средното ниво.

По наше време Азът не беше на мода. Той се смяташе за самоизтъкване, парадиране, липса на скромност. Пътувах сам. Не можех да се изразявам като глупак и когато ме попитат къде съм бил, да отговарям: „В Токио отидох... ние?!“ – та чрез отказ от азът да избегна самопоказността?! Аз, разбира се, съм бил там. Аз съм отговорен и за последствията от това мое пътуване. При самотните ми странствания не съществуваше колектив, зад който да се крия. Имаше нещо обърквашо в „наро-допсихологията“ ни, когато ставаше дума за лично местоимение. Азът е преди всичко декларация за отговорност. Каквито и да са вкусовите промени, за по-къс или по-дълъг период от време, Азът – добре овладян – ще си остане модерен в документалистиката, тъй като поднася разказ на участник. Или – на свидетел. Те са най-достойните да говорят от свое име за събитие, в което са участвали или са го наблюдавали непосредствено.

В езика си японците разполагат с над двадесет местоимения за първо лице единствено число. Това се среща и в други азиатски езици. Мозъкът на японеца е гара с двадесет коловоза.

Минчо Панайотов рисуваше своята Япония. Аз описвах моята Страна на изгряващото слънце. Формите и цветовете, които приятелят ми владееше, и прищракващите ми мисли, с отклоненията след започнатото, се обединяваха в обща картина. Макар че и в една точка да се взирахме, все това: почти винаги виждахме онази държава различно – поради различния ни опит.

Бога ми, има нещо зад реалното! Здравко Томов – правнукът на Тома Иконописеца (Фералията) – започна живописно творчество. Той рисува по нашите разговори в бара тридесет и шест платна с японски мотиви. Мисля, че в историята на страната ни няма подобно по мащабите и оригиналността си културно явление, причинено от „пътеписен“ факт. Изглеждахме сериозни. Седяхме край масата, пиехме кафе и риторично се питахме кой принцип е функционален при създаването на държава – псевдоагитационният или научният.

Открихме черти на пуританство. Лафкадио Хърн (Коидзуми Якумо) от 1890 г. престана да ни респектира с думите: „Изучих Япония, за

да се убедя, че никак не я познавам.“ Помислихме си дали не е говорил нарочно така, за да изглежда интересен. И наивно си рекохме: „Начело на всяка префектура ще сложим пуритан! Няма как!“ Мечтаехме в нашата въображаема държава във всеки окръг да има начело поне по един пуритан. А ако искаш да създадеш страна като Япония и за кмет на всяко село трябва да избереш пуритан. Не варварин, който може да опорочи добра идея още в зародиш. Започнахме да търсим. След като се огледахме внимателно около себе си, разбрахме, че японци няма да станем.

Разговорите за Страната на изгряващото слънце ни пленяваха. Те раздухваха желанието ни да създадем (край масата) една макар и малка въображаема идеална държава, където да живеем по-добре.

Държава би могла да се изгради в течение на време, с желанието и труда на преобладаващото мнозинство. А страна като Япония – буквално от всички японци. И в столицата ни донякъде се увлякоха по нашата идея. Искане да построят малка Япония в парк, но, изглежда, увлечението им беше прекалено силно, защото от четиридесетте вишневи дръвчета, подарени ни от Япония, останаха седем. Изкрадоха ги, за да уредят японски градинки в домовете си – за самочувствие.

Случваше се да пропеем и на погребение.

Моята съпротива срещу цифрите осезателно се чувстваше, когато трябваше да разказвам или описвам спомени от пътешествията ми в Япония. По наше време обаче допуснаха фактологически неточности, когато говореха или пишеха за тази... добре – за онази страна. Това ни вбесяваше и ние – искахме или не – протягахме ръка и към сухата фактология.

Идеята ни за усвършенствана държава се облягаше на реално съществуващата Япония. Излагахме истински цифри и факти за Страната на изгряващото слънце. Нравствено импотентни хора в бара казваха „знам“. Можеха да съобщят на друг, че и той да научи. И спираха. Вместо да кажат „свърших“ (тази работа), много често се измъкнаха с изречение „съдействах“ (друг да свърши работата). Всичко така беше направено, че да не работиш. Самоинициативните подлежах на наблюдение. Те бяха смутители на реда. Ние се ядосвахме... И се насочихме към фактологията, вместо да се придържаме към художествения образ.

В разговорите прибавихме декор от цифри. Стремяхме се да оставим документ за Япония, тъй като хората се лутаха най-вече в легенди за нея. При това прибавихме към спомена точни цифри и факти. Не исках, като ме зърнат познати по улицата, да казват: „Вижте го! Оня минава!“ Човек трябва да живее честно. Фактологията за съвременна Япония

нямаше да изкриви творчеството със сухотата си. Пък и „пътепис“ беше това – миришеше на земя и приличаше на цифра.

Някои хора нямаха точна представа за Япония, допускаха характерна грешка: бъркаха времето. Приписвах на японца качества от епохата на шогунството, като пренасяха във въображението си страната и народа ѝ далеч назад в историята. След прочит на няколко книги за дълбоката японска древност, след като хвърли око на няколко вестникарски статии и като изгледа по телевизията две-три серии от многосерийния филм „Шогун“, човек си създаваше погрешна представа за съвременния японец.

Има хора, които смятат, че самураите в Япония са живи и се радват на добро здраве.

Разбрахме, че ако изчерпим темата за Япония, можехме да станем узвими с половинчата информация за страна, която непрекъснато се движи, да пресушим извор на удовлетворение. Тогава самите ние нямаше да имаме право на удовлетвореност. Увлякохме се в употреба на цифри и факти, сякаш се готвехме да полагаме изпит по география. Разговорите ни имаха познавателен характер. Тази форма на изразяване беше компромис от моя страна – за сметка на изящството. Така е, когато те ядосат. И ето какво следцифрово напрежение се получаваше понякога:

Страната е устремена от север на югозапад. Северният голям остров Хоккайдо е на по-малко от 45 километра от Корея. Площта на Япония е 377 728 квадратни километра. Архипелагът прилича на водно конче, гледано върху географската карта. „Дъгата“ е дълга три хиляди и осемстотин километра от север на юг... колкото е и от юг на север, нали?

На най-големия остров Хоншу се намират основните големи градове на Япония. Там е Токио. Йокохама е главно пристанище. ОсакаКобе е важен търговски и индустриален център. Най-известният връх е Фуджи. „Планината Фуджи“ и „Фуджияма“ е едно и също. „Яма“ означава планина. Върхът е висок 3776 метра. Срещал съм го записан като по-нисък и съм се озадачавал. Върховете не трябва да се подценяват.

По едно време страшно се нервирах на моите слушатели, които с въпросите си ме приковаваха макар и към относителна сухота. Повечето цифри непрекъснато се променяха. Казах:

„Абе, я си вземете справочници! И сами прочетете цифрите и фактите!“

Но те рекоха:

„А, а, а!...“

Една голяма част от насядалите предпочитаха сухи цифри и голи факти пред всяко талантливо изображение. Без реални данни за Япония едва ли можехме компетентно и успешно да изградим нашата въображаема държава – край масата в Млечния бар. Цифрите и фактите се превърнаха в научен подход към материала, с който боравехме. Любопитния ми каза сърдито: „Пък пътеписец си в края на краищата!“ Влиянието на нравите, обичаите, психиката и социалната етика на японците върху нас – доколкото ги имаше обобщени – беше поразително. И добре че енергийният източник излъчваше далеч – докато лъчението стигнеше в Млечния бар, губеше по пътя част от себе си.

Ние почти бяхме създали във въображението си държава. Настаниха се в разговорите, в една или друга степен и форма, общественият транспорт, търговията, правото, музейното дело, строителството, съобщенията, санитарията, образованието, околната среда. Създали бяхме в увлечението си и министерство за съкращаване на усилията. Бяхме подредили същинска икебана от „министерства“.

Намеренията ни бяха добри, а увлечението ни – красиво. Струваше ми се, че се докосвам до психологично откритие: чувствах как се движа в миналото. Срещал съм хора, които не могат да се откъснат от спомена за Балканската, Първата или Втората световна война. Други не можеха да преодолеят силата на първата любов. Но всички те живееха с мисли за миналото, докато – след пътуването ми в Япония – аз вече се улавях, че дишам и крача в него. Днес беше станало вчера. И странно, но утре пак щеше да бъде вчера за мен – човека, надникнал в Страната на изгряващото слънце. Това, което ме обграждаше у нас като форма и цвят, съществуваеше някъде назад – сякаш в отминалото столетие.

Виждах ръката на бай Злати да рисува илюстрации с японски мотиви. А когато вдигнеш глава, събуждах се и разбирах, че всъщност това беше ръката на някои от споменатите вече млади художници в пловдивската бохема. Светът се променяше.

Идеята за въображаема идеална държава беше хрумване на първото ни въодушевление. Реализирането ѝ искаше усилия, постоянство и време. Тогава дойдоха предварително изградени препятствия: закони, наредби, правила, нормативни документи от най-различно естество... Откъм небето и земята тръгнаха духове, чиито намерения бяха да ограничат първия порив. Те пречеха и разваляха идеята. Превръщаха я в разочарование. Осъществява намерението си онзи, който е постоянен и има въображение. Користолобивите се провалят. Втурвайте се! Ако срещу

вас се втурнат, не се плашете! Не се ужасявайте от зиналата уста, от блясъка на зъбите! Действайте! Възможността за успех, която имате, може би ще се повтори едва след сто години.

Нямахме достатъчни познания за правителството на Япония. Липсваха ни данни за икономиката, земеделието, риболова, индустрията, външната търговия, науката и техниката, образованието, дома, здравето и благосъстоянието, изкуствата, религията, спорта. Бяхме слаби без валидни сведения.

Самолетът летеше над загасналия кратер на вулкана Асо върху остров Кюшу. Сянката му лазеше по земята. Асо привличаше с цвета и формата си. Наоколо – зеленина. Към кратера на вулкана зеленото постепенно прерастваше в кафяво и сиво. По ландшафта сякаш с четка бяха нанесени бели петна. Цветовете се връзваха естествено. Пред нас лежеше живописна природна картина. Кратерът на угасналия вулкан дишаше. Облак бяла мъгла изпълваше чашата му някъде до върха. Опитвах се да открия момент, какъвто вулканът беше пропуснал след първото си въдушешено изригване.

Ресторант „Балкан“ в Токио вече не съществуваше. Уважаемият Кьоно сан се беше увлякъл по автомобилизъм. Историята за голямата любов на първата омъжена за японец българка се оказа приказна – в подробностите. Към нея хората прибавяха невероятни щрихи. Тя се превръщаше в легенда – очите на Сийка Макрелова се удължаваха повече, отколкото са били. Нейната интелигентност в действителност се очертавала по-голяма от онази, която легендата разказваше, за да я приобщи към себе си. И това дивно село в планината! Макрелови са живели там до 1936 година – педантичен факт. Чокманово и да не съществуваше в 1942 г., когато японецът и българката се влюбват, пак можех да го измисля. Така повеляваше легендата. Бях почти дете. Разменихме погледи със Сийка Макрелова при нейно поредно гостуване в България. Главната улица срещу Млечния бар. Тя вървеше сама по посока към „Джумаята“. Очите ѝ предадоха всичко, което искаше да ми каже – за цяла вечност напред.

Нашият интерес към Япония беше процес, който изобщо не трябваше да почва, ако искаше бързо да спре.

НАРОДЪТ

Народ като народ, уверявам ви! Но държавата... Любопитния

сподели край масата в бара своя мисъл. Каза: „Българинът без България пак е българин. В чужбина той е два пъти българин. А японца без Япония не го виждам.“ Рокуя Мацунага – водещият преводач на българска литература в Страната на изгряващото слънце, ме запозна с г-н Хироши Сато – един от народа, човек средна ръка. Г-н Сато навършваше 42 години. Работеше като квалифициран работник в токийско предприятие. Той влезе в разказите за Япония, за да задоволи едно любопитство. Показа ни как живеят японците. Те живеят различно...

Сатови са средно японско семейство – четирима души. Имат собствена къща в покрайнините на Токио. Жената на г-н Сато се казва Кейко. Тя е на 39 години. По-рано е работела, но е прекратила трудовата си дейност, когато се появило първото дете в семейството. Оттогава е домакиня. Имат две деца – 13-годишна дъщеря и 10-годишен син, които са ученици. Момичето се казва Йоко, а момчето – Кениши.

Петте най-популярни имена в Страната на изгряващото слънце са: Сато, Сузуки, Такахаша, Танака и Ватанабе. Едночленните семейства в Япония са 18,2 на сто, двучленните – 19 на сто, тричленните – 18,1 на сто. Най-много са четиричленните – 24,5 на сто. Петчленните са 11,7 на сто. А онези, които имат повече от 6 членове, са 8,5 на сто. Само г-н Сато работи от неговото семейство. Той получава за една година към 6,8 милиона йени – около 50 000 щатски долара. (Съветвам ви да не сравняват заплатата на г-н Сато с българските стандарти дори по официален курс. И без това сме първи в света по инфаркти...) Японецът живее добре, но трудно постига лукса заради таксите, социалните осигуровки. Таксите за образованието на децата нарастват. На г-н Сато му остава от заплатата толкова... колкото у нас май никога няма да получим. Много японци – 80 до 90 процента – гледат на себе си като на хора от средната класа.

Час и половина са необходими на г-н Сато да се добере до работното място. Когато и да се е прибрал в къщи предишната вечер, той трябва да излезе от дома си в около 7,30 часа на следващата сутрин. Не се минава и спи до последната възможна минута. След това скача от леглото, измива се, закусва, хвърля едно око на вестниците и на прогнозата за времето – по телевизията. Опитва се да прегледа всекидневния печат подробно, ако е възможно. Това му отнема около тридесет минути всеки ден.

Децата естествено нямат талант да стават сами сутрин от сън. Очите на момчето още лепнат, докато момичето си реши косата. Семейството обикновено закусва препечени филийки, кафе, салатата със зеленчуци

и понякога яйца. Докато гжа Сато се старее да угоди на децата, г-н Сато сърба супата. Менюто за закуска е семпло, но жената търчи насамнатам, защото никой от семейството не сяда да яде по едно и също време.

И никакви целувки, когато японката изпраща японца на работа! Съпрузите и съпругите в Япония рядко изразяват чувствата си един към друг открито и с думи като например: „Аз те обичам.“ Преди да тръгне за работа, г-н Сато обикновено казва: „Довиждане“, а жена му горещо отвръща: „Лек ден.“

Японците гледат телевизия средно около три часа на ден. Повече – жените, и най-вече в неделя. В областта около Токио имаше седем телевизионни канала с около сто часа всекидневна програма.

И да не мислите, че г-н Сато пътува към работата си и си подсвирква. Около 2,6 милиона работещи, всички – така както и г-н Сато – сутрин се отправят от предградията на Токио към сърцето на града. И тъй като повечето компании започват от 8,30 или от 9 часа, превозните средства се пълнят от около 7,00 часа. Г-н Сато трябва да сменя влака три пъти, докато се добере до компанията, където работи. Влаковете са толкова пълни, че ако не държиш в ръка куфарчето си – то няма да падне на пода. Г-н Сато е вече мъртво уморен от пътуването, докато стигне до работното си място.

По пътя за работа много хора купуват и четат вестници, списания. В откъса от къщи до компанията 8,8 на сто от японците четат вестници, списания – 7,4 на сто, книги – 9,7 на сто. Със смесени интереси към вестници, списания и книги са 12,1 на сто. Остават 62 на сто, които са в числото на „и други“.

Щастието иска малко фантазия, но много е показателно и разстоянието между дом, семейство, работно място. Колкото по-близо, толкова по-добре... В района на Токио 27 на сто от населението достига работното си място за 30 минути, 18 на сто – за 1 час, 16 на сто – за 1 час и половина, 19 на сто – за 2 часа, и 20 на сто – за над 2 часа. (В 1945 г., когато пепелищата от Втората световна война не са били разчистени, токийските работници е трябвало да ходят пеш на работа.) Стандартът на повечето корпорации в Япония е петдневна работна седмица. Средното работно време се скъсява. Има обаче корпорации, които работят и половин ден в събота.

Г-н Сато не пуши, той държи на здравето си. Но и да пуши, ще му е трудно да прави това, защото по всичките 127 гари на частните транспортни линии и 64 станции на метрото в Токио са декларирали, че в зоните им не се пуши: от 1 януари 1988 година. Строго е наказанието при

нарушаване на тази забрана.

Наработното място за разлика от по-младите си колеги г-н Сато е още несръчен да се справя с модерната техника. Неговата обедна почивка започва от дванадесет часа и трае един час. Той може да получи доста евтина храна в работническия... (Как да кажа „стол“, когато онова там, където аз съм се хранил, си е ресторант?!) Отдъхва в кафетерията на предприятието. След работа г-н Сато обича да си пийне с колеги. Това е характерно явление в Япония с „работохолици“ – след работно време пак да искат да са заедно. Подобна активност не е само забавление, но и необходимост да разменят информация. По-младото поколение отива на такива срещи само два пъти на месец. Японците са направили и тази сметка. Те са изчислили колко процента от работниците се срещат след работа. И сред тези хора в страната 36,9 на сто са склонни да говорят за работа. Не разговарят за работата си или на теми, свързани с нея, 32,1 на сто. А 27,5 на сто говорят и за едното, и за другото.

Често ме питат как живеят японците, какъв е стандартът им на живот. Почти винаги съм отказвал да отговарям на този деликатен въпрос, пък и трудно се изчислява. Ами какъв може да бъде стандартът на живот в една страна, където 98,2 на сто от семействата имат прахосмукачки, 98,8 на сто – цветни телевизори, 98,4 на сто – хладилници? А 99,6 процента притежават перални машини... В дома на г-н Сато има прахосмукачка, хладилник, цветен телевизор и перална машина. И понеже почти всички семейства имат прахосмукачка, цяла Япония да обърнеш, едва ли ще намериш някъде да се свърта метла. Ако има, тя ще е електрическа или с батерии.

Денят на гжа Сато започва в 6,30 часа. След като нейният съпруг и децата излязат от къщи, тя продължава да върши домакинската работа – да почиства, да пере... С тази дейност приключва в дванадесет часа на обяд. След това е свободна, докато настъпи време за пазаруване, защото трябва да се сготви за вечеря. Нейното свободно време е по-дълго благодарение на електрическите уреди, които притежава у дома. И защото не се налага повече да търчи по цял ден след момчето, което вече ходи на училище. Следователно жената на г-н Сато има време да посещава клуб по сръчност и да взема уроци по тенис(?!). Една трета от нейните приятелки в квартала учат нещо. По пътя от уроците за в къщи те се отбиват да пият чай или да пазаруват. В наше време все повече и повече омъжени жени работят. Малко от тях спират работа, след като се омъжат или имат деца. Тях ги наричат „делодневни домакини“... (Сенгуо шуфу).

Омъжените жени в Япония не излизат заедно с мъжете си на вечеря в ресторант, не ходят на приеми и не приемат гости в домовете си. Японската двойка действа повече поотделно. Обикновено за семейните финанси се грижи съпругата. Тя отпуска джобни пари на мъжа си/?. Някои японци всяка сутрин се обръщат към жена си с думите: „Моля те, дай ми пари за цигари!“ С нарастващата възможност на японската жена да направи кариера все повече жени продължават да работят и след женитбата. Има съпруги, които са организирани на трудова борса за почасова заетост. В махалата, където живее гжа Сато, всяка една от три съпруги работи. Г-жа Сато разбира, че работата извън дома има преимущества – пари, спечелване на приятели в живота... Но разбира и проблема да работи и да се грижи за фамилията едновременно. И да работи, не би могла да се отърве от домакинството. Тя е доволна от своя житейски стил и поведение и едва ли скоро ще предприеме драстична промяна.

Децата са ученици. Момичето на г-н Сато тренира във волейболен клуб. Съществуват и други клубове – за изкуство, музика... Един ден в седмицата Йоко посещава частно училище, за да учи английски. Не е лесно да поддържаш високо ниво на усвояване на учебния материал и да се готвиш за приемни изпити в университета. Няма друга алтернатива, освен да се подготвяш и частно. Английският език се изучава задължително три години в първоначалните класове. После следват три години във висшето учебно заведение, обикновено продължено с още две до четири години. Много от младежите се обръщат и към англоговорни училища, за да упражняват разговорния език.

На момчето не му е по-лесно в училище, макар да е по-малко. Има дни, които са много интересни за децата. Традиционно е в Япония малките да пътуват с целия клас до различни места по страната. Целта на екскурзиите е да се изследват природата, културните и историческите забележителности на Япония.

Г-н Сато рядко се прибира за вечеря поради извънредна работа и събиране с приятели след работно време. Г-жа Сато най-често вечеря заедно с децата. Тя приема това за естествено и би желала г-н Сато да си бъде по вечерно време в къщи... за да възпитава децата. След вечеря Йоко и Кениши се прибират в стаите си. Когато си дойде, г-н Сато обсъжда с жена си образованието и дисциплината на децата. В Япония 59,2 на сто от семействата вечерят заедно, родител с деца – 15,7 на сто, само родителите – 17,3 на сто, и други – 7,8 на сто.

В края на века в мен се породи желание и у нас да въведем поне два вида изчисления, които да отговорят на въпросите: колко процента от

семействата имат с какво да се изхранват и колко живеят под границата на бедността. Поне това да направим. Хората всичко изчисляват. Любопитния е любопитен да разбере къде у нас свършват икономите и откъде започват ограниченията, тъй като има чувството, че го заблуждават.

Една десета от населението в Япония живее в района на Токио. Цената на земята в центъра на столицата е нараснала много и г-н Сато се смята за щастлив, че е успял да закупи собствено жилище след здрава работа и докато е още млад. Къщата на г-н Сато е на два етажа. Четири малки стаи, дневна, трапезария, кухня. Пред къщата има малка градинка. Двете деца – момичето и момчето – живеят в отделни стаи. Родителите не ползват отделни стаи за спане. Те ношуват в едно от помещенията с шест татами. В собствени къщи живее 54 на сто от населението, в собствени апартаменти – 8 на сто. Под наем са 31 на сто. Предприятията са раздали апартаменти на 4,4 на сто. Други – 2,5 на сто. Относително голям е делът на собствените къщи.

В дома на г-н Сато цари идилия. Бащата е купил на сина си персонален компютър за рождения му ден... за да не бъде малкият избягван от приятелите си. Бащата понякога играе компютърни игри със своя син.

Населението на Япония е многобройно, но то живее на относително малка територия. Това прави страната гъсто населена: 332 души на квадратен километър. Големи територии земя са планински и трудни за обработване, така че народът фактически живее върху по-малко от 10 процента от територията, която владее. Това означава, че някои райони на страната се населяват от много повече хора, отколкото е средната гъстота на населението. Един почти невероятен случай на японско пристанище ми даде представа за проблема с обработваемата площ на империята. Българка напускате Страната на изгряващото слънце. Беше оставила куфара си върху борда на кораба, за да не ѝ тежи, а в ръцете си държеше саксия с цвете – сякаш трепереше над нея. Но изглежда, че над онази саксия трепереше и цялата японска държава. Жената мислеше, че на митницата не ѝ позволяваха да изнесе цветето, за което се беше грижила няколко години. Голям скандал вдигна. Официалните гранични власти успяха да ѝ обяснят накрая, че спорът им с нея не е за цветето, което може да изнесе от страната, а заради пръстта в саксията, която тя трябва да изсипе от кораба на пристанището.

ФЛАГЪТ

Въображаемата ни държава, която създавахме край масата в Млечния бар, нямаше флаг. Ветрееха се в мислите ни заснежен връх и клонче от цъфнала вишна – това не беше достатъчно. Фуджи, който има магическа красота и едно клонче на неговия фон, не можеше да компенсира липсата, колкото и красиво да беше съчетанието. Тъй като ставаше въпрос за Япония такава, каквата е – без да се вади и без да се прибавя, – избрахме реален флаг – националния флаг на японците. Той се състои от солиден червен кръг в центъра на чисто бяла основа. Казвам „солиден“, защото този кръг е гладка боя, без шарки. Японците наричат знамето си Хино-мару, което означава слънчев диск. Това е символ на Япония. Япония на японски се произнася „Ниппон“ или „Нихон“ и означава „Изворът на слънцето“ или „Корените (основата) на слънцето“. Оттук идва изразът „Страната на изгряващото слънце“. Макар този символ да е бил използван като знаме на някои видни родове (самурайски кланове) още от четиринадесети век, едва във втората половина на деветнадесети век той е станал национално знаме на Япония. Стандартната му форма е била приета с официална прокламация през 1870 година. Хино-мару за първи път е бил издигнат по време на национална церемония през 1872 г., когато император Мейджи открил първата железопътна линия в Япония.

И надписът „Мару“, изписан с латински букви, който непрекъснато гледаха върху корабите и катерите в морето. Чудех се какво е това. „Мару“ не се превежда. Символът плуваше, вееше се, летеше...

Химнът на Япония се казва „Кимигайо“.

ИМПЕРАТОРСКАТА ФАМИЛИЯ

Хризантемата с шестнадесет листа е гербът на императорската династия.

Император Хирохито беше 124-тият император на японската императорска фамилна линия, която датира от много векове – без нито едно прекъсване. Според Конституцията на Япония императорът е „символ на държавата и единството на народа“. Той няма власт върху правителството. Императорът и императрицата Нагако имаха двама синове. Японският император се занимаваше с морска биология – беше широко известен със своите книги и научни изследвания. Императрицата пък

имаше доста лични интереси и по-специално беше известна като талантлива художничка в японски стил. Принцът се проявяваше и като активен спортист – играеше тенис.

Дворецът на японския император се намира в Токио. Той е на възвишение, ограден е с ров, пълен с вода, и е свързан с мост. В дъното на природната картина се вижда бяла сграда. Площадът пред двореца е покрит с чакъл – трудно се ходи по него. Чувството, което изпитвах, когато пристъпвах към двореца на императора беше озадачаващо преживяване. Психолог разясни защо е чакълът върху площада. Затрудненото ходене по него те кара да мислиш само за едно – символа, към който си се устремил.

След капитулацията на Япония във Втората световна война (японците казват „поражението“) на онзи площад пред двореца на императора през 1945 г. отговорните – главнокомандващият, генерали и други – се събират непоканени. И по традиция се самоубиват. Те постъпват така от чувство за отговорност.

Дворецът на вид е сериозен и скромен.

След смъртта на император Хирохито – на 7 януари 1989 година – беше интронизиран 125-ият император в японската императорска фамилия – император Акихито, роден в Токио на 23 декември 1933 година. Той и неговата съпруга – императрица Мичико – се оженват през 1959 година. Имат три деца. Императорът е публикувал серия академични дисертации върху рибите. Той и другите членове на императорската фамилия живеят в императорския дворец в Токио. Членове на фамилията са император Акихито, императрица Мичико, престолонаследникът принц Нарухито, роден на 23 февруари 1960, принц Фумихито, роден на 30 ноември 1965, и принцеса Сайако, родена на 18 април 1969 година. Принц Фумихито се оженва за Кико Кавашима през 1990 г. и получава ново име – Акишино.

Когато принцът, сега император на Япония, дойде в България, мой приятел го чу да казва, че освен Япония най-много обича други две страни на света...едната от които е България. Малко хора знаят това.

Покойният император Хирохито – посмъртно назован император Шова – е роден в Токио на 29 април 1901 година. Той стоя най-дълго на трона (62 години), беше най-дълго живелият император в японската история – 87 години. За церемонията по погребението на императора в Япония дойдоха делегати от всички краища на планетата. Всяка държава трябваше да внесе сума, равна на сто и шестдесет хиляди долара за присъствието на официалния си представител. Дипломатията

изпотрошава много средства – те трябва да бъдат използвани рационално. Обслужването по време на церемонията беше връх. В Япония присъгна и официален пратеник на нашата страна. С известно неудобство ще го нарека „полудържавен глава“... за да избегна името му. Той беше придружен от свой съветник – момче в сив костюм, което си нямаше пари да си купи черни дрехи, подходящи за погребение. Официалният ни представител прачеше от здраве, но внимаваше да не се разболе. По пътя със самолет от България до Япония вдигна температура – 37,7 градуса. Лекар в Токио му даде хапче, няколко витамина, каза му да пие чай. На другия ден беше церемонията по погребението на императора. Температурата на нашия човек спадна до 37,2 градуса. Но официалният ни представител, загрижен за здравето си, реши, че ще е по-разумно да не рискува, и не отиде на церемонията. Изпрати там своя съветник – момчето със сивия костюм.

В печата се появиха информации за събитието. Японците – чувствителни на тема цветове – деликатно съобщаваха, че всички, присъстващи на церемонията по погребението на императора, били облечени в черно: черни фракове, черни костюми... „Само представителят на една страна, където сивият цвят навярно е траурен“, бил облечен в сив костюм. Единствен от 35 000 гости от 158 страни в света. И охраняван, сиромашът, от 37 000 полицаи.

А официалният представител застави възмутени, слисани и работни нашенци да съобщят в София, че той лично е присъствал на церемонията.

Любопитния в Млечния бар каза:

„И какво ще стане сега? Ще го съдят ли нашия «полуглава» за сто и шестдесетте хиляди долара, които е прахосал?“

Отговорих:

„Ами...“

Любопитния:

„Дали няма да му дадат да прочете нравствения кодекс Бушидо? Може да му дойде в полуглавата някоя добра идея какво да направи със себе си.“

„Ами...“

„Виновните у нас молят за прошка на свети празници. Няма ли поне да се извини?“

„Ами, ами...“

Император Акихито, първият син на император Хирохито и императрица Нагако, при интронизацията пое тържествено задължение да

спазва стриктно Конституцията на Япония. „Задълженията ми повеляват да съхранявам силата на страната и единството на нейния род – каза император Акихито. – Винаги съм желал светът да принадлежи на хората. Ще положа усилия за постигане на повече благоденствие, за мир и приятелство между народите от цял свят. Желанието ми е светът да се превърне в цветуща градина в името на човечеството“ – завърши императорът. Записахме неговите думи на магнетофонна лента. Съхранихме филм от церемонията по интронизацията, която не беше продължителна, но струваше около 95 милиона долара.

Национален флаг, химн. Познания за японския император и за императорската фамилия, черпени до голяма степен от собствен информационен източник. Вече имахме и герб: шестнадесетлистна хризантема. Страната (ни) се оформяше. В нея държавният глава беше символ на държавата и единството на нацията.

ПАРЛАМЕНТЪТ. ПРАВИТЕЛСТВОТО. СЪДЪТ

Лудеехме по цифри и факти. А и аз тогава си губех времето по просветителство, вместо да се занимавам с култура.

Намираха се хора и между нас, за които конкретностите бяха сухи и безгласни. Така става с човек, некомпетентен в летенето на самолет. Той гледа нагоре в небето, долавя бученето на двигателя. И нищо не разбира. Докато специалистът седи на земята, навел е глава и слуша. Шумът от летящия самолет стига до слуха му и разказва любопитни подробности.

Човек понякога влага своя труд и талант в една цифра или една мисъл. В Народното събрание у нас уважавани депутати с лекота произнасяха фрази като „навсякъде по света“ или „никъде го няма“ – за да ориентират населението. Те бяха волни в твърденията си, особено за онова, което е далеч от очите. Казваха категорично: „Винаги по света е имало“ или „Никога е нямало“. Но светът не е така безобразно опростен. Като пътешественик ще ви кажа: „Чуете ли думите – навсякъде, никъде, винаги, никога... да знаете, че онова, което се говори за света, не е цялата истина.“ Специалисти в областта на държавното устройство убеждаваха, че няма министерство на културата, обединено с министерство на просветата, да речем. Наистина ли една държава не може да функционира нормално без отделно съществуване и финансова автономия на културно министерство?

Япония има демократична система на управление. Страната остава абсолютна монархия. Императорът е символ на държавата. Системата на управление е построена върху принципа на разделението на властите – законодателна, изпълнителна и съдебна, които взаимно се проверяват. Всички мъже и жени, навършили двадесет години, упражняват право да избират в национални и регионални избори. Жените в Япония са започнали да гласуват от 1945 година.

Управлението на страната фактически се осъществява от парламент, правителствен кабинет и върховен съд, чиято сграда в Токио е строга и неизмазана отвън.

Под ведомството на парламента са арбитражният съд, съдебнообвинителният комитет и богатата национална парламентарна библиотека. В нея се съхраняват и издания на български език.

Към правителствения кабинет съществуват канцеларии на министърпредседателя, национални управления и комитети. Правителството е отговорно по въпросите на цялата страна, която е разделена на 47 префектури, включително столичния район. Той се брои за отделна префектура. Всяка една от тях има избрано от населението управление. Градовете и селата избират свои управници. Префектурите и местните управления отговарят за делата на свое равнище.

Японското национално законодателно тяло е парламентът. Той се състои от Камара на съветниците (или Горна камара) – 252 депутати, които представляват префектурите или цялата нация, и Камара на депутатите (или Долната камара) – 511. Те се посочват в местните райони. Първите се избират за срок от шест години, като половината от местата в камарата се попълват чрез избори всеки три години, а вторите – за срок от четири години. Този срок може да бъде съкратен, ако камарата се разтури. Граждани от 25 години нагоре биват избирани в Камарата на депутатите и от 30 години нагоре – в Камарата на съветниците. В Япония се замисля нова изборна система, която цели да направи страната още по-демократична.

Министърпредседателят е член на парламента, който го избира. Обикновено този човек е лидерът на партията на мнозинството. Той подбира 20 държавни министри за своя кабинет. Всички трябва да бъдат цивилни и мнозинството от тях – членове на парламента. Всеки член на правителствения кабинет оглавява министерство. Ако парламентът гласува неодобрение на министърпредседателя и неговата политика, целият кабинет трябва да си подаде оставка, след което парламентът избира нов министърпредседател. Министърпредседателят обаче може да не

иска да си подаде оставката. Тогава той разтурва Камарата на депутатите и призовава към национални избори, след което кабинетът си подава оставката и новият парламент избира нов министърпредседател. Кога си отива едно правителство? Нашият принос към задържането на всеки министър върху стола му е опростена схема. У нас самокритиката е и традиционно популистка преструвка, ако сте забелязали това. След като изчерпят възможностите със спекулациите за миналото, с обещанията и с честата употреба на сладникавото „ще“, което е престанало да храни въображението, властникът „честно“ започва да говори против своите грешки... в усилие да се задържи. Слушаш такъв и си мислиш: „Добър човек! Нищо не прави, но поне си го казва.“ Моите наблюдения в Япония ме караха да вярвам, че „самокритичното“ поведение от такъв род е осъдително. Като не можеш да извършиш определено нещо за определено време – отивай си. Заеми се с друго. Започнат ли управляващите държавата да критикуват управленското си поведение, за да изглеждат добри, това означава, че е настъпило началото на края им.

Първата политическа партия в Япония е била Ай-коку Кото (Обществено сдружение на патриотите), основана в 1874 г. под ръководството на Тайсуке Итагаки. Партията е излязла с писмена петиция, която предлага установяването на парламентарна система чрез избори.

Либералнодемократическата партия (ЛДП) е основана през ноември 1955 година. Тя управлява без нито едно прекъсване, но Япония е демократична страна и в 1993 г. партийните пластове във властта започнаха да се разместват. Освен ЛДП в Япония има четири опозиционни партии.

Либералнодемократическата партия (ЛДП) е главната консервативна партия в Япония. В Млечния бар познавахме историите на почти всички политически партии в Страната на изгряващото слънце – кога са основани, как са се развивали... Но на онзи етап повече ни привличаха любопитните „факти“ от гледна точка на политическото развитие в България, където омразата към „своите“ (ренегатите) е невероятна. У нас трудно приемат, че човек се развива и негово право е да промени убежденията си... През юни 1976 г. в парламента на Япония шест депутати от Либералнодемократическата партия напускат партията си и образуват Нов либерален клуб. В 1980 г. ЛДП спечелва мнозинство на изборите – 284 места. Но през 1983 – само 250. Вторият кабинет на Накасоне обаче се оформя като коалиционно правителство между Либералнодемократическата партия... и отцепилия (отлюспилия) се от него Нов либерален клуб.

Системата на правосъдието в Япония обхваща пет категории съдилища: Върховен съд, върховни съдилища, местни съдилища и дисциплинарни съдилища със съкратена процедура за уреждане на дребни конфликти на място. Има и съд в парламента.

Върховният съд е последната инстанция. Неговите разпоредби стават преходни за всички крайни решения в администрацията на правосъдието. Той решава и дали са конституционни всеки закон, заповед, правило или официален акт.

Върховните съдилища са разположени в осем града: Саппоро, Сендай, Токио, Нагоя, Осака, Хирошима, Такамацу и Фукуока. Местните съдилища са 50 и семейните – 50: по четири на остров Хоккайдо и по 1 в другите главни места на 46-те префектури на страната. Хората под 20 години се смятат за непълнолетни.

Япония имаше 258 345 полицаи или един на 556 жители (в сравнение на 384 във Великобритания, 379 в САЩ, 288 в Италия и 268 във Франция... което означава, че японският полицай отговаря и за повече хора, отколкото колегите им в други страни...). В техническото оборудване на японската полиция са включени 22 599 моторни превозни средства по пътищата, 203 морски плавателни съда, базирани в пристанищата, 60 самолета, включително малки хеликоптери за спасителни операции в планините и за други цели. Полицията към префектурите включва около 4300 полицаи жени.

Разговарях с компетентни личности в Токио по въпроса за държавното устройство. Те ми изброиха министерствата на Япония: Министерство на правосъдието, Министерство на външните работи, Министерство на финансите, Министерство на просветата, Министерство на здравето и благосъстоянието, Министерство на земеделието, горите и риболова, Министерство на външната търговия, Министерство на транспорта, Министерство на пощите и съобщенията, Министерство на труда, Министерство на строителството и Министерство на вътрешните работи. Попитах:

– А къде ви е културата?!

Японците ме гледаха като природно явление.

– Вие нямате ли министерство на културата? – уточних аз въпроса си, тъй като първото ми запитване беше двусмислено и нелюбезно.

Как може страна като Япония, с вековна култура, да няма министерство на културата? Приех обаче това. И все едно кой ще е министърът ми. Забелязал съм, че такъв човек, може и добър да е, но е неприятен. Творецът в Страната на изгряващото слънце нямаше министър над

главата си. Той сам си беше министър. Над него – небесата.

Япония има управление (агенция) по въпросите на културата към Министерството на просветата. Срегнах и генерален директор по културата към Министерството на външните работи.

Бях дал своя визитна картичка на господин Йо-шио Кимура, депутат в парламента, с когото разговаряхме за мотивировката. Японският парламентарист остана в спомена ми с неговата мисъл, че е по-добре да спечелиш сърцето на човек, отколкото да бъдеш логичен. Картичката, която му връчих, беше на кирилица. Господин Кимура трудно можеше да я разчете. Затова, когато по-късно срегнах господин Т. Ватануки – депутат и председател на Японо-българската асоциация в парламента на Страната на изгряващото слънце, – изпратих по него нова визитна картичка за Кимура – този път с латински букви... заедно със сърдечните ми поздравии. Да знае, че го помня.

Господин Ватануки обеща да предаде поздравите и визитната картичка. Той е влиятелен човек в Япония. Сериозен и весел: закачаше се с фамилията ми име. Депутат и секретар на Японо-българската асоциация в парламента на Япония беше господин . Камей. С него сме разговаряли за Йошио Сакураучи, председател на парламента и действаш парламентарист след изборите през 1993 г., когото чувствах близък. Дълбоко го уважавах заради възрастта и неговия хумор. Бащата на Камей и Сакураучи са приятели. Образованието, получено в едно и също висше училище, е достатъчен мотив да изтъкнеш духовните си връзки с някого.

Разказах на Камей за първата си среща със Сакураучи: разговаряхме с председателя на японския парламент. Гледах някъде встрани, тъй като смятах взирането в очите му за невежливо. В един момент вдигнах погледа си. Видях да ме наблюдават усмихнати и всичко разбиращи очи. Спонтанната ми реакция беше широка усмивка.

Г-н Сакураучи можеше да спечели приятел само с един поглед. И приех за нормално, когато депутат от българския парламент ми каза, че с него били „почти“ като приятели. Спечелил го е с усмивката си. По-късно научих, че съпругата на Йошио Сакураучи неочаквано е починала. Представих си колко му е мъчно и помолих да му предадат моите дълбоки съболезнования. Страдаше човекът, който обичаше хумора. Хуморът, заради който и ние го обичахме – „купени“ от него понякога с един разговор или само с една усмивка. И не защото бяхме толкова евтини, ами този човек беше разкошен в естественото си държание.

ИКОНОМИКАТА

В Млечния бар употребяваха думите икономическо чудо. Някои край масата смесваха икономика с политика, но те бяха същите, които отъждествяваха и автомобилните катастрофи с политиката. Когато се залавях да разсъждавам за японската икономика, казвах си: „Сега вече ще се проваля.“

Икономиката не е политика, но държава, която уважава себе си, би трябвало да има политика за икономиката. Тя като правило се определя от кабинета. В някои случаи обаче икономиката на страната се одобрява от министерска конференция по икономическите мерки, която изключва министърпредседателя, но включва трима висши чиновници, управителя на банката на Япония и председателя на... трудно е за превод от японски и затова бих я нарекъл „Безпристрастната търговска комисия“. На Министерството на финансите се гледа като на влиятелно министерство в сферата на икономиката заради контрола му върху бюджета.

Правителствените инстанции, главно отговорни за икономиката, са: Министерството на финансите, Министерството на външната търговия и индустрия, Министерството на транспорта, Министерството на земеделието, горите и риболова и Икономическата агенция. Когато икономиката засяга външните отношения на страната, намесва се и Министерството на външните работи.

Други главни правителствени служби, чиито решения се отразяват върху икономиката, са: Бюро за икономически дела и икономическо сътрудничество в Министерството на външните работи, Бюро за трудовите отношения в Министерството на труда, Бюро за икономически работи в Министерството на строителството и Бюро за местни финанси в Министерството на вътрешните работи.

Въпросите на икономиката в Япония всъщност се поемат от доста правителствени инстанции... както и въпросите на културата, която в онази страна е основа на икономиката. Това, изглежда, е добро, тъй като всяка сфера на обществения живот има нужда от материална подкрепа и културно облагородяване на проблемите, които съответните инстанции най-добре познават. Нима е лошо наличието на икономическо и културно бюро във всяко министерство?

„Идеята за хармония е стара, майка му стара! – каза Любопитния. – Държава като Япония логично ми напомня за една друга страна върху планетата, която почти няма общо с нея.“

Псевдокритици на Страната на изгряващото слънце говорят, че успехите и се дължат на нископлатената работна ръка и строгата дисциплина. Глупости! Как да обясниш чудо с робовладелчески похвати?! Там цъфтят електрониката, роботиката. Производството се базира на най-съвременна технология. Какъв е този „роб“ със съвременни познания? Роб в бели ръкавици?!...

Япония преживя съкрушително поражение във Втората световна война и изгуби 44 на сто от територията, за която предявяваше права в края на войната. Повечето от индустрията ѝ беше разрушена от въздушните бомбардировки. Когато войната свърши, шест милиона демобилизирани военни и цивилни страдаха от остро недомяждане. Икономиката се натъкна на криза, каквато дотогава не е познавала. И тръгна тази държава нагоре.

След войната имаше известен период на подготовка, натрупване на опит. Японската икономика се разви много бързо едва в последните пет десетилетия. И ако някой иска по-добре да разбере тази страна, нека си я представи като два относително точни периода: Япония преди около петдесет години и Япония след около петдесет години.

В миналото страната е била главно производител на селскостопански и леки индустриални стоки. Днес произвежда химически и индустриални продукти, потребителни стоки от високо качество и широк диапазон с помощта на най-съвършена технология. Един от резултатите на този бърз растеж е високият стандарт на битовата техника. Гледам който и да е кадър от филм с японци по улиците.

Вгледам се как са облечени, как се движат, какво настроение излъчват... Срещу жизнения стандарт на японците у нас бихме могли да противопоставим само една думичка – „ще“. Като чуя по телевизията министър да говори какво сме запланували да свършим и какви успехи сме щели да постигнем в „близкото“ бъдеще, иде ми да счупя телевизора. Как не се умориха тези хора да повтарят „ще, ще, ще!...“.

Икономиката в Япония е комплексно явление от духовни и материални ценности. Елементите – качествени. Съвкупният обществен продукт (СОП) от 1955 до 1972 г. се е увеличавал всяка година средно с 10 процента, което е едно от най-високите увеличения в света. За 1981 г. беше около 1139,3 милиарда щатски долара – втори по големина в света. Брутният национален продукт на страната за 1991 г. е 456 трилиона йени (3,4 трилиона щатски долара) и е на второ място в света след САЩ (5,7 трилиона долара).

Японската икономика се развива бурно от средата на 1950 и през

шестдесетте години, като минава само през две малки рецесии – 1962 и 1965 година. Четирите главни японски острова вече са свързани по вода, въздух и земя. Остров Хоншу е съединен с остров Хоккайдо чрез най-дългия тунел на света и с остров Шикоко чрез разкошен дълъг мост над морето. Преди това единственият начин да се стигне от остров до остров е било да се пътува със самолет или ферибот.

Заплатите в Япония от 1960 до 1965 г. се увеличават средно с 4,1 процента; от 1965 до 1970 – със 7,8 процента. До 1973 г. увеличението на заплатите е стигнало средно до 10 процента за всяка година. От 1974 до 1980 г. растежът им вече не е толкова голям и показва спадане. Той е само 1,8 процента. За 1981 г. обаче се покачва на 170 процента. И така нататък. Това, което видях с очите си, е, че г-н Хироши Сато – човек от средна ръка – получава за една година към 6,8 милиона йени – около 50 000 щатски долара. По-добре платеният е и по-добър купувач.

Качествените стоки и отношения се правят с качествени хора и качествени технологии... Материалната заинтересованост заедно с други нравствени показатели е била лост, с който страната се е повдигала нагоре. Без нравственост няма икономика, нито пазарна, нито каквато и да е друга.

Бурен растеж на икономиката е щастливо явление за една страна, която е съхранила уменията на нейното население и талант. Постоянно и стабилно икономическо развитие е по-доброто. Японската икономика продължава да се отличава с почти пълна заетост на работната ръка. Числото на овакантените работни места е по-голямо от онова на търсещите работа. Явлението се наблюдава от 1988 година. През март 1992 на един търсещ работа се падаха 1,22 свободни работни места.

Допълнителните печалби от икономическия прогрес се употребяват не за да се закръпят скъсани панталони, а да се подобрява качеството, хората да се борят срещу замърсяването, което е борба за живот.

Япония има стабилна валута. Собствените й пари вървят в страната и с тях можеш да си купиш всичко... Баба ми каза: „Защо не ми обясниш това като на прост човек? Какво означава «собствените й пари вървят в страната?»“ Ами на бензиностанция в Плевен видях японец, който не можеше да си купи е левове бензин... А само с долари. Японецът си мълчеше, както можеше да се очаква. Аз се прекръстих и с поглед, отпращавам към небесата, рекох: „Господи, за пръв път виждам държава, където собствените й пари да не вървят!“ Тъпи трикове. Инвестиции в нашата страна ще се направят, ако бъде отчетено, че тя е достатъчно привлекателна.

Япония пръска по света експерти и специалисти в развиващите се страни. Държавата, която се учеше до преди няколко десетилетия, обучава хиляди.

Икономиката насочва вниманието на наши бизнесмени към Страната на изгряващото слънце. И коментари да чуете! Японците били такива, онакива... Наш бизнесмен дойде в бара да ни пита как да постъпи при сделка с японци. Това беше първата ни конкретна обществена поръчка в областта на икономиката след големите промени у нас в началото на деветдесетте години. Рекохме му: „В общи линии можем да ти кажем нещо повече за тях, но ти гледай да попаднеш на японца, който ти трябва.“

ЗЕМЕДЕЛИЕТО

Страната на изгряващото слънце гъмжи от гори на територия 250 282 квадратни километра. Две трети от нея е гориста. Планинска – 72 процента.

Японският народ фактически живее върху 10 на сто от територията на страната. Само около 14 на сто от земята е пригодена за обработване. В планините се грижи за всяка педя земя – строи тераси, за да осигури равната площ сред къси и бурни реки. Фермите са малки. Средно около 1,4 хектара е площта на една ферма.

Икономично се използва малкото пространство. Добива се максимално възможното от всеки хектар... и успява японецът да осигури над две трети от плодовете и зеленчуците, които задоволяват хората. Производството на пилешко, свинско месо и яйца покрива 70 до 100 на сто от нуждите. Страната произвежда достатъчно ориз да изхрани населението. Историята на японското земеделие е история на ориза и технологическото усъвършенстване за увеличаване на добива му. Помагат торовете и великото разнообразие на селскостопанските машини – малки и удобни за работа във фермите (тежките земеделски машини смачкват почвата, нарушават структурата на земята). Отношението на японските фермери към подобрената, облагородена от тях техника е старателно. Те са по човешки прилежни към съжителството си с „мъртвия“ свят на нещата.

В стопанствата си фермерите ползват част от своята земя да отглеждат пилета, крави и прасета. И макар че Япония произвежда достатъчно ориз да изхрани населението, тя внася много други видове

селскостопански продукти. Стокообменът в страната е затворен. Всичко, което се откъсне, да речем, на остров Кюшу, отива най-много до остров Хоккайдо. Изнася се онова, което е произведено в повече.

Фермерството е важна част от японската икономика. То дава поминък на 30 на сто от работното население в 1960 година... и само 8,4 на сто в 1985 година.

Там няма „село без хора“, „село без мъже“. Селяните са точно толкова, колкото е необходимо за селското стопанство. И точно толкова селскостопански машини има, колкото са необходими.

Фермерите постепенно намаляват. Все повече хора се устремяват към градовете, за да работят в индустрията – по силата на динамичната икономика. Селянинът японец е човек, който би могъл да стане и работник, макар че си остава селянин. Японците са измислили „селянино-гражданин“ чрез кръстоска. И вместо да се блъскат срещу течението на неумолимите икономически и пазарни закони, като кажат на японеца: „Ти ще стоиш тука и няма да мърдаш!“, те са му отпуснали края и са оставили явленията свободно да се движат, както е и в природата. Дори им помагат, като използват посоката и силата на движението. Много членове на фермерски фамилии работят по няколко часа на ден в промишлеността или в сферата на обслужването. Това прави хората частично безработни в града, но те запълват времето си във фермите на село. И всичко е на мястото си. Японските фермери добре са издоили закона за динамичната икономика. Много хора вярват, че за да се научиш да живееш в хармония с природата, трябва да търсиш отговорите от нея. Това може би е утопична идея, но като всяка идея, която движи историята на цивилизацията, тя е необходима. Нашето въображаемо правителство беше склонно да обяви и предвиди протекционистки мерки за развитие на отрасли, които не могат да се развият при външна конкуренция – например селското стопанство. Важното е защитните мерки да не станат вечни, да не сърдят природата.

Зарзаватчийските магазини в Япония са райски градини. По всяко време на годината можеш да си купиш всичко, което ражда планетата. В страната на изгряващото слънце съм ял диня през зимата.

Архаични изглеждат традиционните фермерски методи на работа в днешна Япония. И понеже голяма част, ако не всичко, ние черпехме от собствени източници и радостта от откритията ни беше голяма. Крещяхме с цяло гърло, когато в японска ферма забелязахме да използват в земеделието... вол. Един на брой. Фотограф беше направил снимка на домашното животно, която публикува в списание със забележката, че

волове повече не могат да се видят в страната. Тази находка имаше смисъл, създаваше вълнение за онези у нас, които дращеха с нокти за икономическо оцеляване.

РИБОЛОВЪТ

Рибата е важна част от храната на японците. Векове тя е била главният източник за хранене в тяхната кухня. По традиция японецът яде повече риба. Риболовът е най-големият в света. В 1930 г. са уловили 4 милиона тона, в 1960 – 6 милиона тона, 1990 – 9,9 милиона тона. Всеки японец изяжда средно на ден по около 96,1 грама риба, стриди, раци и прочие ... срещу 61,9 грама месо.

В реките на Страната на изгряващото слънце плуват 200 вида пресноводни риби. Близо до Хоккайдо има острови, където климатът е мек. Водата около тях е смесица от топло и студено течение и гъмжи от риба, водорасли и други морски продукти. Този район се смята за един от трите най-добри за риболов в света. Стане ли въпрос за риболова, среща се определението: „Японците са първи на света.“

Рибарската флота на Япония наброяваше около 429 хиляди морски съда – повечето от тях моторни лодки. Морето се скриваше под тях, чудех се как се разминават, като ги гледах – сякаш са се струпали на фестивал. Почти всички селища по крайбрежието имат малки риболовни флотилии. Рибарите работят в кооператив. В океана има големи компании, които ловят риба с флотилии, състоящи се от кораб майка с модерни хладилни съоръжения за замразяване, складове. Самият кораб майка може да лови риба, докато се намира в морето.

Японските съоръжения за риболов са модерни. Има въдици, дето рибата само като ги види, втурва се към тях и ги захапва. Захапе ли, не пуска! Там произвеждат рибарски кошчета, които, като почувстват риба наоколо, сами се отварят на брега и рибата скача направо в кошчето. И такива тигани се продават. Разказваме си класически рибарски истории, където преувеличението е задължително, макар и за риболова в Япония то да не е дотам необходимо.

Най-мощната на света риболовна индустрия! Най-големият на света риболов. И представяте ли си? Страната на изгряващото слънце стана вносител на риба?!... (Около 30 на сто от консумацията е внос.) Тя прави това, за да посрещне нарастващото търсене от рибни продукти на вътрешния пазар. Чудо, наистина! Да си имаш най-много на света и да

внесаеш?! Тази страна се е отказала от пътя на ограниченията – дългосрочни, вечни и особено „временни“, и върви по пътя, който води до пълно задоволяване на нарастващите изисквания на населението. Японците постъпват разумно, с мисли за опазване на природата и, изглежда, няма да изчерпят морето – отглеждат риба, стриди, раци... в огромни рибни ферми. През 1990 г. около 1,5 милиона тона риба, стриди, раци... са отгледани в рибните ферми на страната.

Ревностни рибари, ние обичахме да ловим риба, да я готвим и да я ядем. Овладени от ловна страст, ходехме надалеч и когато стигнехме брега, хвърляхме въдиците надалеч от мястото, където сме застанали, в стремежа си да уловим нещо. Спомняхме си за паламуда като за романтичен период от нашето детство. Първият ни сериозен конфликт в Млечния бар възникна заради риболова. Един от нашите взривяваше бомби и избиваше рибите, които след взрива плуваха във водата с коремите нагоре. А след това ги събираше и ги ядеше. Обявихме го за убиец. Това направихме под влияние на идеите ни за организацията на идеалната държава... и след като научихме, че японците са изградили стотици болници за риби. Главната им задача е намирането на ефикасни средства за профилактика и лечение. На брега на Тихи океан, в залива Тоба, над 20 години успешно функционира санаториум за риби и други представители на морската фауна... Зад числото се крие своеобразна философия.

Пет цифрите, пет! Сякаш гласове на нимфи огласят конкретния свят наоколо.

ИНДУСТРИЯТА

Японската индустрия – земеделието, дървообработването и риболовът – ангажираше 32,6 на сто от работното население на страната. Но тази цифра продължи да се стопява в годините с развитието на икономиката. Японската индустрия се насочи в по-авангардни сектори на дейност. Делът на работната сила, ангажирана в традиционната част на индустрията, спадна на 10 на сто, а после – на 8,8 на сто (срещу 32,6 на сто през 1960 година). В земеделието бяха заети 30 на сто от работното население. Техният брой спадна на 8,4 на сто. И в риболова – подобна история. Ангажираните там 1,5 на сто станаха 0,8 на сто.

В 1990 г. в Япония бяха регистрирани около 416 000 рибарски лодки, почти колкото през 1980 година. Хората вече ловяха риба с далеч

по-усъвършенствани морски съдове. Индуриалното развитие на страната даваше приоритет на авангардни отрасли, но нито земеделието, нито риболовът, нито дървообработването бяха занемарени. Работната сила, заета в тях, ставаше все по-малка, за да се насочи другаде по законите на естеството. Фотографите се катерят по склоновете на планините, за да открият дървари (в бели ризи, бели каски на главите и в гумени ботуши)... работещи по стария начин.

Япония е индустриална страна с огромни фабрики и заводи, в които са заети хиляди работници. От тях, често и с автоматично оборудване, идва широкото разнообразие на индустриални стоки: модерни превозни средства, огромни кораби, големи електрически генератори, компютри, произведения от стомана, химически стоки, висококачествени предмети за широко потребление, часовници, цветни телевизори, електронни калкулатори, видеомагнетофони, фотоапарати...

Новото обслужване идва да смени стила на живот. Моторни превозни средства, организирани в национална мрежа, икономично и ефикасно ползват стоки като основен конкурент на пощенските услуги. Наблюдавал съм как се завързват натоварени на моторни превозни средства стоки, как се покриват с брезент, как се закрепват. Ако от возилото падне и едно зърно по пътя, този шофьор го очаква най-лошото. А освен това превозното средство пристига на предназначението навреме. Картината е красноречива: транспортът на стоки с товарни автомобили в страната е 50,2, с кораби – 44,7, по железопътните линии – 5, и по въздушните линии – 0,2 на сто. Японците ползват 60 милиона моторни превозни средства за транспорт.

Индустриални работи заместват ръцете на човека в автомобилостроенето, електрическото оборудване, производството на материали от пластмаса. Частта на Япония в производството на работи беше 62,6 на сто от онези, които се произвеждаха и употребяваха за производство в целия свят. Този процент стигна до 80 на сто. Роботите, за които така много говорим, са в Япония. Само 20 на сто са разпределени между останалите страни на планетата. В Страната на изгряващото слънце има повече индустриални работи, отколкото във всички други страни, взети заедно. В първата половина на двадесет и първи век, ако японците решат да скръстят ръце, роботите май че ще могат всецяло да ги заместят в производството на индустриални стоки.

Машини по улиците на страната продават не само цигари и безалкохолни напитки, но и мляко, и ориз...

Влаковете са ефикасни и почти винаги пристигат навреме.

Шинкансен, пътуващ по линиите на „влака куршум“, свързва някои от главните градове. Почти цялата страна може да се прекоси с него – от Наката в Кюшу до Мориока в северната част на Хоншу. Влакът достига максимална скорост 275 километра в час. За два часа и 49 минути изминава 553-километровата дистанция между Токио и Осака. От април 1992 г. специални влакове Шинкансен покриват това разстояние два пъти дневно за два часа и 30 минути. Моят принос към информацията в бара: успех да видя нов модел на този влак, северно от планината Фуджи, в момент на изпитание. Там казаха, че влакът ще „изстрелва“ пътниците от Токио за Осака точно за един час и така ще свърже органично двата отдалечени града.

Броят на пътниците, които кацат и излитат в Япония с международните въздушни линии, е 31 милиона души на година по време на 1445 редовни полета в седмица.

Югозападно от Осака се строеше ново международно летище, наречено Кансай – на площ 511 хектара. Строителството продължи 7 години. През една мъглива утрин гледам – японците ходят по повърхността на морето. Питам един от нашите: „Тези хора какво правят?!“

А той ми отговаря: „Навярно усвояват нови земи.“ Е, та на това място беше открито международното летище Кансай, което оперира 24 часа в денонощието. То е свързано с 39 града в 21 страни и 22 града в Япония. Построено е на изкуствен остров.

В период на изпитание са и самолети с три пъти по-голяма скорост от днешните. Те ще направят възможно пътуването до всяка отдалечена точка на света за три или четири часа. В Япония ще са необходими нови летища и единствени практични точки за кацане ще бъдат вероятно северният остров Хоккайдо и южният остров Кюшу. Повечето от самолетите, които кацат в Нарита от Европа и Северна Америка, и без това се приближават от север.

Японците произвеждат самолети за частно ползване, които обслужват няколко души.

Страната строи и пуска във водата най-огромния кораб на света, 564 763 – тонния танкер „Всеморски гигант“. Той събира в търбуха си 564 хиляди и 763 тона товари и ги превозва от единия до другия край на планетата. Японската търговска флотилия е с капацитет 27,1 милиона тона.

Важна индустрия в Япония е електрониката, която произвежда гигантско количество от различни видове електронни продукти: от персонални стерео-, радио-, телевизионни апарати и видео до фотоапарати,

компютри и телекомуникационни устройства.

Поръчките за корабостроенето достигнаха 46,3 на сто в световния корабостроителен пазар. Много танкери остаряха и трябва да се подменят с нови поради изтичане на ресурса им. Японското активно приемане на поръчки се дължи на възможностите и капацитета на японската корабостроителна индустрия.

Автомобилната индустрия е една от най-бурно развиващите се. В автомобилостроенето Япония заема първо място в света. Произвежда и най-голямото количество мотори с две колела. Някои от произведените коли се изнасят, но японските автомобилни компании са построили фабрики и в много други страни. В страната се произвеждат 13,2 милиона моторни превозни средства на година. Износът стига до 6,1 милиона броя автомобили. Експортът на тази продукция в САЩ е една от главните причини за търкания между двете страни. И Япония доброволно ограничи износа. Проявяваше отзивчивост дълго време. Това нейно поведение беше непонятно. За голяма част от българските бизнесмени от края на века то продължаваше да изглежда странно и неразбираемо. Доброволно се отказваш от тлъста печалба?! Странен и неразбираем обаче беше общоприетият модел на поведение у нас: единият не мислеше вместо другия. Не умеехме да опознаем чуждите интереси и да ги съчетаем със своите. „Нашият“ бизнесмен, като видеше пари... Спечели 200–300 хиляди лева и започва да губи човешки черти в себе си. Деловият партньор трябваше да бъде напълно оскубан, да изчезне от гилдията. При това общоприето поведение на нелоялност и агресивност към партньора един ден щеше да дойде и редът на другия. Ние край масата в бара вече знаехме как точно става това, но не го обяснявахме подробно. Разговорите ни бяха разкошни. Черната прогноза не влизаше в обхвата на намеренията ни. Оставихме я на някои „делови“ хора като фураж за мислене.

Продукцията в самолетната индустрия в стойностно изражение достигна 643 милиарда йени. В космическата индустрия Япония осъществява напълно самостоятелни научни и технологични изследвания.

Край масата в Млечния бар разполагахме с точни и подробни данни в много области на японската индустрия: химическата, текстилната, строителната, гърнчарската... И всички те поставяха Страната на изгряващото слънце на гребена на вълната.

Повечето от електронните продукти са истински произведения на изкуството. В печатните платки цветовото съчетание на елементи е разположено по законите на науката, но и по законите на изобразителното

изкуство.

Тунелът Сейкан е най-дългият подморски тунел на планетата. Той свързва островите Хоншу и Хоккайдо. А системата от мостове, по които минават пътища и железопътни линии, свързващи островите Хоншу и Шикоку, беше открита през април 1988 година. Другите две мостови системи между Кобе и Наруто и между Ономичи и Имабари се пуснаха в действие през 1998 и 1999 г. според подготвената маршрутна технология. Датата, часът и минутата на откриването са определени.

Със смесени чувства дадох данни за индустрията в Япония на приятелите си край масата в Млечния бар. Бях ги получил от близък в Международния пресцентър в Токио. Разреша ми свободно да ги цитирам. Те бяха последни с тенденция да се повишават. Главата на Любопитния се замая, като ги изслуша, макар че между нас имаше и други, с различна психична нагласа, за които цифрите не бяха чак дотам интересни. Те се отплесваха да наблюдават шумната улица през прозореца на бара. Така бих направил и аз, ако не бях предопределен да доказвам темата си и с цифри на онези, които ги предпочитаха.

Естествено е производителите на стомана у нас да се впечатлят от това, че за една година японците произвеждат 109,6 милиона тона стомана.

Производството на технически инструментариум и индустриални работи за японската индустрия достигна най-високото равнище в света. Стойността на продукцията е 1266 милиарда йени (съответно 289 милиарда йени – за роботите).

Основна част от световното производство на часовници (хм, хм!...) и снимачни камери принадлежи на Япония: 474 милиона часовника и 17,6 милиона камери – за една година.

Електронните продукти се класифицират грубо в три групи: 1) телевизори, видеокасети и други електрически уреди, 2) индустриално оборудване, като компютри и телекомуникационни устройства, и 3) електронни устройства като завършени мащабни и сложни вериги. Електронната индустрия непрекъснато изплува като водач в света на японското производство, заемайки местата на такива традиционни гиганти като стоманената, химическата и автомобилната индустрия. Продукцията на електронното оборудване в Страната на изгряващото слънце достигна 31,3 трилиона йени, или 40,7 процента от цялото производство на машини и технически механизми. Електрониката ангажира 1,9 милиона души – повече от всяка друга индустрия. Пейт цифрите... И една от тях нямаше да се чуе, ако не бяха ме ядосали.

Трoвят се въздухът, водата, земята, храната. Рибата бяга от реките. Отпадъците носят смърт. А индустрията не оправдава своето съществуване, ако замърсява околната среда. Природата за щастие притежава огромни защитни сили. Историята на замърсяването в Япония и борбата на японците срещу него намирахме за един от най-интересните моменти в разговорите ни край масата в бара.

Повечето от японските острови, с изключение на онези, които лежат далеч на север и далеч на юг, са! в температурната зона на мусоните. В топлите месеци дъждовете са изобилни. Снегът през зимата е тежък. Крайбрежието на океана обикновено е слънчево и с благоприятен вятър. Тайфуни носят поройни дъждове, които се изсипват над Япония през късното лято и през есента всяка година. Те нанасят тежки загуби със силните си ветрове, високи вълни и наводненията. В антични времена управляващите в Япония са схващали, че на борбата срещу наводненията трябва да се даде висок приоритет, като правели заграждения на оризовите полета. Положени били усилия да се запазят горите и да се контролира водата. През вековете, след култивирането на оризовата култура, японците се посвещават на непрекъсната борба за опазване на околната среда. Виждали са, че водата е необузdana и нанася пакости. Векове е трябвало да минат, докато се появи замърсяването на водата и се превърне в проблем. За размерите на другите основни замърсявания – на въздуха, земята, храната... сякаш изобщо не са мислели. Хората са живеели във времето си.

Северно от Токио на изток към океана тече река Тоне. По дължина 322 километра тя е втората по големина в Япония и е основен доставчик на вода в Токио. Преди четири века бил създаден проект за обуздаване водите на тази река – реализиран през 1970 година. Четири века след замисъла! Японците започнат ли нещо, изпълняват го докрай.

В началото на модерния период, в 1868 г., при император Мейджи, Япония е имала около 30 милиона население. В 1945 г., в края на Втората световна война, тя броеше 72 милиона. Докато в края на 1990 г. населението достигна 123 милиона. (А около 2010 г. се проектира да достигне 130 милиона.) Размерите на Земята обаче са някъде под 380 000 квадратни километра. Бразилия е 23 пъти по-голяма, Съединените американски щати са 25 пъти по-големи от Япония. Страната на изгряващото слънце е толкова островна, но и толкова планинска! ... Само 32 на сто от земята е равна. Около 60 на сто от населението е концентрирано в райони, които са 2,8 на сто от цялата територия на Япония. Тази страна е

бедна на добив от полезни изкопаеми и зависи от вноса на повече от 80 на сто за необходимото ѝ енергийно хранване – доставя отвън голямо количество суровини: петрол, въглища, желязна руда, вълна, жито и други хранителни продукти. Страната се нуждае от търговия, за да развива икономиката. Тя внася огромни количества ресурси, преработва ги в заводи и експортира много от произведените стоки.

Втората световна война увреди сериозно капацитета на японската индустрия. Наложил се тенденция на развитие, в която икономическият растеж беше поставен преди всичко друго и причиняваше на страната сериозно замърсяване от индустрията. През шестдесетте години индустрията стана огромен консуматор на петрол, въглища, природен газ. Комините бълваха сажди, сяра, азотни окиси. Прах се носеше над индустриализираща се Япония. Беше очевидно, че маси от населението са изложени на неизбежно бедствие от замърсяването на въздуха, което придружаваше икономическия растеж. През шестдесетте години то стана сериозно.

Целта, която си постави правителството на Япония в 1868 г., беше построяването на „богата страна и силна армия“. Тази цел стана национална политика в опит да се достигне индустриалния Запад. За основа на индустриализацията страната имаше нужда от желязо и особено от стомана. Закони и наредби бяха приети, за да се регулират обработваемата земя и водата, да се управляват риболовът и дърводобивната индустрия, да се запазят историческите градове, културните богатства, наследството от миналото.

Но в своя ентузиазъм да развие минното дело правителството се провали при утвърждаването на ефективни мерки и предотвратяване на замърсяването от дейността в мините. Инвестициите за опазване на околната среда бяха малки, ниски бяха обществените фондове. В края на деветнадесети век вече се забелязваше, че рибата в някои реки умира, и то в голямо количество – заради водата, която се изтича от мините. Понякога през последните две десетилетия на деветнадесети век наводненията от реките носели тиня, наситена с тежки метали, и заливали плодородна земя. Върху някои места нищо не се е раждало след това. Поради приоритета на Китайско-японската война от 1894–1895 година – първото сражение на съвременна Япония с чужда страна – правителството на Мейджи е гледало на медта като на добив от първа необходимост за неговата национална политика. Бакърът бил необходим и за комуникационни линии. И не че японските управници не виждали опасността. Не е могло и да се помисли да се унищожи замърсяването, като

се затворят мините.

Периодът 1868–1945 г. беше за Япония начало на индустриалното развитие. А периодът 1946–1954 г. стана период на замърсяване от него. След края на Втората световна война страната е бедна и гладна, на места – изравнена със земята. Разпространяват се заразни болести. Наводненията и бурите причиняват огромни разрушения. Енергийното захранване често не достига. Инфлацията нараства.

Периодът на реконструкция в по-голяма или в по-малка степен завърши към края на 1955 г., когато икономиката достигна довоенното си равнище. Десет години продължи бумът на капитални вложения в производството на технологични новости и икономически растеж. Индустриалното развитие започна гъсто да се концентрира в градските райони, привличайки все повече хора в градовете. Започнаха да се изпълняват проекти за пътища и жилища, да се подобряват пристанища, да се поставят линии за откриване на Шинкансен.

Периодът 1955–1959 г. беше период на болести, причинени от замърсяването. В началото на втората половина на 1950 г. се появиха няколко сериозни заболявания, причинени от замърсяването на околната среда и привлякоха вниманието на японската общественост. В 1956 г., наскоро след като започна периодът на бурния растеж в страната, общественият център по здравеопазването в Минамата, град в южния остров Кюшу, получи известие за избухване на заболяване, което поразява централната нервна система. Причината започна да става все по-ясна: заболяването е свързано с тежките метали. Министерството на здравеопазването и благосъстоянието призна заболяването в Минамата като „болест на замърсяването“. Във втората половина на 1950 г. петрулохимическата индустрия започна бързо да расте. Скоро беше забелязано и разпространение на астма, която нарекоха „иоккаичи астма“. Основният виновник за болестта беше серният двуокис. През 1950 г. се появи и странна болест. Жертвите ѝ се оплакваха от деформация и чупливост на костите. Тази болест беше наречена „итай-итай“ (оуч, оуч), кръстена така от местните лекари.

Периодът 1960–1964 г. беше период на висок икономически растеж... и разпространение на замърсяването. През първата половина на десетилетието (1960) икономиката нарасна повече от 10 на сто. И се заговори за икономическо чудо. Но японците не са стояли със скръстени ръце, когато са видели обратната „страна на медала“ – замърсяването. Периодът 1965–1974 г. беше период на драстична смяна на „курса към подобряване“. Критични гласове започнаха да се чуват още в началото

на индустриализацията. Имаше протестни демонстрации, многократно се припомняше на собствениците на заводи да инсталират контролиращи замърсяването устройства. Правителството започна да прокарва закони за опазване на околната среда. Заводи и мини се закриваха. Жертвите на замърсяването започнаха да искат пълна компенсация (нещо, за което жертвите на замърсяването в нашата страна не смееха и да помислят). Смайващо, но японците получиха компенсациите си.

Насрочиха се съдебни процеси. През март 1973 г. съдът приключи с това, което масмедияте в Япония нарекоха „големите четири процеса на замърсяването“. Те костваха на заводите причинителите не само плащания на пълна компенсация на жертвите за щетите, но и закриване на причинителите на замърсяването. През март 1992 г. всичките 35 местни правителства (управления) приеха строги разпоредби. И самите заводи започнаха борба срещу замърсяването заедно с другите в обществото. В 1967 г. фирмата от петролната рафинерия Идемицу Козан направи голяма инвестиция от 9,8 милиарда йени в проект да се построят пречиствателни устройства, които изваждат сярата от „тежкия“ нефт, преди той да изгори. Те бяха първите от този вид в света.

През 10-годишния период, който започна в 1965 г., контролът над замърсяването стана важен политически мотив за централното и местните правителства. Когато Еисаку Сато стана министърпредседател през ноември 1964 г., той започна с призив да се почисти околната среда в Япония, „защото индустриалното замърсяване е деформация в икономическия растеж. То ще бъде решително коригирано.“ Япония беше първата страна в света, която даде висш приоритет на околната среда в своята енергийна политика. В 1971 г. беше основана Агенция за околната среда и нейният генерален директор получи ранг на министър в държавата. В 1975 г. генералният директор на агенцията Такео Мики стана министърпредседател. Периодът от 1975 г. се отличаваше с подобро качество на живота в Япония. Като резултат от съдебните процеси и системата от закони за опазване на околната среда индустрията получи болезнения урок, че е далеч по-евтино да се инсталират устройства против замърсяването още в началото, отколкото да се плащат компенсация след възникването на проблемите от него.

Запазването на околната среда, по-специално избягването на индустриалното замърсяване, и икономическото развитие не са непременно антагонистични явления. Развитието на икономиката тръгна заедно с добрите стари нрави и чистотата на околната среда. Мичио Нашимото – президент на Задморския кооперативен център за опазване на околната

среда – казва това с други думи: „Икономическото развитие и опазването на околната среда не са конфликтни цели.“

Любопитния, като чу думата приоритет, рече, че тя му прилича на думата привилегия. От време на време ние сляпо даваме приоритет на едно производство за сметка на други производства, които изостават след това. Майстори сме да наливаме „вода в пясъка“. Питали сме се с какво да започнем, тъй като животът анулира позицията ни в икономиката – все започваме отначало. Най-доброто, изглежда, е да се тръгне с всичко едновременно, тъй като държавата е единен организъм. Той не би могъл да работи нормално без „ръка“, „крак“... Нима може човек да съществува без сърце? Нашата въображаема държава имитираше човешкия организъм. Като занемариш едно, довеждаш го до реанимация, а повреждаш и друго.

С измислени приоритети, наложени от амбициозни хора, се нарушава синхронът в икономиката. Пренебрегнатите производства задържат и приоритетното. Накрая се стига дотам, където често сме се оказвали...

В сферата на услугите се съобразявахме с комфорта на изпълнителя на поръчката.

„И как стана така, че заболелите у нас от замърсяването на околната среда умряха... повечето от «настинка»?! – питаше Любопитния. – Живот в държава без компенсация?! Че тогава какво е това геноцид?“

Грижовна система. Социалното партньорство в Япония е на голяма висота. Профсъюзните ръководители се стремят да разберат не само исканията на работниците, но и макроикономическите проблеми на страната. В индустрията сред хората на ръчния труд гъмжи от работници с висше образование.

Наистина – можех и това да забравя. След краткия ни разговор с д-р Сабуро Окита – архитекта на съвременна Япония – чух го отблизо да казва, че у нас, в България, съществува потенциал от висококвалифицирани специалисти, но ни липсват такива специалисти на средно равнище. „Ние направихме от нашите работници майстори“ – каза още той за японците, колкото да сподели опит. Семейна задушевност в предприятието. Компаниите подсигурият работа до пенсия. Те разкриват нови дейности... Токугава или Едо е основа на сегашното общество. Шефът на фирмата е като баща.

Ключовата дума на японското развитие, по всичко изглежда, е хармония.

Рибата се върна в река Сумида.

НАУКА И ТЕХНИКА

Интелектът трябва да вземе властта, за да не се самоунищожим. Прагматиците да отговарят за икономическата политика.

Съвременната наука и техника, в по-голямата си част пренесени от Запад, имат относително кратка история в Япония. В практическото им приложение и производството на висококачествени стоки японските учени не са по-малко способни от техните западни учители.

Удивителни резултати. Японската наука от позиция на възприемаща и учаща се превърна в съхраняваща и създаваща нови върхови постижения. Големи, очебийни резултати бяха постигнати в областта на физиката, астрономията, математиката, химията, микробиологията, агрономията, електрониката... Пет нобелови награди са били дадени на японски учени. Правителството и частните научни и технологически изследователски институти са похарчили за науката 13,1 трилиона йени... колкото Германия или САЩ – за година в края на века, която избрахме произволно. В тази страна 15 792 учени се занимават с експерименти и изследвания. Те правят това със завидна последователност.

Голямото разгръщане на японската индустрия и икономиката в последните две-три десетилетия доведоха до стабилно подобрене в техническия стандарт и научния прогрес. Япония се сдоби с основа, за да ги развива. Пример за това беше и новата скоростна железопътна линия Шинкансен. Тя е една от най-бързите железопътни линии на света със своя суперекспрес. Токийската монорелсова железопътна линия между центъра на японската столица и тогавашното токийско международно летище Ханеда беше показателен пример за развитието на науката и техниката. (Следващото токийско международно летище е Нарита.) Тя е първата еднорелсова линия в света, пригодена за обществен транспорт. Японските национални железопътни линии постигнаха рекордна скорост. Познатите енергийни източници са на изчерпване и се търсят нови.

Страната е бедна на материални ресурси и пътят, по който може да прогресира социално и икономически, е да постигне технологически напредък. Народът е единственият неин ресурс.

Основната зависимост на Япония от техническия прогрес днес не е по-различна, отколкото преди един век. Това, което се промени, е мястото на страната в международната общност – там тя се нарежда като една от главните световни индустриални страни. Страната на

изгряващото слънце прави научни проучвания, които ще разрешат проблеми от глобално естество. Правителството одобри програма, която призовава: 1) да проведе основни изследвания и други творчески дейности, които да осигурят развитие на науката и техниката; 2) да развие науката и техниката в хармония с хората и обществото; 3) да се подчертае интернационалният характер на усилията...

В края на четиридесетте и началото на петдесетте години на века страната се зае да изгради разрушените от войната структури на научните дирекции и да се сдобие с технологии от чужбина. Научните и технологичните усилия се характеризираха с ориентация към битовите потребности на населението и с факта, че те бяха широко финансирани от частния сектор. За проучвания и развития бяха вложени 0,84 на сто от големия национален продукт. Лъвската част от разходите отново са поети от частния сектор – 80 на сто.

Огромни усилия бяха извършени от науката и техниката за опазване на околната среда в света и в други сфери, които са общи за човечеството. Страната на изгряващото слънце е сключила 19 споразумения за научно сътрудничество с други страни и участва в множество двустранни усилия чрез интернационални институти.

Япония имаше 35 атомни реактора за електричество. Това правеше 29 на сто от всички електрически генератори. Специфичните намерения на японците показват, че те възнамеряват да произведат 53 милиона киловатчаса от атомни реактори, което отговаря на 40 на сто от електрическия капацитет на страната. В 2030 г. ще постигнат най-малко 100 милиона киловатчаса, което ще отговаря на 60 на сто от целия електрически капацитет. Тази история стана драматична след двата петролни шока – кризите, които смутиха света. И Япония започна да строи гигантски инсталации. Скоро заради атомните си електростанции тя ще стане напълно независима от вноса на петрол. Страната на изгряващото слънце беше може би единствената, която не се уплаши от атомната авария в Чернобил и земетресенията... което означава, че защитата на атомните ѝ централи е страхотна.

Япония изпраща в Космоса сателити за следене на времето, комуникации, телевизионни предавания и други наблюдения върху планетата. Тя сполучливо изведе в орбита ракетата си Н-І със своя технология. Работи напълно самостоятелно върху ракетата Н-ІІ, развива космическа технология за летене на човек в Космоса и взема участие в изпълнението на международни проекти, какъвто е и планираната от САЩ космическа станция. Авиационната ѝ технология е достигнала високо ниво и

играе роля на международната сцена. Първият полет в Япония е осъществен през 1910 година. Денят на японската авиация е на 20 септември. Чияки Мукай е първата японка астронавт.

С подводницата „Шинкай 2000“ бяха проведени различни видове изследвания на 2000 метра дълбочина в морето. Строи се „Шинкай 2500“... Техническият избор на една страна е фатален за цялата земя. Светът следи с интерес онова, което става в областта на науката и техниката.

Активни научни и технически изследвания се правят в различни сектори на живота и резултатите от тях подпомагат здравеопазването, чистотата на околната среда, фермерството, риболова, качеството на храната, лесовъдството, химическото производство... Генетичните изследвания се ползват със специални грижи. Има биоферми, в които температурата и светлината се контролират с компютри. Това подпомага да се управлява растежът на различните видове растения и зеленчуци. Чрез атомна радиация в минимални и строго определени дози японците не само увеличават растежа на растенията, а лекуват болести, подобряват производството на и без това доброкачествени стоки.

Япония работи върху създаването на информационна система, която ще включи комуникационни сателити, компютри и терминали от различно естество и ще представлява широка национална мрежа от оптически изображения. Всеобхватната информация ще се предава с текст, глас, изображение. След като мрежата бъде построена, устройства, персонални компютри, телефони... всичките ще бъдат в състояние да предават исканата богата информация в офисите и в къщи. (Любопитния е разтревожен за прехраната на шпионите...)

Япония развива нова генерация компютри, които се основават на принципи, коренно различни от дотогавашните. Целта е да се произведе машина, чиито функции имитират човешкото око, ухо и уста. И резултатите от тези проучвания ще бъдат предложени на света.

Страната е включена в изследванията на Антарктическият район на планетата заедно с други велики нации. Тя откри своя база – Шова, на остров Онгул. Изпратила е изследователски групи, за да прекарат там зимата, да изследват океанографията, снега и леда, да проследят циркулациите на въздушните течения, да изучат живота на Антарктида от биологическа и медицинска гледна точка. Японците построиха за целта и изследователски кораб „Фуджи“.

Най-високоразвитата страна на света е Япония. (Най-слаборазвитата по наше време беше Гвинея.)

Кметът на всеки град в Япония можеше да каже по повод на японското икономическо чудо и развитието на науката и техниката: „О, недейте! Недейте така! Ние сме още толкова изостанали! Още толкова много имаме да правим.“

Любопитния каза:

„Дали да не си отворя устата? Зная толкова подробности! Това, което ме ужасяваше у нас, е, че от някои чиновници без ценз и познания набързо се спретваха професори... за да не бие на очи. На високи държавни постове криеха свои, които бяха гола вода.“

ОБРАЗОВАНИЕ

Спиряхме се на основното и го изразявахме по елементарен начин, за да бъдем разбрани от всички, които ни слушат. Останахме докрай верни на желанието си да говорим истини. Обсъждахме само онова, което е минало през сетивата ни. Всяко отклонение в детайлите означаваше нови отклонения в детайли – познанията ни по проблема се разстилаха като море, в което не искахме да навлизаме. Предпочитахме елементарния изказ, да останем верни свидетели на видяното, чутото и преживяното.

Историята на просветата в тази страна, както историята на всички клонове от обществения ѝ живот, е дълга. Периодите на всяка сфера от живота на японците обикновено деляхме и на четири – заради утвърденото наше желание да се изразяваме в хармония с японската природа, където има познатите ни четири големи острова. Колкото по-дълбоко навлизахме в темата, забелязвахме, че каквото и да разказват от историята си, японците се изкушават да го разделят поне на две: преди епохата Мей-джи и след нея.

Основата на образованието лежи в периода Едо. В края му се наблюдавали разнообразни училища, разпръснати в страната, под директния контрол на управляващите. А реставрацията Мейджи се отбелязва като разграничителен етап на последващото развитие на модерното образование в Япония. Съвременното в тази страна започва от Мейджи (1867).

Конституцията от 1946 година. Член 26 в нея казва: „Всички имат право да получават образование според умението си... Обществото е задължено да защитава всички момчета и момичета в получаването на общо образование...“ Образованието в Япония е безплатно за първите

девет години. Присъствието в задължителното деветгодишно обучение е 99,9 на сто от децата на тази възрастова група.

Японската образователна система обаче има, общо взето, пет етапа: 1) детска градина (от 3- до 6-годишна възраст), 2) първоначално училище (от 6- до 12-годишна възраст). Следват два етапа на образование, на които би могло да се намери наш еквивалент, но са по-различно квалифицирани: висши училища за младша възраст (12-15-годишна възраст); висши училища за старша възраст (15–18 години). После – колеж или университет.

Децата трябва да ходят на училище от шест – до петнадесетгодишна възраст, но много започват по-рано от този срок. Някои тръгват в детската градина три или четиригодишни. Почти всички са в училище до осемнадесетгодишна възраст. След това около една трета от тях продължават по-нататъшното си образование.

На три години изкарват в градината тригодишен курс на специална подготовка в образованието, четиригодишните – двегодишен курс, а петгодишните – едногодишен. В допълнение: 58,3 на сто от детските градини са частни, 41,4 на сто се ръководят от общината и 0,3 на сто – национални, тоест държавни. В детските градини работят 101 502 подготвени учители освен другия необходим персонал.

Децата на по-несъстоятелните семейства се ползват от помощи, които обхващат храна, екскурзии, училищни пособия, медицински грижи и други.

Някои ученици в Япония не ходят в училището, което е най-близко до дома – те избират учебното заведение. Хората чувстват, че едни училища и университети са много по-добри от други. Разбират, че ученик, който учи в добро училище, има по-голяма възможност да се класира в добър университет, което пък прави по-лесно намирането на добра работа. Ето защо има огромна конкуренция в приемните изпити. Всички училища избират своите ученици според резултатите от приемните изпити. Училището провежда свои изпити, а изпитите на повечето добри училища са трудни. Много ученици ходят на специални частни училища (юку) вечер и в края на седмицата – събота и неделя, за да им помогнат да се подготвят за изпитите там, където учат или се подготвят за приемен изпит.

Учебната година започва от 1 април и завършва на 31 март следващата година. Тя съвпада с финансовата. Разделена е на три срока: от април до юли, от септември до декември и от януари до март.

Повечето университети следват двусеместрова система. Лятната

ваканция продължава около шест седмици. В допълнение към националните празници учениците имат две свободни седмици около Нова година и две през пролетта между старата и новата учебна година.

Училищните занимания започват от 8,30 сутринта и часовете – не повече от 50 минути единият, продължават до 3,30 следобед. Обядът е между часовете... В повечето училища завършват около обяд в събота. Учебният ден продължава от 8,30 сутринта до 3,00 следобед, но много ученици стоят в училище до 5–6 часа, за да участват в спортни и други прояви. В първоначалното училище има до 40 ученици във всеки клас. Възпитаниците на някои училища носят цветни шапки, учителите така ги наблюдават по-добре. Това предотвратява и пътни злополуки. Повечето училища изискват техните ученици да носят униформа. Правилата за обличане са строги. Униформите на момчетата са тъмни с месингови копчета, а момичетата носят моряшки сини униформи с плисирани поли. Много училища вече са сменили стила на униформите си, за да ги направят по-привлекателни и по-удобни.

Студентите и учителите са отговорни за поддържането на чистотата в училищата, в които учат и преподават. Всеки клас е разделен на групи, които на смени почистват класните стаи, коридорите и други райони, ползвани от цялото училище. Някои училища имат саксии с цветя, за които децата се грижат.

Всички японски ученици учат английски език. Няколко хиляди учители от Великобритания, Канада и САЩ работят в Япония по езиковата програма. С английски там не се чувстваш в чужбина. Видиш ли дете – почвай разговор с него! Незнанието на език в чужбина се равнява на физическа болка.

Разбира се, японският език е важен за японците – заема важна част от образованието. Японската граматика е лесна, но писането отнема много време. Три типа букви се употребяват, когато се пише на японски. Китайските йероглифи (канджи) са били въведени в Япония в шести век. Японците са ги взели, за да изписват японския език, но това се оказало трудно, защото имало много различия между японския и китайския език. Поради това били създадени две други писмени системи. Наричат ги хиранга и катакана. Те имат 46 букви. Буквите са поставени там, за да изразят звуци, подобни на римската азбука, да бъдат произнесени думи, които не могат да се изпишат с канджи. Канджи се използват да се изразят идеи. Много от тях имат комплицирани форми и се произнасят по няколко различни начина. Във всекидневната употреба се наблюдават около 2000 канджи. Японските ученици трябва да знаят как се четат и

пишат около 1000 от тях, преди да завършат основното училище. В страната има 451 университета и колежа. Числото на студентите в тях е 2,2 милиона.

Ето още цифри! Та, Божем, се наситите на тях! Не трябваше да ме ядосвате! Чуждите студенти в Страната на изгряващото слънце наброяват 41 347.

Японското правителство плаща таксите за образование на 4961 от тях. 1026 се поддържат от правителствата на техните страни и 35 360 се издържат сами. Целта на Япония е да приюти 100 000 чужди студенти в началото на двадесет и първи век. В Япония има: 1436 библиотеки, 160 музея на изкуството, 80 други музея, 68 научни музея, 30 зоологически градини, 30 аквариума, 23 ботанически градини...

Практически всеки японец може да чете и да пише, 91 на сто от населението чете всеки ден. Японски ученик ми каза: „Предпочитам сега да ми е тежко, но после да ми е добре.“

Един летен ден бях официално поканен на изложба японска гравюра укийо – Е. Там видях отблизо министърпредседателя на Япония Тошики Кайфу със съпругата си и приятели. Правеха си снимки пред залата. Тошики Кайфу излъчваше вътрешно озарение, присъщо на одухотворените хора, когато говореше за образованието в Япония. Темата му приличаше. Той навлизаше в дълбочина и откриваше значителна разлика между образование и възпитание. Впечатляваше го образованият човек, който помага на слепец да прекоси улицата. Добре образованият трябваше да бъде и добре възпитан. Премиерът на Страната на изгряващото слънце намираше, че количеството в образованието трябва да се превърне в качество.

Първите учители на едно дете са родителите му. Господин Кайфу спомена как навремето е плакал при едно свое разочарование и майка му каза:

„Човек би могъл да започне отново!“ Той това и направил. Ние около него забелязахме докде се беше изкачил.

Тошики Кайфу тогава вече беше бивш министърпредседател. Но за разлика от личности по други места на света онова, което казваше бившият премиер на Япония след напускане на престижния пост, имаше значение.

ИЗКУСТВАТА

Правехме усилия да се запознаем и с японската култура. Проучванията в сферата на изкуствата минаваха през религията, нравите и обичаите, празниците и фестивалите, литературата, изобразителните изкуства, архитектурата, чайната церемония, икебаната, музиката, театъра, танците, филмите... Познавах големи представители на културата и изкуствата в Япония. Темата минаваше през много области на живота в Страната на изгряващото слънце. Тя се докосваше до всичко, което има връзка с изяществото. Любопитния се чудеше дали да не причисли към изкуствата и моста, който свързва остров Хоншу с остров Шикоку. Той държеше окачена в дома си цветна изрезка от списание с фотография на този приказно дълъг и красив мост – гледаше го и му се възхищаваше.

Човек би могъл да се запознае с изкуствата в Страната на изгряващото слънце, като раздели историята на периоди: период на формиране до периодите Асука и Хакухо (552–710), период Нара (710–794), период Хейан (794–1185), период Камакура (1185–1333), период Муромачи (1333–1573), период Момоѝама (1573–1603), период Едо (1603–1868)... и ерата Мей-джи (1868–1912). Във всеки от тези периоди става нещо значително в областта на изкуствата.

Най-старият театър се нарича Но. Той се развил в XIV век. Подиумът на сцената е равен, гладък и почти без реквизит. Актьорите носят маски и костюми от минали векове, придружават играта си с монотонна песен. Бяхме с приятел българин на представление на Но. Той – за втори път. Седяхме на местата си и чакахме представлението да започне. Приятелят ми рече: „Сега като тръгнат да ходят на сцената! Костенурките в сравнение с тях са реактивни самолети.“ Темпото в играта на актьорите е супербавно. Тогава за първи път в живота си усетих за моя изненада, че... провлаченото действие не отегчава. То би могло да успокои и нерваци в ужасяващото темпо на живота. Повърти се такъв на стола си, повърти се. И се загледа в сцената и играта. Бавното движение на актьора и монотонният акомпанимент карат зрителя да обърне внимание на усещане, което се намира дълбоко в него. Играта на актьорите в Но идва да уравновеси побеснялото психическо състояние на човек от бурните преживявания на много дни. Той потъва някъде по време на представлението. В главата му се появяват дълбоки и хубави мисли. Очите се наслаждават на форми и цветове.

Театърът Кабуки се е развил в XVII век. Той е пълен с драматични

сцени и много движения. Костюмите на актьорите са подробно изработени и колоритни. Бой със саби, вълнуващи танци, ефектни костюми, ефекти на сцената... Популярни в пиесите, представени от Кабуки, са снежните бури и светкавиците. Първият театър от този род, който видях в Япония, беше някъде в средата на улица Гиндза в Токио. Сградата на театъра е на ъгъл до пресечка на „Сребърната чаршия“. Пред нея има празно пространство, където се изчакват и срещат посетителите. Светлини. Върху съседна сграда лази стъклен асансьор – по външната страна на стената.

Бунраку е вид куклен театър. Той се е появил в XVI век. Куклите са в установени размери – половината от естествената големина на живата фигура. Всяка кукла се движи на сцената от трима души, които се виждат от зрителите.

Типовите театри в Япония са различни, но имат и общи черти. И в Но, и в Кабуки всички роли се изпълняват от мъже и момчета. Двата театъра често представят едни и същи пиеси. Музикалният акомпанимент е важен във всички театри. Певците разказват с песни част от ролите си в Но и Кабуки и целите си роли в пиесите на Бунраку. Тъпаните, флейтите, триструнните музикални инструменти Шамисен, дошли през XVI век от Окинава, тринадесетструнните Кото, които се появили от преди VI век, и други инструменти създават незабравими ефекти на сцената.

Националният театър в Токио, който представя традиционалната драматургия, беше завършен от правителството в 1966 година. Националният театър Но – в 1983. Националният театър Бунраку – в 1984. И се затвори един кръг.

Кукленият театър Аваджи (за възрастни) е „братовчед“ на кукления театър Бунраку. Той има петстотингодишна история. През XVII-XVIII век, когато кукленото изкуство става популярно в Япония, Аваджи се превръща в негов синоним.

Представленията съвпадат с времето за отмора на селяните и са добро развлечение за тях – извън активния земеделски сезон. Представления се изнасят и в шинтоистките храмове. Те обикновено започват рано сутрин и продължават до късна вечер. Зрителите си носят от къщи храна и възглавнички за сядане. За разлика от тогавашната представа на Запада за кукления театър като изкуство предимно за деца в Япония публиката е изцяло от възрастни.

Куклите Аваджи се състоят от подвижна глава, тяло и костюм. Главата (кашира) е произведение на изкуството – в някои случаи с движещи се очи, уста и вежди, които изразяват много точно емоциите на героя.

Три души с черни дрехи и качулки водят една кукла: първият – ходилата, вторият – лявата ръка и опорите на куклата, а третият – дясната ръка и главата. Черните дрехи и качулката, на която дори няма дупки за очите, помагат на кукловода да се слее с декора, който е черен, и да се разграничи от пьстрата кукла.

Седем години са необходими за усъвършенстване на първия кукловод, а на третия – цял един живот. Куклите тежат около десет килограма и за тях ното водене и за изразяване на емоциите в драмите се изискват както сила, така и усет и ловкост.

Тримата кукловоди са движещата сила на куклата. Поемайки си едновременно въздух, те сякаш ѝ вдъхват живот и тя се превръща на сцената в нещо по-прекрасно от човека. Това е естетическото предизвикателство на кукления спектакъл.

Любопитния знаеше, че и целия си живот да посветиш на куклите, не е достатъчно. Той каза, че с каквото и да запълни живота си, все ще го пропилее.

Япония има здрави традиции в народното творчество. Народните песни, инструменталната музика, танците и днес са популярни. Японската хорова група „Ямаширо-Гуми“ посети България. Момичетата и юношите бяха дошли на свои разноски от другия край на света... за да изпеят на българите няколко български народни песни. Щастливи, че са изпълнили човешки дълг.

Японците на улицата ходят облечени в национални носии и се чувстват удобно в тях. Кимоното е любимо облекло. Народната инструментална музика – особено тъпаните уадайко и народните танци, събират тълпи от хора по време на фестивалите.

Изобразителното изкуство тече в кръвта на японеца. Съществуват много стилове на японско рисуване. Старинната гравюра „Укийое“ е уникално японско изкуство – развива се в XVII век. Този стил рисува хора, изобразява природата и всекидневието. И днес той е много популярен. Децата в Япония се учат да рисуват, като започват от най-простото. Много хора използват техниката на „Укийое“ да си правят собствени новогодишни поздравителни картички. Това е гравюрата, от която са се вдъхновявали френските импресионисти по време на Мане и Зола... докато натурализмът на Емил Зола доминира в японския литературен свят през първото десетилетие на двадесети век.

Рисунката карикатура „Манга“ е много стара форма на изкуството в Япония. Най-ранните известни комични рисунки датират от VII и VIII век. Предполагало се, че те пропъждат злите духове. По-късно в

„Манга“ изобразявали животни и странни човешки фигури, за да осмилат лакоми благородници и монаси. Художниците в „Укийое“, като световноизвестния Хокусай, са рисували как са живели хората. Някои от японските добри книги на тази тема са преведени на други езици.

Традиционната архитектура може да се види на много места и особено в храмовете и светилищата. Дърводелците, които са строили сградите, не са употребявали винтове и гвоздеи. Дървото внимателно и здраво е било свързвано едно в друго.

Япония има много традиционни изящни изкуства. Едни от най-известните са керамиката, текстилът, японският лак. Легендарни са красотата и практичността на японските лакови изделия. Това изкуство първоначално се заражда в Китай, но много бързо навлиза и в Япония, където се усъвършенства в техническо отношение. Сред различните райони най-прославен с лаковите си изделия е Тохоку. В тази заснежена североизточна част на страната се създават едни от най-прекрасните лакови изделия.

Здравата атрактивна хартия (ваши) все още се прави на ръка. Тя намира приложение в много сфери на изкуството и практическата всекидневна употреба.

Бамбукът се използва различно: от направата на обикновени домашни решета и инструменти, с които се обработва оризът, до производството на плетени вази. В случайни снимки, направени в Япония, често може да се види попаднало в кадъра изделие от бамбук.

Керамиката е усъвършенствана област в изкуствата. Разговарях на тема керамика с Митсучико Хасабе, завеждащ отдел „Художествени занаяти“ в Националния музей за съвременно изкуство в Токио. Този сравнително млад човек с часове говореше върху темата, с дни можеше да разговаря за грънци, без да се повтаря. Той беше в състояние от триста метра да определи дали в пещта, където се изпича керамиката, гори бор, от какъв вид и на колко години е дървото. Това правеше, като наблюдаваше от разстояние дължината и цвета на пламъка. Професорски познания по грънци?! Японците търсят дълбочина, изящна красота в производството на всичко.

Дърворезбата е традиционно изкуство в Япония. Будистките статуи са издялани от дърво. Сложни декоративни фигури покриват храмове и светилища. В японския дом могат да се намерят произведения от резба, като красиви подноси, грациозни кукли, разкошни играчки в стар стил. В традиционните японски къщи естественият цвят на строителните материали обикновено остава непокътнат.

Модерното японско изящно изкуство е повлияно от Запада. Старото и новото в тази страна живеят заедно и си помагат. В Япония има много и добри театри, музикални произведения, танци, скулптури, картини, архитектура, дизайн, филми, фотографии, които се измерват с най-доброто по света. Открихме и броя на симфоничните оркестри в Япония. Те са 20 – професионални, 11 от които са местни. Симфоничният оркестър на Гумма има забележителна история. Музикалният център – разкошна модерна сграда – е инициатива на покойния Маруяма Кацухиро и е финансиран от местното население. Г-н Кацухиро казва: „Няма нищо безнадеждно и невъзможно в живота. Ако се отдадеш на отчаянието, загубен си.“

Всяка година в Япония се произвеждат висококачествени музикални инструменти, включително около 260 000 пиана и 300 000 електронни клавиатури. Страната на изгрвящото слънце дава възможност на човек в нея да се наслаждава на всички видове музика: традиционна японска, джаз, рок... От всички аудиозаписи, произведени в Япония, 25 на сто са от чужди артисти.

Странно, силно и почти неземно състояние на духа ме сподоби, когато чух изпълнение на японската цигуларка Ацуко Темма. Тя свири на цигулка „Антонио Страдивариус“ от 1735 г. (притежание преди това на Норберт Брайнин – първата цигулка на квартет „Амадеус“) и поддържа изненадващо широк репертоар от всички стилове и направления в цигулковата литература. Завършва Токийския национален университет за изкуства и музика в двете степени – на бакалавър и магистър. Неин преподавател след професор Йошио Унно и Леонид Коган е професор Х. Кребберс, концертмайстор на Кралския концертгебау оркестър в Амстердам.

Никого не съветвах да гледа Ацуко Темма, когато свири. Тогава тя сякаш се мъчи. Накрая разбихах, че японката е изцедила от цигулката всичко, което Антонио Страдивариус е закодирал в нея. Седнал на мястото си в концертната зала с наведен поглед към земята, слушах небесната ѝ музика. След време отново я чух как свири. А лицето ѝ – ведро и спокойно. Усмивката – божествена, каквато беше и музиката ѝ. Изтръпвах, когато я улавях да „разговаря“ с неодушевени предмети като с живи същества по време на рецитал.

В няколко поредни години тя гостува в България след блестящите ѝ представления с пианистката Рьо-ко Фукасава. Присъствах на четири нейни рецитала в София и ми се стори, че слушам четири различни цигуларки. Тя описваше живота. Музиката ѝ беше „еуфорична“, когато

еуфория заливаше страната ни, „разрушителна“, когато се рушаха основите на един стар режим у нас, и, бих казал, „отчайваща“, когато разочарование обхвана народа. След време, ако човек иска да проследи историческото развитие на България през онези години, той може да прочете книга, да разгледа изложба с картини... или да прослуша записите с циглката на Ацуко Темма през Дните на японската култура.

В Япония няма опера. Има отделни частни оперни и балетни трупи. Това, че там канят Миланската скала (с Николай Гяуров и Райна Кабаиванска), е друга тема. Някои японски дейци на културата и артисти в широк смисъл на думата се опитват да съчетаят традиционните японски стилове с модерните технически похвати на съвременния свят.

Японската поезия и музика често са израз на красотата на природата. Най-старата класическа форма в японската музика е съществуващата и днес „гагаку“, изпълнявана от VII и VIII век в азиатския континент, а танцувалната форма е „бугаку“. Уреждат се международни изложби от всякакво естество. В световните кръгове на изкуството японските художници са с голяма репутация и техни произведения са навсякъде. Изключително богата литература. Много японски произведения са преведени на чужди езици. Ясунари Кавабата е носител на Нобелова награда за литература – 1968 година. А Кензабро Ое – за 1994 година. Преобладават се на други езици съвременни писатели, като Юкио Мишима, Кобо Абе, Ясучи Ипоуе... Срещал съм японци, запознати с този текст, които са ме питали: „А защо не споменавах имената на (едикой си)?!“ Такъв пропуск винаги може да се случи, ако говориш за страна с изключително богата литература.

Хайку – най-кратката поетична форма на света. Печели много привърженици, по-специално в Европа и САЩ.

В Япония филмите се появиха няколко години след тяхното откритие в САЩ и Европа.

Културата и изкуството от Азия – Индия, Китай и Корея, са били пренесени в Япония заедно с будизма, главно през VI век. Тази култура е била коренно променена по форма и стил. Религията е довела изкуствата в Япония. Народният гений ги е видоизменил.

Японец няма да хареса българин, който рисува като японец. Той ще се впечатли от българин, който рисува като българин. Веднъж уважаемият проф. Су-суму Наканиши – професор по японска литература в Международния център за проучване на японската култура – ми каза: „Ако някой иска да ви натрапи японската култура, трябва да протестира.“

Никоя друга култура не бива да обсебва нашата и да накърнява идентичността ни. Ама никоя. Ние сме древна страна върху планетата, населявана от достоен народ. Сателитното робопение не е черта на българската душевност. Истинският българин не позволява да бъде третиран със снизхождение.

Приближаването на културите е друго явление. Те се стремят една към друга с най-доброто в тях и се пазят от сблъсък.

РЕЛИГИЯТА

Няколко души край масата в Млечния бар бяха дълбоко религиозни. Други имаха морал. Темата пораждаше много въпроси. Те водеха до любопитни и неочаквани отговори, които се преплитаха.

Хрумванията осветяваха панорамата. Казваха ни за някое вярване, че било традиционно, когато искаха да го защитят. Сякаш говореха за меню, с което стомахът е свикнал. Традиционното – мирисът на тамян. Но то задължително ли е? Не е ли право на човека да се определи? „Вероотстъпник“ звучеше толкова заплашително.

В Конституцията на Япония пише, че тя гарантира свобода на религията за всички. Вижте обаче член 20: „... Никоя религиозна организация не получава каквато и да е привилегия от държавата... Държавата и нейните органи ще се въздържат от религиозно образование, от каквато и да е религиозна активност.“ Деликатно, разбира се. За религия се говори и пише внимателно и богобоязливо.

Повечето от нас мислеха, че японците са будисти. Вярно е само, че доминираща религия при тях е будизмът. Той води началото си от Индия. Идва през Китай и Корея около средата на VI век. Има различни секти на будизма. В храмовете се намира статуя на Буда (буцузо) и посетителите на храма често прекадват тамян пред нея. Будистките храмове в Япония са 77 186. Много семейства имат в домовете си и будистки олтари, където почитат прародителите...

Шинто е местна японска религия. Тя води началото си от древната история. Хората вярвали, че в природата съществуват духовни сили (ками) – в дърветата или планините, в морето или вятъра... Почитали ги и живеели в хармония с природата. Шинто се е развивала и включила в ками прародителите, героите и хората, които били уважавани. Някои семейства имат в домовете си малка „божествена полица“ (олтар), където се предлага храна на боговете.

Появата на будистки и шинтоистки олтари в домовете на японците по неведоми пътища насочваше мисълта за директен контакт с Бога. Чувствахме, че в България става нещо с местното преобладаващо вероизповедание. Една църква – два синода. Дотам я бяхме докарали. Атеистите вземаха страна в църковния спор (?!).

След реставрацията Мейджи в 1868 г. и особено по време на Втората световна война Шинто беше въведена от властите като държавна религия. Следвоенната конституция обаче го лиши от по-нататъшни на сърчения и привилегии, макар тази религия да продължава да играе важна церемониална роля в различни аспекти от живота на Япония. След Втората световна война в страната се появиха нови религиозни движения. Някои от тях се основаваха на Шинто, други се свързваха със секти на будизма. Трети се оформяха като смесица от ориентации. Има и религиозни учения, които се ангажират с политическа активност. Изобщо всеки може да създаде секта при подходящи условия.

Държавата стои настрана от църковните дела – въпрос на разумно поведение. То не означава, че религиозните инстанции нямат право да се вмесват в политиката. Казвам го, защото по едно време край масата в бара мислехме, че църквата и държавата трябва да си гледат работата: държавата – държавната, църквата – църковната. И едната да не се вмесва в работата на другата инстанция, както е при разделението на властите. Да, но църквата не е власт. У нас приemanето на формулата за ненамеса на държавата в църковните дела предполагаше на практика, че и църквата трябва да се въздържа от намеса в работата на политиките?!

Националната ни памет беше закодирала величието на религията, но и разкази на класици, където се осмиваха лакоми и порочни попове. Имаше разочарование от интелекта и поведението на свещеници в годините на атеистично ожесточение. Не можехме да приемем обикновен японец при вина да си реже корема, а наш служител на вярата скришом и безнаказано да яде блажно по време на Велики пости.

Бях главен експерт на църковни дейци у нас, които искаха да върнат вярата на хората по време на зараждаща се демокрация в края на века. Това беше най-добрата ми възможност да се докосна до същността на събитията. Благоприятната позиция на участник и свидетел ми помогна да опиша какво видях да се прави и какво чух да се говори. И по сто хиляди души се събираха на един площад, на който ръкавите бяха изпълнени с народ – учеха се на забравени молитви. Народът държеше в ръцете си запалени свещи. (Окупацията на Светия синод, която по всяка вероятност ще остане в историята, не беше моя идея.)

В 1991 г. публикувах книга с исторически записки за онзи период. Историята тръгна от клуб „Приятели на Япония“, който създадохме в България с един свещеник. Еуфорията изтълкува книгата ми като политическа и аз срещнах яростни нападки... най-вече от хора, които не бяха я чели. Обвинявах ме, че не съм избол очите на главния си герой – свещеника, – преди да го включа в описанията на събития, които той сам организира. Започнах да се питам кое е условието човек да влезе в книга, кой го определя, или за всичко може да се пише. Изобщо в наше време съществува ли такова задължително условие. Добре посрещнаха произведението запалени библиофили в областта на историята. Получих и Царска оценка, която приобших към родовата памет. Неодобрението обаче беше голямо. Казвах си: „Е! Ще минат петдесетсто години и моята книга от «политическа», ще стане историческа.“ А тя много бързо стана историческа...

Населението започна да се интересува от стабилност, сигурност и предсказуемост. То стана алергично към скандалите. Докато църковни фигури продължаваха да се карат – вместо да бъдат по-меки от памука и по-благи от захарта. Борбите в църквата завършваха с победа на едни и поражения за други. Огледахме се наоколо. С нашата изострена чувствителност забелязахме, че официалните църковни одежди на активен в сблъсъците свещеник не му приличаха – като че ли ги беше облякъл, за да се маскира. Времена. Измъчен ход на събитията.

Един ден, застанал сам пред иконата в къщи, окончателно стигнах до идеята за директен контакт с Бога. Казаха ни, че така ние сме искали да се сравняваме с него. Тогава ги препратихме към Светото писание, което поощряваше намерението ни. Стремяхме се да се докоснем до Всевишния без посредник, без преводач.

Срещнахме добри и непорочни Божии служители. Господ беше написал на челата им кой какъв е. На възрастта и опита са дадени умения да разчитат знаци.

В Япония церемониите по венчавката са приоритет на Шинто. Момчето се облича в разкошна цветна дреха, на главата си обездателно носи бяла шапка. Момчето е в официална черна дреха. По време на сватбена церемония е включено изпиването на няколко глътки саке. Пред хотел в Шинджуку видях лека кола, върху която имаше грамадна кукла – за младоженците.

Погребенията са приоритет на будистите. Внесен като религия, будизмът е способствал за развитието на изкуствата и образованието по островите.

Според шинтоизма божествени са всички страни на природата. Светлото е свързано с шинтоизма – раждане, встъпване в брачен съюз...

Християнството е било пренесено в Япония през 1549 г. от испански йезуити, предвождани от мисионера Франциск Ксавие. После то преживяло трагична линия на развитие. Било е официално забранено в 1612 г. за около 250 години, до момента, когато страната отваря вратите си за света. Протестантите християни са се появили около 1859 година. Те са 981 хиляди, а католиците – 457 000. Черквите са 6446.

Японците гледат на конфуционизма повече като на система от морални правила, отколкото на религия.

Светилищата на шинтоистите в Страната на изгряващото слънце са 81 511. На другите вероизповедания – 40 103.

Японците са и будисти. Но аз вече не мога да си представя японец, който да не е шинтоист. Смятах на коляно и навярно допусках неточности, но успях някак си да уловя тенденцията. Преброих богомолците в Япония, когато страната наброяваше около сто и осемнадесет милиона души. Изповядващите религии достигаха над двеста и девет милиона. Нима можеше това да бъде вярно?! Вярващите бяха много повече от населението. Отговориха ми: „Да, броят на вярващите в Япония надвишава общия брой на населението.“ И ми обясниха, че едно и също лице често се брои като член на шинтоистка общност, където живее, и отново се брои от будисткия храм, където се числи неговият духовен наставник – будисткият свещеник. Двете религии живеят в мир. И се допълват. Оттук идваха над 91 милиона повече японци. Този факт беше поразителен за наблюденията ни.

В Япония имаше 102632 свещеници, принадлежащи към шинтоизма, 250550 будистки свещеници, 21040 християнски и 249471 други. Всичко 623693 свещеници на около 209 милиона вярващи... на около 118 милиона население. Боже, над половин милион богослужители! Много ли бяха тези уж „непроизводителни сили“ – според атеисти край масата в Млечния бар? Малко ли бяха? Религиозното многообразие не пречеше на просперитета на Япония. Помагаше му. Религиозната нетърпимост е противоположна. Вярата е нещо лично и съкровено. Японците не говорят с желание за нея. Нищо не ги спира да участват във верските обичаи и ритуали. В края на краищата човек вярва в каквото си иска. Вероизповеданието не гледа на него като на собственост.

Търсихме от Божиите служители съвършенство и пример в една несвършена среда. Бяхме демократични по дух. В църковните ритуали на въображаемата ни държава участваха и атеисти, палеха свещи и се

молеха за опрощаване на греховете. В храма човек можеше да влезе, когато поиска, и когато пожелае – да излезе.

Религиите в Страната на изгряващото слънце се зараждат при подходящи условия, развиват се и водят духовен живот. Те не са норма за съществуване на държавата.

СПОРТ

Развихри се игра върху сцената.

И забелязахме, че няма декори. Втурнахме се, след като играта вече започна, да построим и декорите. Стана така, защото ни бяха ядосали. А и не искахме да се лутаме в легенди за Япония и да спираме до тях. Всичко беше важно, за да се изгради идеална държава. И спорт. В света на спортовете Япония е внесла повече, отколкото е изнесла.

Джудо и карате са между единствените японски игри, които сполучливо се разнасят по света.

В 1912 г. Япония стана първата азиатска страна, която изпрати двама атлети и двама организатори на олимпийските игри в Швеция. Зимни олимпийски игри бяха проведени в Саппоро (1972). Токио се превърна в първия азиатски град домакин на олимпийски игри (1964). Японското правителство обяви 10 октомври – деня на откриването на олимпийските игри в Токио, за национален празник, който се нарича „Денят на здравето и спорта“. Онези игри оставиха на японския народ две дълговременни придобивки – растеж в спорта и един национален празник. Японците работеха здраво. Тяхното свободно време нарасна, даде им възможност да го изразходват повече, за да се наслаждават на спорта, който те или упражняват, или следят по телевизията, радиото и стадионите.

Сумо е традиционен популярен спорт. Двама грамадни мъже се опитват да се съборят или да се изтласкат навън от малък кръг. Тази борба не може да се проследи дълбоко в историята – легендите, в които се разказва за нея, са преди повече от 2000 години. Тя е подчинена на малко и строги правила, от които е трудно да се излезе, но е драматична, следена близо от почти всеки японец. Шест постоянни големи турнира по сумо, всеки един с продължителност петнадесет дни, се провеждат всяка година в Токио и други големи градове на страната. Професионалните борци в традиционния японски спорт прекарват останалите дни през годината, участвайки в различни състезания в страната. В

Япония има около 750 професионални борци по сумо. Всеки голям или среден борец се състезава веднъж на ден. Турнирите се предават по телевизията – до три часа дневно – и привличат огромна зрителска аудитория. Схватката в сумо е кратка и започва с ритуал, който включва хвърляне на сол върху ринга – знак за чиста игра. Борците в сумо тренират с години, за да се превърнат в спортни звезди. И е изключително трудно да се снабдиш с входен билет.

Маратонът е станал постоянно явление. През зимата телевизията проследява една такава спортна проява всяка седмица. Международният маратон във Фукуока през декември и Токийският международен маратон през февруари са известни по цял свят.

Много хора практикуват традиционните японски бойни изкуства джудо, карате и кендо. Играта ги кара да бъдат дисциплинирани и концентрирани, което е по-трудно да постигнат, когато упражняват спорт, организиран в тимове и сборни команди. Джудо и карате станаха популярни по света.

Имам чести и дълбоки наблюдения върху традиционните японски спортове и това, което не мога да приема, а и приятели край масата в бара не искат да приемат, е бойните спортове да се наричат „изкуство“. Бойните „изкуства“ имат много общо с насилието, дори и при отбрана. Все ни се струваше, че някой е използвал съвестта на човечеството, когато тя е дремела, и е кръстил спортовете с бойни елементи – бойни „изкуства“. Това наше схващане обаче не ни пречеше да ги наблюдаваме с интерес. Кендо, джудо... завършват на „до“.

Това е японска дума, която означава „път“ – пътят на хората, който те са поели. Карате означава „празна ръка“ – ръка, която не държи оръжие.

Отговорите обикновено биват един от двата, когато попиташ кой е националният спорт в Япония – сумо или бейзбол. Бейзболът е модерен спорт. Професионалната му форма датира от около половин век. Тази игра показва голямо развитие, специално в турнирите между училищата и университетите. Почти всяко училище, предприятие или каквато и да е по-малка обществена организация имат свой клуб. Сезонът на бейзбола започва през април и продължава шест месеца. Националният бейзболен турнир между висшите училища се организира два пъти в годината – през пролетта и лятото. За няколко дни той държи пред телевизорите и радиоапаратите милиони запалянковци. Звездите на бейзбола в Япония могат да станат и национални герои.

През време на учебната година учениците в Япония имат

възможност да играят бейзбол, баскетбол, тенис, волейбол... Почти всяко учебно заведение има свой басейн, където децата плуват. В студентите заснежени райони на страната те се учат да карат ски и кьнки в училище.

На спортовете в Страната на изгряващото слънце се гледа като на приятно средство да се освободиш от стреса, да се развият физиката, здравето и красотата на всеки. Преди или след работа много бизнесмени в градовете се присъединяват към спортни клубове за плуване или спадане на килограми, което повишава работоспособността им и подобрява настроението. В Япония има около 2000 курса за голф, около 3000 клуба по тенис, около 2000 клуба по плуване... Японците, които обичат природата, се катерят по планините.

Почти всеки спорт в Япония, традиционен или модерен, има много последователи. Спортните вестници и списания се четат от много хора. Гъмжило изпълва стадионите по време на състезания. Милиони други наблюдават спортните прояви по телевизията. Залаганията са позволени за конните, колоездачните, моторните състезания – включително с моторни лодки. Конните състезания привличат 12,7 милиона зрители на година в 8 централни и 26 регионални надбягвания. Това е. И цифрите изиграха своята роля. Ако някой се добере до подобни цифри и за други страни, може да опознае света. Разговорите ни за Страната на изгряващото слънце в бара и образът на Златю Бояджиев върху стената над масата, където седяхме и разговаряхме, предполагаше да живеем в хармония, да разговаряме кротко и да не се караме. Но все се появяваше нещо, което да ни напомни за нашия нрав. Особено бяхме непримирими с онези край масата, които ни тероризираха с песимизма си. Техните брътвежи насаждаха у нас фалшиво чувство за виновност.

В разговорите ни се спряхме на почти всички области, от които е образувана една държава и на почти всички сфери на дейности, където човек може да намери себе си. да се реализира. Икономика, земеделие, риболов, индустрия, търговия, наука и техника, образование, изкуство, религия, спорт... „Ами хващай се за нещо и почвай! Пък докъдето стигнеш. Тръгни по магазините да пазаруваш“ – оптимистично казвахме ние. Любопитния проповядваше формула за борба против стреса. Прихванат ли го нервите, той тръгваше по магазините и започваше да пилее пари. Купуваше си петдесет грама печени фъстъци. Има жени, луди са да ходят по магазините. И ние със задоволство и учудване открихме, че в литературата за Япония японците са вписали ходенето по магазините за една от човешките дейности в областта на спорта. Дейности на

хората, които имат свободно време, са пазаруването, подреждането на градината, ходенето с членове на семейството и приятели, физическите упражнения, пътуванията...

Японците обръщат все по-голямо внимание на свободното си време.

ИЗЦЕЖДАНЕ НА ДЪЖДОВНИ ОБЛАЦИ

Тънка графика е Страната на изгряващото слънце. Мислите ми се изцеждаха като небето след проливен дъжд.

Фактът и историята. Разказите в Млечния бар за Япония и японците ни влияеха.

Престанахме да употребяваме думата факт. Да кажеш факт, не е достатъчно. Вече имахме тълкуване на света. И в нашия дребен бит, и в безконечните ни разговори край масата заменяхме тази подозрителна дума и вместо нея, когато трябваше, тежко произнасяхме: „Факт със значение“ – за да убедим насрещния или да поставим изразите на нова доработка. Постепенно започнахме да приемаме само „факта със значение“.

Делфините пляскаха с опашките си. Много дни и нощи наблюдавах Япония да движи бавно своите острови край кораба. Стоях на палубата, гледах и не можех да се откъсна от мисълта, че Япония, като се изключи Китай, е най-старата държава на земята.

Факт със значение беше съществуването на митичния първи японски император Джимму. В Нара – старата столица – се питах защо Джимму тенно фигурира в историята на тази държава? Имах основания да си задавам този въпрос. За (не)щастие Япония е толкова стара държава. В дълбоката древност малко е отразено. Преданието за Джимму, за неговия живот, а и слизането му на брега край Нанива (днешния град Осака) са записани хиляда години по-късно от времето, за което се отнасят онези събития. Затова – и поради други причини – историците дори смятат първия японски император Джимму за приказен, измислен, несъществуващ.

Историците, общо взето, са заслепени! Бил съм впечатлен от поне стотина „исторически“ решения, „исторически“ срещи, „исторически“ не знам какви си, а помня толкова малко от тях. Допускам, че те ласкаво са били надценени в деня, когато са станали. Срещал съм индивиди, които поради обстоятелствата се стремят да влязат в историята.

Държавници влизат – с добро или с лошо име. Виждал съм обаче как се напъват към вратите на безсмъртието и разни дребосъци: те правят дребни номера. Ниският се надига на пръсти, за да изглежда висок.

По време на моите странствания по света съм се срещал с исторически личности. Мисля, че вече зная кой остава голям човек и защо, а познавам и няколко недостойни трика. Един от тях е компромисът. Колкото и големи дела да си извършил през живота, остава компромисът – катинар. Той ти залоства вратата на историята. Един от най-големите трикове е да влезеш там чрез друг човек, като свържеш твоето име с неговото. Създават се закони, правила, таблици... ползват се известия, доводи, архиви... за да се обобщят наблюденията. Но науката, която днес дава проблематика за десетилетия напред, е доста слаба да ни накара само с факти да видим Япония. И да си речем: „Ето, това е тя – Страната на изгряващото слънце!“

И във въздуха контактувах с японци! Те идваха и на кораба. И по земята, и по небето, и в морето често чувах като рефрен от позната мелодия японци да говорят за „факт със значение“. Заслушвах се. Така много ми се искаше да проникна в „японското“ мислене! Оказа се обаче, че за да разбереш японците, трябва и ти да си малко нещо „японец“. Хората казваха: „Факт със значение.“ А споменавах и изразите „добре известен факт“, „факт с голямо значение“, „факт с изключително значение“...

Започнах да ги делия на видове. Колко анемичен е голият факт! При положение че в онази страна имаше толкова много и различни факти, които бях успял да степенувам, трябваше да избирам кой от тях е за предпочитане. Често се питах: „Какво стана с факта? Къде отиде фактът?!“ Защото... той отиваше.

Японците не се пъчат много-много с факти. Използват ги... да произвеждат нови факти. Чух световноизвестния архитект, японца Кендзо Танге, когато казва за големия град, че „трупал информация, за да произвежда нова информация“. Японците трупаха и факти, за да произвеждат от тях нови факти. Това ме отхвърляше назад в историята.

Факт беше, че в 19... година ние произведохме първия камион (един на брой), когато „Тойота“ се възраждаше със страшна сила и започна да смуцава американците. Но факт е и това, че през следващата година ние повишихме производството на камиони два пъти!!! И изпреварихме по този показател японците, които за същото време бяха мръднали напред в производството на камиони едваедва с няколко процента. Факт ли беше това? Факт беше! А ние – два път и!...

Явно, че от факта нищо не ставаше. И аз, за да се доближа по-близо до „японското“ мислене, дадох предпочитание на „факта със значение“, на „факта с голямо значение“ и на „факта с изключително значение“. Фактът в известен смисъл може и да не съществува. Нима е факт онова, което сме си измислили?! Затова, позирайки пред историята, би трябвало да слагаме параметри на хрумванията си, които посочваме като факти, та да може човек, който ги изследва по-късно – да се ориентира.

Историците почти винаги са в плен на някаква целесъобразност. Те не могат да те вкарат в историята. Хем наблюдават събитието, хем го опитват на вкус, хем го изпитват върху гърба си... Изследват го на живо. И пак пишат „историческо“?! Такъв подготвя предимно себе си – за кариера. Тръгналият с негова помощ към историята може да се изпързала и да не влезе там, а някъде другаде да влезе. Попитах слушателите в Млечния бар за Джимму. На тях, които знаеха за него, не им ли се струва, че първият японски император се смята от някои за измислен не защото няма нищо записано точно от онова време, а защото не е изпълнил някакво свое обещание, дадено на японците. Възможно е той дори да не е факт.

Любопитния поиска думата и за учудване на онези, които уж добре го познаваха, каза:

„Я слушайте!... Какво му е на Джимму? Джимму тенно е назначен на императорска работа от богинята на слънцето Аматарасу. Истински японец! И е толкова симпатичен човек! До него – три символа на императорската власт: огледало, меч и ясписова огърлица. Той седи на престола в двореца Кашихара, край него светят трите символа, предадени му от богинята на слънцето чрез нейния внук – принц Нинигино микото. Усмивва ни се оттам този богочовек и ни казва: «Факт или – не... Измислен, неизмислен, тук съм – в историята. Ами вас да ви видя.»“

Мястото. Капитанът на кораба уважаваше моето умение да контактувам и ме канеше на срещи с японската общественост. Наблюдавах как тези хора сядат край маса. Около половин час им беше необходим, докато се подредят. Обикновено протоколите са съобразени при такива мероприятия, но върху плавателния съд нямаше церемониалмайстор. Ползвах няколко езика.

Не казвах, че ги владее, за да не изглеждам смешен. Употребявах предимно английски, японски и български. Повече японци знаеха български, отколкото българи – японски. Моят японски не беше на висота и в началото не разбирах хората. Но много исках да доловя смисъла на

разговорите им и ползвах опита си от предишни пътувания – концентрирах се. Мислено възпроизвеждах жеста на японец, който призовава божествата: той пляска с ръце, за да ги повика. Тоест влагах фантазия. Жеравът лети над главите на онези, които умеят да фантазират.

– Добър вечер! – казва японецът.

– Добър вечер! – отговаря на поздрава му друг японец. – Вие на колко години сте?

– На петдесет и девет. Догодина излизам в пенсия. А вие?

– И аз съм на петдесет и девет.

Те се изслушват внимателно и кимат с глави. Пред двамата стоят два стола.

– Какво работите?

– Директор съм.

– Така ли?! И аз съм директор. Ама че проблем!

Колко души работят във вашето уважаемо предприятие?

– Милион.

– Вече е по-ясно. Във фирмата, където аз съм директор, работят само половин милион. Заповядайте! Аз ще седна след вас, на следващия стол.

Е, и така нататък. Всъщност хората си знаеха ранга, името на концерна, към който принадлежи предприятието, нивото на фирмата, обема на производството, търсенето на техните стоки... И това определяше мястото им край масата.

Аз обикновено седях на последния стол до вратата, но пък всички бяхме седнали на своите места. Обиден нямаше. Срецах българин, който подробно владееше протокола при посещение на гости. Според него най-добри на света са японците. Всеки човек, така както и всяка мисъл си имат свое място – там те изглеждат разкошни.

В подстъпите към столицата.

Автобусът, с който пътувахме, лазеше към Токио. Бяхме шумни, говорехме високо и ръкомахахме. Влизахме в един от най-големите градове на света. Трудният трафик на моторните превозни средства беше характерен при приближаване към големите градове – движението ставаше наситено и бавно, много бавно. В Япония пътищата са добре уредени, с надписи и знаци. Моторните превозни средства се движат от лявата страна на пътното платно. Шофьорът мълчаливо управлява колата си. Не чух водач на кола да разговаря по време на пътуване. Той кормува и кима в знак, че разбира какво му се говори в случай на нужда. Да гарираш колата си на косъм от друга, беше задължително умение.

Моторните превозни средства имаха две огледала за обратно виждане – от двете външни страни на колата. В интериора ѝ пред шофьора се намираше огледало за обратно виждане. И пак пред шофьора, но от външната страна на предното стъкло зърнах друго огледало. Бях в настроение и попитах:

– Това огледалце за бръснене ли е?

Не. Поставено под ъгъл, то служеше на водача... да вижда задницата на колата пред себе си.

Отдясно на нас пътуваше автобус, пълен с японци. Приличаха на туристи, може би защото се хранеха в автобуса си, разговаряха оживено и се държаха като хора, тръгнаха на път за развлечение. Двата автобуса се изравниха на пътното платно и за известно време станахме, така да се каже, един автобус. Отделях ни стъклата на прозорците и ние ги смъкнахме, за да можем да се виждаме по-добре. За първи път наблюдавах как се хранят японци в автобус. Ядяха си хората някакви сърми с ориз. Сърмите, поставени в бели пластмасови чинии пред всеки човек, бяха обвити с водорасли. Наведох се навън от прозореца, магнах с ръка на един от японците в отсрещния автобус, за да привлеча вниманието му, и извиках:

– Господа, какво ядете? С морски водорасли ли се храните?

Японецът ми подаде сърма през прозореца. На пръв поглед нищо особено: водорасло, а вътре ориз (от който зависи прехраната на една трета от населението на Земята). Оризът беше много бял. И безсолен. Дадох вид, че ми е вкусно. Заоблизвах се, започнах да си гледа корема. Японците, като наблюдаваха маймунджулиците ми, се разсмяха. Раздадох от сърмата на няколко души в нашия автобус. И те започнаха да правят гримаси, които японците отсреща добре разбираха, ако се съди по реакциите им. Забавна атракция беше.

Потърсих в джоба си монета, сечена в България, за да отвърна на любезността на японците и по този начин – като им я дам – да обясня ние откъде сме. Бяхме отдалеч. Интересното е вечно. Един ден хората ще пътуват масово в Космоса. И ако не им е интересно, ще се връщат. Като ме видя да ровя в джобовете за монета, човек от нашите започна да бърка в своите джобове. И откри там пет стотинки.

Шофьорите с толкова огледала за обратно виждане, забелязаха какво става и отвориха вратите на автобусите. Колите се придвижваха бавно една до друга и аз хвърлих петачето в автобуса на японците. Тези, които бяха застанали до вратата, се отдръпнаха. Подхвърлената монета иззвънтя, когато падна, сякаш за да поздрави, и се търкулна под

предната седалка. Двама японци се наведоха. Единият от тях легна на пода и започна да я търси. Намери я, взря се в нея, но, изглежда, кирилицата не му се удаваше. Той погледна към нас с отчаян поглед и подаде монетата на друг японец. Другият я взе, вгледа се и изкрещя нещо. Всички в отсрещния автобус вдигнаха ръце, замахаха и се развикаха. Те ни поздравяваха.

Първа в света. В случайно попаднали писания за Япония откривам изрази, които сочат Страната на изгряващото слънце като първа в света. Каква ли би била картината, ако нарочно тръгна да изброявам в колко сфери на живота Япония държи първенство на планетата?

В японско списание зърнах две цветни снимки. Текстът под едната снимка гласеше:

„В корабостроителницата на Нагасаки бе построен танкер (258 хиляди тона), снабден с първата в света сателитна навигационна система, която осигурява автоматично спиране при опасност от сблъскване.“

На втората снимка сградата беше супермодерна конструкция и сиñьото в цвета преобладаваше, а текстът беше следният:

„Невероятно изглежда камфорово дърво, което расте във въздуха над входа на един офис в Токио. Това е първото високо дърво в света, отглеждано по хидропонния метод – спрей култивиране. Дървото се храни с воден разтвор, впръскан в корените му от аквариум, в който се отглеждат риби.“

Мини поле. В Токио пред сградата на фирмата „Сони“ Националната федерация на селскостопанските кооперативи е посадила малко оризово поле – на 23 квадратни метра, за да подчертае ролята на ориза в живота на японците. Тази култура не се сее, както у нас. Нашето е така нареченото „континентално“ засяване. Там – в тинята – се боде всяко стръкче.

Оризово поле пред „Сони“?! То е все едно да засееш нива в центъра на София, за да подчертаеш значението на хляба в живота на българина.

Компенсация за несъвършенство. Вървахме в милионен японски град с Марийчето, сестрата на художника Петър Стайков от Смолян, който продължава да живее чрез картините си. Улицата приличаше на река с гъмжило от моторни превозни средства по платното и с тълпи народ по тротоарите. По тези места често вали, водата се излива като порой и онази улица изглежда фантастична по време на проливен дъжд – от едната ѝ страна слиза планината и водата образува истински водопад. За да не стане бедствие, хората бяха забили в каменната стена на планинското възвишение железни тръби, по които водата да се стича в

канавката.

Мислил съм, че като се качи на автомобил, българинът ще промени нрава си: ще стане по-въздържан. Но промяната, изглежда, е толкова бавна пред очите ни, че почти не се забелязва. С живота си заплаща и пак си остава почти същият този човек?! При критични положения какви разменени реплики между шофьори съм чувал: „Къде караш бе, мухльо!“, „Къорав ли си!“, „Да не знаеш много, че като скоча... ще ти спускам гумите!“, „Мам...“ Колко манивели съм виждал да се въртят във въздуха! Чудел съм се откъде идва желанието у човека да хване другия за гърлото. И да стиска. Не се ли появяваше тази сила от неосъзнатата слабост във време на конфликт?

По оживената японска улица се движеха камиони, камионетки, леки коли, мотори, моторетки, велосипеди...

Изсвириха спирачки. Чухме ужасен трясък. Обърнахме се и зърнахме камион, който удари мотор. Човекът от мотора изхвърча и се блъсна със сила в стърчащите железни тръби на улицата – с главата напред. После се свлече, просна се и остана да лежи неподвижен. Гледката беше ужасяваща!

Марийчето изгуби контрол над себе си. Тя се втурна по платното на улицата, достигна лежащия японец, седна до него и започна да му говори... на български?!

– Момче, бе! Ей, момче! Какво ти стана, бе! Жив ли си?...

Превозните средства ги заобикаляха. По едно време японецът мръдна. Марийчето плачеше над него.

– Защо мълчиш, бе? Кажи нещо! Чуваш ли, кажи нещо!

Камионът, който го беше блъснал, отби вляво и спря. Шофьорът, як и набит японец, излезе от кабината на колата си и застана прав. Гледа, гледа... И се преви. Това беше най-дълбокият поклон, който някога съм виждал.

Падналият на земята не се помръдваше. После забелязах очите му: те правеха усилия за поклон. Клепките се навеждаха. По едно време японецът започна да се изправя. Това му струваше много усилия, но успя. Погледна към колегата си, който го беше блъснал. Наведе се колкото можа и му се поклони. Двамата се кланяха и стояха на разстояние един от друг.

Доиде човек отстрани, поговори поотделно с тях, събра им визитните картички, размени ги и се отдалечи... докато пострадалият продължаваше да отговаря с поклон на поклон на виновния.

Нарушителят се сведе дълбоко – чак до земята. После пак и пак...

Качи се на колата си и продължи по пътя за Киото.

Значи до Киото е било.

Двамата японци, в момент на конфронтация и раздразнение, бяха въздържани и стояха на разстояние. Те компенсираха с възпитание несъвършенството на човешката психика.

Подробност. Екзотиката остава вярна на традицията да се намира надалеч. Тя намали своята сила след появата на радиото, телевизията, печата и най-вече с това, че човек все по-често и по-лесно може да отиде „там“ – да види с очите си, да чуе с ушите си. Следователно нас ни впечатлява вече не толкова голямото, което ясно се вижда и чува, а дребното наблюдение като това, че във всекидневния си бит японецът измерва разстоянието с време...

Попитах японец:

– Колко километра има до Осака? Той ми отговори:

– Тридесет и две минути.

– Ама колко километра? – настоявах аз.

– Не зная – каза японецът и се усмихна. Наистина защо ми бяха километрите до Осака?

CV #

Токонома. В японската къща има ниша – малко уединено място, сякаш в сърцето на дома. Нарича се токонома. В това кътче, специално отделено, обикновено стои окачен разгънат свитък на картина – формата ѝ е като при старите ръкописи, може калиграфия да е. Цветя... По време на празнични дни там са подредени произведения на изкуството или кукли. Ако домът на японца е храм, то токономата в него може да се нарече олтар.

В Огару, когато бях гост на Ямага сан, той ми посочи токонома. Отидох и седнах на петите си пред традиционния кът – една крачка широк и две-три крачки дълъг, покрит с татами, които от материала и чистотата изглеждаха зелено-жълти. В токонома имаше продълговата картина – борове и гъста мъгла. Паспартуто около картината беше златно – почти се сливаше с цвета на татамите. От едната ми страна седна съпругата на домакина, от другата – той. Негов приятел ни засне с фотоапарат. В средата, между двамата домакини, се почувствах поласкан.

И ваза с цветя. Човек, невеж в красотата, непознаващ законите на балансирането, би сложил вазата върху токонома къде ли не. А тя по правилата си имаше определено място, преди да бъде поставена. Можеше да стои в средата на токонома, за баланс. Какво правеше Златю Бояджиев? Характерното за негова рисунка: вляво – едно дърво, и вдясно –

едно дърво. Вляво – една овца, и вдясно – една овца. В единия ъгъл на рисунката – магаре, и в другия, противоположен ъгъл – магаре, за да не се наклони цялата картина на една страна под тежестта на растение или животно. Ако натрупаш материя върху едната страна на рисунката, получава се илюзията, че тя се накланя. Някои картини на бай Злати са класически пример на балансиране. Художникът владееше този закон до съвършенство.

Познанието за балансирането е от векове и от векове майсторите на изобразителното изкуство владееха голяма и красива тънкост: лявата страна издържа повече. Макар и това да е относително, както всичко на света. Първата буква в първия ред в главата на старите печатни книги вляво е голяма и надбелена. Но това не създава илюзия, че страницата се наклонява. (Японците нямат главни букви в писмеността.)

Вазата за цветя на моите домакини стоеше вляво на токонома. По витрините, навсякъде, където надникнах, видях, че японците владееха до съвършенство красотата на подреждането. По-късно срещнах хора, дори познавачи на изобразителното изкуство, които не бяха чули точно тази теория на балансирането. Някои мои приятели японци силно се впечатлиха от нея.

В действителност тази мотивирана теория за балансирането се прилагаше от един цял народ и в изобразителното му изкуство, и в подреждането на витрините, и дори в шкафовете за съдове в домакинството. Всичко в Страната на изгряващото слънце беше направено по законите на красотата, където теорията, че лявата страна издържа повече, заемаше важно място. Бях се изправил пред обикновен шкаф за съдове, тъй като намерих вратата му леко открехната. И гледам... Японските домакини се питаха какво ли толкова ми е направило впечатление – започнаха да си разменят погледи. Съдовете в шкафа бяха подредени така, както художник би ги подредил. Всяко ъгълче беше „пипнато“... грееха цветовете и форми.

Кимоно. През деня японците обикновено носят същия вид дрехи, както и хората в Европа. В специални дни обаче много от тях обличат традиционното кимоно. Дрехата се носи обвита около тялото и привързана с широк платнен колан (оби). Кимоната на младите момичета са яркоцветни, а на старите жени са с по-убити цветове. На мъжете – тъмни. По Нова година и по празници могат да се видят жени, млади и стари, в грациозни стилни кимона. На сватби и други официални случаи омъжените жени и мъже носят черни кимона. Мъжете – панталони с широки крачоли и свободно скроени сака над кимоната. Кимоното от добра

коприна е скъпо. Хората полагат много грижи над тази своя дреха и я предават от майка на дъщеря, от баща на син. Трудно е да се облече кимоно и широкият платнен колан да се завърже както трябва. На жените им се налага да вземат самостоятелни уроци по обличане и носене на кимоно.

Японците с кимоно не ползват обувки. Вместо това те ходят с ниски сандали (зори), изработени от памук или кожа.

Японските национални празници. 1 януари: Нова година; 15 януари: Ден на възрастните; 11 февруари: Честване основаването на нацията; 20 или 21 март: Първа пролет; Рожденият ден на Императора (този празник плува във времето); 29 април: Ден на растителността; 3 май: Ден на Конституцията; 5 май: Ден на детето; 15 септември: Ден за почит към възрастните; 23 или 24 септември: Началото на есента; 10 октомври: Ден на здравето и спорта; 3 ноември: Ден на културата; 23 ноември: Ден на благодарността към хората на труда.

Когато празниците 3 и 5 май се паднат в средата на седмицата, междинният ден 4 май също е празник.

В Страната на изгряващото слънце се провеждат многобройни фестивали. Новогодишният (О-Шогацу) е най-големият. Японците празнуват тържествено отминаването на едната година и идването на следващата. Членовете на рода се събират заедно и много семейства отиват в домовете на родителите си за празниците. Посещават и приятели. Тържествата започват в навечерието на Нова година. В полунощ на 31 декември семействата посещават местното светилище или храм да се молят за щастие и успех през следващата година. На първи януари се сервира специална закуска и обикновено се разказват горчиви спомени от миналата година, които са преодолени. На децата се дават пари. Разглеждат се новогодичните поздравителни пощенски картички, които се доставят всички наведнъж в утрото на Нова година. Празнуването на Нова година е най-голямото събитие в календара на Япония. Всички компании и правителствени офиси са затворени в първите три дни на годината.

Забележителен празник е О-бон, в средата на август. Душите на обичаните умрели в този ден се връщат в домовете им. Къщите и гробовете се почистват и подреждат. В тях се оставя храна за душите на умрелите. Организирант се танцови фестивали. В небето се реят фойерверки.

В Япония се организират фестивали специално за децата. Фестивалът на куклите (Хинамацури) се провежда на 3 март. Химанацури е за момичетата. В домовете се подрежда токонома, покрит с червено,

декориран с много и красиви кукли. Денят на детето – 5 май (Кодомо-но-хи), е фестивал за момчета. По време на тези детски празници родителитеният специален вид подсладено бяло саке.

Фестивалът на звездите (Танабата) се празнува на 7 юли, а на някои места в Япония и на 7 август. Двама влюбени, разделени от Млечния път, романтично се срещат през тази нощ, когато се приближават звездите Алтаир и Вега. През деня на фестивала хората записват желанията си върху късчета хартия и ги завързват по клони на бамбук.

Впечатляващ е японският фестивал Шичиги-сан, който означава седмепетри. На 15 октомври момчетата на възраст три и седем и момчетата на пет се водят в местното светилище или храм да се молят за здраве.

В Страната на изгряващото слънце има безброй местни фестивали през цялата година. Някои от тях са със специална атрактивност и привличат хиляди участници и зрители. Япония е страна на четири сезона и много от празниците в нея са свързани с промените на годишните времена.

Дълголетието. От шестдесет и пет години нататък възрастното поколение в Япония се подлага на поголовен медицински преглед. Това то прави, за да предотврати или открие болест в ранното ѝ появяване. Старият не остава сам в дома си. А ако е прикован на легло, не плаща такса за телефонните разговори. Държавата се грижи за възрастните си граждани по много начини. Отношенията в рода са уредени от векове. Най-голямото от децата се грижи за родителите си.

Средната смъртност за мъжете в Япония е 73,79 години, а за жените – 79,13 години. Четох надписи по гробищата и срещнах доста имена, доживели до 90–100 години. Е, не беше както във Вехтия завет: Адам – 930 лета, Енос – 905 лета, Сит – 920 лета, Ной – 950 (след потопа – 350). Но май че японците се стремяха нататък. Здравеопазването е на голяма висота.

Грижите за хората в Страната на изгряващото слънце отиват далеч. Те засягат и мъртвите. Виждал съм инсталирани телефони до гробовете.

Шегата. Обстановката в чакалнята беше дворцова. Мебели, огледала, цветя... Всичко подредено с изящен вкус! Казах на мой познат, който тогава беше в чакалнята: „Дръж фотоапарата! Аз ще седя тук, а ти ще ме снимаш!“

И той шракна. После имах късмет направените от мен филми да оцелеят през граничните пунктове на страните, където преминах. Границите са снабдени с „монитори“ – гледат и в куфара ти. Всичко се

изобразява на екран. Звънци, лъчи... Звънците вдигат шум до небесата за металическа тока на колан. Лъчите от контролиращи устройства могат да повредят непромити филми. Аз обаче оставях изщраканите филми в касетите им, а тях обвинявах със собствената опаковъчна хартия на филма, станиолът оставаше от външната страна. Това, изглежда, им помогна да оцелеят.

Проявих филмите, които носех със себе си от Япония, докато няколко мои познати пристигнаха у дома си с напълно осветени ленти. Направих си цветни снимки за спомен. И снимката с дворцовата обстановка. Приятели я разглеждаха с интерес и ме питаха: „Тук къде си?“ „Тука ли? – отговарях сериозно. – Това беше важен момент в двореца на Императора, докато чаках да ме приеме.“

Приятелите ми вярваха, тъй като не съм ги лъгал. Гледаха ме седнал, метнал крак върху крак в разкошната обстановка, цъкаха с език и се възхищаваха.

На онази цветна снимка аз наистина бях в чакалня... но на най-обикновена бръснарница в Токио, която приличаше на дворец.

Внимание! В Япония няма градинка, където децата да не рисуват. Съществува опасност цялата страна да бъде изрисувана.

Очите. На улица в японски град видях да продават варена царевица. Варяха я в казан. Възрастна японка, след като ми подаде царевицата и аз я платих, ми се поклони и каза: „Аригато!“ Говореше се за седем категории на вежливост. Любезността беше отличителна черта на онези хора. Жената – мила с мен, но ми направи впечатление, че тя дори не ме погледна.

Най-напред ме заблудиха жените. Мерне те и веднага навежда погледа си. Днес – така, утре – така. Започнах да си мисля, че без съмнение японките са хрисими. С това си поведение те приличаха на нашите мими в планините от преди столетие, когато са отбягвали погледа на непознат. След време обаче с учудване забелязах, че и мъжете в Япония така постъпват – отбягваха да ме гледат в очите. Значеше ли това, че и те са хрисими? Не, разбира се. Или поне не всичките. Унизително е за японца да го гледат в очите, затова и той не гледа в твоите очи – прозореца на душата ти.

Пред мен е цветна фотография с Ямага сан, направена в цветна градина. Аз съм зяпнал в японца, докато той е отправил взор напред, загледан в безкрая. Влюбените в Страната на изгряващото слънце гледат най-вече в една посока – в цвете или в звезда. Щастливите им погледи се събират там някъде.

Потвърждаване на информацията. Съществуват характерни особености в поведението на японците. Многобройните срещи с тях потвърдиха многократно наблюдението ми. Кажа им нещо определено ясно и разбрано, а те пак ме питат?! И трябва да повтарям казаното. Японците търсеха и от друг източник потвърждение на изреченото от мен. Някой трябваше да засвидетелства верността на думите ми, както е прието в деловия свят.

И като не виждаше друг наоколо, който да свърши тази работа, японецът пак мене питаше, търсеше ме да потвърдя информацията, която е излязла от мен?! Постепенно се уверих, че този начин на поведение е широко разпространен. Не съм имал случай да разговарям с японец за нещо конкретно, което го интересува, и той да не се е опитал по различни начини да поиска потвърждение на думите ми... понякога и от мен самия.

В началото се дразнех. Смятах това за недоверие, подпитване, мнително опипване. Но постепенно започнах да разбирам, че то нямаше за цел да ме обиди. И започнах да намирам такъв подход за делови. Нищо порочно. Човек не трябва да се страхува от чуждо влияние, а да черпи от него, за да се развива. При повторно запитване от страна на японец започнах да отговарям спокойно, като казвах „да“ или „не“. Повтарях дословно думите си или казвах същото, което бях изрекъл с други думи. Това често ми даваше възможност да се върна на темата и да я развия. Понякога намирах, че в първия си отговор съм сбъркал, без да искам, и се коригирах.

Казвах: „Този човек е добър...“ Японецът ме чуваше. След време питаше: „Този човек добър ли е?“ И аз потвърждавах думите си, защитавах мнението си с още доводи. Но веднъж казах за едното: „Той е президент на фирма.“ Японецът по-късно ме попита: „Той ли е президент на фирмата?“ Отговорих, след колебание: „Е, не е точно президент, но е негов заместник.“ А това вече беше нещо друго. Отклонил съм се от истината първия път – в бурния поток на думите. Търсили са ме да потвърждавам и положителното, и отрицателното. Това помагаше на контактите.

Наблюдение. Подадох на японец текст на документ, за да го прочете и да го преведе в присъствието на неговия началник. Подчиненият се вцепени. Ръцете му се вдървиха, преплетени една в друга. Очите му гледаха ужасено. Японецът служеше на началника си. Ръководен от него, приемаше само неговите нареждания, не и чужди.

Началникът му кимна. С този жест разреши на своя подчинен да

прочете и преведе текста.

На едно място преводът не ми хареса. И аз протегнах ръка към документа, който вече беше в ръцете на японеца преводач.

– Дай! – рекох повелително. – Аз ще го преведа.

И отново вцепеняваща реакция. Японецът стискаше листа хартия и не ми го даваше. Бре! Ами сега?! Не мога да си взема документа. Само който му е наредил да превежда, може и да го спре – неговият ръководител.

Въже от женски коси. Дворецът на възвишението в Киото е строен преди векове от дървен материал. Дебелите въжета, с които са теглели трупите, не са издържали на тежестта и са се късали. Тогава жените направили от косите си здраво въже, дебело колкото човешка ръка. С него японците успели да домъкнат трупите до мястото на строежа. До днес това въже от женски коси се пази под стъклен похлупак пред входа на двореца.

С а с е б о. В корабостроителницата пъргаво се движеха монтьори и електротехници. Японецът, който работеше на кораба, беше запасан с колан през кръста. Колан или технически пояс. В него бяха натъпкани: чукче, секач, отвертка, ключета (раздвижно, гаечни от 0 до 20 милиметра), пробой, стоманена тел. Монтьорът (или електротехникът) знаеше кога какъв инструмент ще му потрябва, за да помогне на вещата му ръка. На ушите си имаше запушалки – бели и дребни. Крачи и работи.

С Шинкансен след буря. Влакът Шинкансен трябваше да спре в отсечката Осака – Токио по време на буря. На японците, които работеха по поддръжката, им беше необходим час, за да отстранят последствията от природното бедствие. Линията, по която лети Шинкансен, трябва да е много чиста и те почистваха пясъка по нея. Обърсах я от праха, излъскаха я.

На гарата в Токио, когато влакът спря на перона и вратите му се разтвориха, пред всяка врата застана служител на Шинкансен в униформа. В ръцете си държеше кутия. Чиновникът вадеше от кутията плик след плик и го подаваше на слизащите от влака пътници. В плика имаше пари, равни на 15 процента от стойността на билета, които компанията връщаше на пътника с официално извинение за закъснението, причинено от природното бедствие.

Пътеки за слепи. Доброто име на една държава се определя и по отношението ѝ към инвалидите.

Токио. Железопътна гара. Мраморът върху пода на чакалнята – бежов на цвят и гладък. Грапави пътеки от изход до изход с вградени

камъчета по тях – нещо като калдъръм. И слепите се ориентират, те стъпват на пътеката. Върху перона на гарата други две грапави линии предпазват незрящите да не попаднат под колелата или да не се блъснат в нещо. Първата линия предупреждава, че след нея следва втора. Втората сигнализира на слепия къде да спре, преди да се качи на влака.

На гарата Хачиоджи в Токио видях изпитания на нов вид ескалатор с приспособление за инвалидни колички.

Бакшишът в Япония. Той не се дава и не се взема. Включен е в цената. Шофьор на таксиметрова кола ме гони и изгори може би за няколко хиляди йени бензин, докато ме хване... за да ми върне десетте йени, които му бях оставил като бакшиш върху седалката на колата. Шофьорът корму-ваше с неизменните си бели ръкавици.

Навикът на хранене. Известно е от документи, отразяващи минали времена, че преди XIV век японците са се хранели на ден само два пъти – веднъж сутрин и веднъж вечер. Вероятно поради тази древна традиция японската закуска е доста богата: супа, яйца, салатата, кафе, риба, ориз... Днес обаче повечето японци прибягват до „западен стил“ закуска с препечени филийки...

В магазините на Япония се наблюдава изобилие от плодове, зеленчуци и месо. Цената на месото е върху сто грама, никъде не видях да купуват по килограм. Японската домакиня трудно си представя гозба с килограм месо. И не защото е бедна, но да пръска толкова пари за месо?!... Нашето око е свикнало на овощно изобилие. Там зеленчуците се продават върху пластмасови чинийки в опаковка от целофан. Върху чинийката са поставени по две-три краставички, две-три домати, три-четири чушки. Японците вече са сменили навика на хранене – консумират повече месо, масло, мляко и яйца, както никога досега. И тъй като пасищата в страната са ограничени, мандрите им са малки. Те се развиват бързо и резултатно. Най-голямата мандра в Япония се намира на остров Хоккайдо.

В Страната на изгрващото слънце пият мляко от около сто години насам. Навремето не са доели кравите и досега не познават доенето на овце. Японци на посещение в България, като разгледаха протокола, попитаха:

– Тука има точка да се запознаем с доенето на овце?! Да не би да става въпрос за кози?

Саке е традиционно питие в Япония. Приготвя се от ориз. Алкохолът в него е от 15 до 20 процента.. Саке е разкошно заедно с японската храна, така както виното – с френската. Или като ракията, уискито,

мастиката, виното, бирата, колата, швепса, сиропите, чешмяната вода... – с българската кухня.

Японецът, така както и българинът, трудно изпива яйце, ако не е пробито в двата края.

Сукиаки (нещо като кебап) – национално блюдо на японците – означава „кой както иска“. Събуваш се и влизаш в ресторанта. Квадратна възглавничка, сядане по японски, горещи кърпи, японците не солят, оризът – безплатно, хранене с клечки.

При подреждане на масата клечките за ядене (хаши) се поставят хоризонтално пред хранещия се. Преди да започне обядът, всеки казва: „Итадакимасу.“

Магаретата. В Япония няма магарета. Не са ги завъдили.

Скъпата вещ. В Отару исках да продам предмет, който извадих от джоба си. Изглежда, пресолих с цената и японецът ми каза:

– Щом това е толкова скъпо, защо не го задържите за себе си?

Лицето му беше сериозно. Този човек недоумяваше, че се лишавах от вещ, която за мен беше скъпа и безспорно необходима.

Коприната юзен. Японците са известни с тяхното изискано естетическо чувство, особено що се отнася до тъканите, използвани при изработката на традиционната им дреха – кимоното. Сред многото художествено изработени платове най-известна е коприната юзен – тя се отличава с високото си качество и изящество.

Един от съвременните майстори на коприната юзен е Хако Мorigучи. Огромен е неговият принос за развитието на този древен занаят, съчетаващ минало и настояще. На младини Мorigучи изучавал техниката на коприната юзен в Киото. Днес той предава своя опит и умение на младите.

В Киото има фабрика за производство на коприна, до малко езеро, в което плуват риби. Производството започва от бубите, минава през преденето, оцветяването (над хиляда различни цветни нюанса) и завършва с правенето на колани за кимоно. Една тъкачка за една година изтъкава... по един метър.

Нежната машина. Модерното, което предлага японската промишленост, са говорещите апарати. Приказват хладилниците, часовниците, пеленниците, които предупреждават да не се хвърлят угарки по пода. Притежателят на нова климатична инсталация може да бъде събуден посред нощ. С нежен женски глас машината му шепти: „В стаята е прекалено топло, скъпи. Изключи ме.“

Гъстотата на населението. Домът. В Млечния бар първи

съобразихме, че по брой на населението Япония може би вече застава не на седмо място в света, а на шесто – след Китай, Индия, Съединените щати, Индонезия и Бразилия. Хората живеят в Япония! Но вместо една сграда – сто сгради; вместо един магазин – сто магазина; вместо масичка пред ресторанта на тротоара – маса до маса. Ако едната е заета и другата е заета – третата остава свободна. Много хора са искали от организаторите на живота много на брой сгради и много красиво строителство.

Какво ли още ни очаква?! „Мъдrecи“ в нашата столица поискаха старците да бъдат изселени, защото... ходели бавно и пречели на движението. Имаше идея да се изгонят от града и семейства, които нямат деца... и по този начин се прибави още нещастие върху главите на нещастниците. Бюрократи се дразнеха, че всеки човек и всяка котка, родени в града, се чувстват негови жители. Населението нарастваше и заратуваха да се въведат ограничителни мерки... по този начин създадоха работа на бюлстителите на закона, за да няма безработица сред тях. Кукувци! Напомнях за стара народна приказка, където в дълбоката древност съветници на царя го съветвали да се избави от старците и бездомните в пресолния град.

Грешката им беше проста и ясна: вместо да прибавят – вадеха. Псевдомъдrecите нямаха умение да изграждат. Ограничавах, стеснявах, гонех... И уж все „временно“.

Вижте японците! Ние не можехме да построим своята въображаема държава, без да се спираме на реалния пример. 72,2 на сто от японците живееха в градовете. От градското население 42,4 на сто бяха концентрирани само в големите три метрополитни района: Токио, Осака и Нагоя. Само в центъра на Токио живееха 8,3 милиона души, почти колкото населението на България. И не са загинали. Те имат девет града с население над един милион: Йокохама, Осака, Нагоя, Киото, Саппоро, Кобе, Фукуока, Китакусю, Кавакаси.

В японските градове са изградени модерни и високи здания, огромни супермаркети, пълни с всички видове продукти, метро и бързи влакове, много кина, театри и концертни зали. Расте строителството на жилища, на търговски центрове. Прибавят японците. И като гледам Страната на изгряващото слънце, изобщо не си мисля, че България е пренаселена страна, която се нуждае от чудовищни закони и наредби, ограничаващи свободното придвижване на хората. Една страна би могла да бъде страшно пренаселена, ако животът в нея не е организиран добре.

Народът в Япония живее в разнообразни жилища и апартаменти. Някои от тях са нови, други – стари. Стари традиционни къщи още

могат да се видят в някои кътчета на страната – особено в селскостопанските райони. Те са построени от дърво и глина, а покривите им са покрити с керемиди. Преди повече от 1400 години в района на Нара се разпространява използването на покривни керемиди. Поразителен е фактът, че дори и днес тези древни керемиди украсяват покривите на храмовете. От останки, намерени при археологически разкопки, датиращи от периода Нара – XVIII век, може да се види как майсторски са изградени. Дори и сега, когато изработването на керемидите е механизизирано и автоматизирано, все още са живи духът и майсторството на древните занаятчии. Великолепната красота и изкусната изработка на японските керемиди се предават от поколение на поколение.

Гледани отгоре, къщите са красиво съчетание между червеното и бялото – червеното са керемидите, бялото е хоросанът, с който са здраво скрепени една за друга. Живи огради от дървета и храсти ограждат къщата – те са и прегради, които спират вятъра. Преди Втората световна война много от къщите бяха покрити и с оризова слама, но днес е трудно да откриеш дом с такъв покрив.

Повечето нови сгради са построени от алуминий, бетон или дърво. Заради земната площ, която е оскъдна, особено в градовете, къщите често са скъпи и доста малки. Много хора в градовете живеят в големи блокове (данчи).

Лятото в Япония е топло и влажно, така че домовете са направени да пропускат лек полъх на ветрец. Стаите имат плъзгащи се врати и прозорци, изработени от дърво и хартия. Те се отварят, за да пропускат свеж въздух, или затварят, за да пречат на праха. Стените на стаите могат да се преместват, за да направят – да речем – от две малки стаи една голяма.

Преддверието (генкан), коридорите и кухнята имат дървени подове. Подът на другите стаи е покрит с татами. Събуваш си обувките и обуваш чехли. Сваляш и чехлите, когато влизаш в стая с тами – с гръб към помещението. Поставяш ги една до друга, а върховете им гледат към посоката, откъдето си дошъл. Така че на излизане да ти е лесно да ги обуеш, а не да се въртиш като пумпал, докато краката ти влязат в тях.

Вечерта японецът ляга да спи върху пухкав дюшек и се покрива с пухкав юрган. На сутринта постелите се сгъват и се поставят в специално вградени стенни гардероби.

Всички жилища в днешна Япония имат електричество и течаща вода. Централното отопление не е много прието с изключение на остров Хоккайдо, където зимите са студени.

В останалата част на страната стаите обикновено се отопляват, когато се ползват. Традиционен и практичен начин е отопляването чрез употребата на специални електрически отоплителни елементи, поставени под ниска маса. Цялата маса е покрита с памуклийка от красива цветна материя, с която се покриват краката на човека, а отгоре ѝ се поставя плотът на масата. Толкова е приятно да седиш с крака под разкошната топла памуклийка! Някои заспиват. Квадратна възглавница (забутон) служи да седиш върху нея. През топлите летни месеци обществените сгради и много жилища в Япония са снабдени с климатична инсталация.

Всеки японски дом има баня (о-фуру). Това е специална стая. Ваната е квадратна и дълбока. Тя се пълни със студена вода и след това се нагрява със специален нагревател. Преди да влезеш във ваната, се измиваш със сапун, докато седиш на малък стол до нея. След изплакването влизаш в топлата вода. Цялата фамилия употребява същата вана с вода и малките деца често се къпят заедно с родителите си.

Повече от 1 милион жилищни сгради се строят в Япония всяка година. Това много ли е, малко ли е? Според статистика, направена от Обединените нации, японците са достигнали най-високото равнище на жилищно строителство между най-развитите индустриални страни. Не е малко. Жилищното строителство е скъпо... но не колкото у нас. Повече от десет годишни заплати за жилище вече е лудост.

И в Япония се чува през стените на някои домове, но японците нямат големи претенции за нечуваемост.

Векове у нас ще се чувства отражението на наредбата за ограничаване на жителството в градовете. Подобна жестока наредба по нашите места и в средните векове не е имало. Президентът от началото на деведесетте години на двадесетия век я премахна. Много беше спасено. Но онова, което е било, то е, то съществува. Бъдещето на много човешки същества е вече предопределено, начертани са съдбите на няколко поколения.

В Пловдив богинята Темида ми отне квартирата. Там, където работех, спях на хотел. В София битухах в наследствено жилище... Ето, някой звъни. Това не е млекарят. Кварталният отговорник е на вратата. Рано-рано сутринта той се появява по повод на нарушени от мен член и буква. А всъщност по-ради донесение за неспазване на наредбата за „временно“ ограничаване приемането на нови жители в градовете. Аз – с тази „хризантема“ в ръката – бягах и се криех ту в Пловдив, ту в София. Ако се наложеше с оръжие в ръка да защитавам дома си, трябваше да се бия около някой хотел.

Не бихме могли да изградим държава като Япония не само защото и да тичаме срещу японците не можем да ги стигнем, ами тъй като и основите на обществото ни в историята са вече изградени... и с тази проклетата наредба за „жителството“, когато човек можеше да живее в населено място само с разрешение на бюрократ.

По-силно – да! По-грозно – не! Нравственият компютър в нас често анулира позицията. Изразът „било, каквото било“ е несериозен за изграждането дори на нормална държава.

Съдба. Може би тя бе добра към мен, защото по този начин, като ме лишаваше от покрив над главата, искаше да ме направи истински пътешественик, без почивка, от какъвто Млечният бар се нуждаеше. Мечтаех си да ми кажат: „Ето, тука ще живееш! Ще живееш у дома си.“

Неприятно ми е да се връщам към кошмарния спомен. Имах собствен дом, а живеях като бездомно куче.

„От такъв като теб самурай не става! – отсече Любопитния. Но срещна погледа ми и допълни: – А това, че е станало, трябва да ни накара хубавичко да си помислим.“

Виждал съм японци, целите от кожа и кости, да извършват физически чудеса. И не се ли чувства? Сравненията между Япония и България са хамалска работа.

И к е б а н а. Подрждането на цветята (икебана) се е появило около XV век. Поднасяли са се цветя на Буда. Този обичай по-късно се е развил в изкуство. Цветята се нареждат според строги правила и изобразяват небето, земята и хората. Има много стилове на икебана. Някои от тях са опростени, други – даже екстравагантни. Икебана е начин на предаване на чувства и мисли, на общуване чрез цветя.

Японците възприемат предметите с чувствата си, докато европейците – със сетивата и разума си. Японецът вижда даден предмет с очите на душата си... а го пресъздава със сърцето си. Този техен двустранен процес ражда характерния начин на изразяване, който буди размисъл. Японските прародители силно са вярвали, че природните явления имат свой вътрешен живот и душа.

Впечатление на демонстрации по икебана правеха гжа Ейкоу Сумура – член на Майсторския съвет на школата „Согецу“. Тя завършва френска филология в университета „Аояма“, а гжа Енхоу Сумура – член на Майсторския съвет на школата „Согецу“, завършва английска филология в същия университет. Едната – френска филология, другата – английска. Готвили са се от дълго време и са си поставили цел.

Мадам Норико Оно е президент на школата „Кокусай икебана“. Тя

е сред най-изтъкнатите творци на икебана в Япония. Занимава се с това изкуство от 16-годишна възраст, нейното творчество преминава през класическата и модерната икебана. Гостува в Сан Пауло като културен пратеник и прави демонстрации на икебана в много градове на Северна и Южна Америка. Тя ежегодно пътува по целия свят като пратеник на културата и популяризира Изкуството икебана. По покана на правителството на България посещава страната по повод 1300 години от основаването на българската държава. По време на демонстрация на икебана мадам Норико Оно кръсти свои произведения „българско кисело мляко“, направено с бели карамфили на професор Александър Бойков, когото японците уважават заради уменията му да селекционира цветя. Неговите карамфили са като рози. И – „две хубави очи“ по стихотворението на Пейо Яворов.

Икебана е изкуство, което изисква години, за да се подготвиш добре за него. Но всеки може да опита. Изкуството е за всички – и за бедни, и за богати. И това е от самото начало на развитието му. Целият растителен свят според японците е цветя – и тиквата, и зелето, и чушката... От тях може да се направи икебана. Има и плаваща икебана – във вода. Много често изкуствата се съчетават. Подреждане на цветя от майстор е избухване на красотата. Та – цвете е и тиквата, и зелето, и чушката...

Любопитния видя възрастната мадам Норико Оно да възпроизвежда „две хубави очи“ с две прекрасни рози. На следващата сутрин той дойде усмихнат в бара, поиска от сервитьорката чаша... и постави в нея два магарешки бодила, от които единият имаше шо-годе форма и цвят. Другият беше увехнал, а стеблото му – прекършено. По увехналия бодил бяха останали няколко листа и той приличаше на оскубан. Нашият човек каза, че за толкова кратко време на подготовка за икебана само това може да направи, и обяви на всеослушание, че произведението му се казва „две хубави очи, особено – едното“.

Присмехулик, аз какво ви казах. „Произведението“ на Любопитния беше впечатляващо, но имаше главен недостатък. Икебана изобразява красотата...

Усетът за красота на цветята е общочовешко чувство. То обаче е различно, както и хората.

Чайната церемония (Чаню) датира от XV век. По време на церемонията се следват високо изискани правила, които са насочени към това, да се запази церемонията семпла и атрактивна, без излишни движения. Домакинът много внимателно подрежда декорацията в помещението, където ще се проведе церемонията и на гостите ще се сервира чай и

храна. Присъстващите се любуват на подредбата и правят коментар за нея. Да проведеш чайна церемония, означава изящно да познаваш правилата ѝ, да си изучил голяма част от архитектурата, градинарството, керамиката, калиграфията, историята и религията. Това отнема много години.

Чаят е бил пренесен в Япония от будистки монаси в качеството му на медицинска напитка. Чайната церемония е уникална за Япония – заражда се като религиозен ритуал и вид изкуство. Богатите са пиели зелен чай в най-красиви керамични съдове, а бедните – в дървени. С предметите се борави бавно и тържествено, за да се постигне хармония между човека и обкръжаващия го свят.

През зимата чайната церемония създава чувство за топлина. Съдовете са дебели, за да запазят топлината по-дълго. През лятото от нея вее чувство на хлад.

Когато се провежда чайната церемония, се избира мото, стих – който да е основната идея на сбирката. Поднесените в блюда сладкиши са като цветни картини в съдовете. Икебана се подрежда според сезона. На чайна церемония, проведена от професор Масару Нишикава през един хубав ден, имаше изписано мото на стената в помещението: „Всеки ден е хубав ден!“ Дори и да сме имали неприятности, да сме загубили нещо или да сме преживели шок – нима не можем в края на деня да си кажем, че той е минал добре?

Чай се пие с хора, с които се разбираш и искаш да постигнеш заедно с тях духовно очистиране. По време на пиенето участниците не спорят помежду си, не се карат. Човек прекарва времето спокойно с чашата в ръка. Чаят е известен по целия свят, но единствено в Япония допринася толкова много към културната среда. Там приготвянето и пиенето на чай има естетическо значение и се е превърнало в определено художествено умение. Младо момиче, подготвено да демонстрира пред публика провеждането на чайна церемония, ми каза след първата си изява, че... допуснала много грешки – от вълнение. Беше готова да се разплаче. Тогава световноизвестният майстор в церемонията Масару Нишикава я успокояваше с думите, че човек греша през целия си живот, а аз се питах, изумен, какво ще да е това приготвяне... на един чай, където можеш „да оплетеш конците“. И какво ли ще е несъвършенството ни според японците в други области на човешката дейност?!

Деликатно присъствие. Човъркал съм спомени и числа за Япония и японците като оризови зърна, разпилени върху татами. Деликатното, меко присъствие на японците определя до голяма степен начина им на

изразяване. По време на международен панаир на книгата в София попаднах в сектор, който се представяше от Корпорацията на книгата в Токио. Млад японец седеше в малка стаичка. Поведохме с него разговор – на български.

– През август ли се връщате в Япония? – попитах го аз.

– Да! – с лекота отговори японецът заради пристрастието на японците към „да“-то, което е характерно за разговорното им поведение.

Трябваше да задам и въпрос, който предполагаше да се отговори отрицателно. Японецът обикновено се пази от такива думи. Отрицанието най-често е израз на агресия. Деконструктивната позиция на човек се издава от него с често повторение на отрицателната частица „не“.

– Ще се върнете ли отново в България? – попитах.

Японецът тръгна да отговаря, но явно се смути и обърка.

– Това зависи... (да, да) – каза той. – Това зависи. Бях подготвен за експеримента си и започнах да го мъча. Имах чувството, че го потапям в казан с вряла вода.

– А-ха! – казах. – Това зависи от вас.

– Да – отговори ми объркан той. – Това зависи... (да, да). Зависи от държавата.

Явно мъчеше се човекът. Не можеше да прескочи думичката „не“. Традицията се беше отразила и на този японец, както и нашите традиции се отразяват върху нас. Ние двамата стояхме един срещу друг. Бяхме в съвремието, което течеше край нас. Кое време сме сега? Не можел японецът да казва „не“, така ли? Попитах, но по друг начин, от държавата ли зависи да дойде японецът пак в България – само за да каже с лекота „да“.

И той рече:

– Да! От държавата зависи да дойда отново тук. После се разговорихме за пенсиите. Изненадах човека с категоричното си твърдение, че в Япония хората не получават пенсия. Аз съм доверчив и като вярвах, че това наистина е така, както твърдяха по онова време някои шмекери, поисках и от японца да го потвърди. Така щях да му направя удоволствието да каже „да“. (Хубаво произнасят на български език японците „да“! Да ти е приятно да ги слушаш след толкова „не“-та, които чуваш всеки ден.) Исках да узная все пак вярно ли е, че японците не получават пенсии.

Как хубаво, ясно и отчетливо японецът рече „не“!

– Не!!! Останах изумен.

– Какво казахте?! – попитах. – „Не“ ли?

– Не! – потвърди той.

И цялата ми представа за „да“-то и „не“-то при тях рухна. Поисках допълнителни обяснения по въпроса за пенсиите в Япония и младият човек ме помоли да го почакам. Донесе книга, заразгръща, цитираше от нея цифри и факти. Отговорите му бяха бавни. Японецът привидно има бавни реакции, но отговорът му не подлежи на корекция.

Бях озадачен.

– Вие казахте „не“, така ли? – попитах.

– Не – отговори той, макар и усмихнат. – Абсолютно не сте прав.

С „не“ и „абсолютно не“ този японец доказваше, че е съвременен човек, че усилието му да потвърждава предпочитанието си към „да“-то има граници. И че нашите представи за онази страна и онзи народ в много области на бита, нравите, психологията, социалната етика... и така нататък са неточни.

Под неприкритото чуждо влияние. Приближаването на културите предполага срещи с идеологии, нрави и обичаи... Прикрито или неприкрито, влиянията от такъв характер върху населението на една държава е неизбежно. На остров Хоккайдо разговарях с японец. Той по-късно трябваше да ми се обади по телефона. Държах на неговото позвъняване, защото в противен случай – ако аз му се обадох – това влечеше след себе си усложнения. Японецът отново трябваше да каже „да“. Рекох деликатно:

– Да ви се обадя ли?... Или вие ще ми позвъните? Той се усмихна и аз се зарадвах.

– Да, да – рече японецът на всичко отгоре.

– Да, нали? Той допълни:

– Да, да... Обадете се вие.

На другия ден, когато се срещнахме с онзи човек, започнахме разговор, където отново трябваше да чуя от него „да“. И той наистина реагира според очакването ми. Но формата на израза му беше неочаквана. Японецът шокиращо рече:

– Да, да... Тази работа няма да стане.

Пристрастието на японците към „да“-то се чувстваше осезателно. Това допринасяше за мекото им присъствие. Получаваха се недоразумения, но се избягваха конфликти и шокови състояния. Жената на Любопитния щяла да се оплаче от него на полицията... че искал да се разведе (!)

Да се разведе, но се страхувал от Семейния кодекс. В съда, при

разводите, съдеха... по закона за опазване на горите. Накарал жена си да сложи вечеря, а тя му рекла:

„Не! Не, не и не! Най-напред ще изпера дрехите!“

Това било върхът.

Вечер Любопитния преразказвал на „половинката“ си разговорите, които водехме в бара. Така тя овладяла част от „японското мислене“ и – начина на изразяване при японците. Под влияние на чутото се поразмислила, съобщила и допълнила това същото, което вече казала на мъжа си, но по „японски“. Вместо да тъпче с крак по пода и да повтаря: „Не, не и не“, тя любезно казала:

„Да, скъпи! Веднага след като изпера, ще сложа вечерята.“

И разводът се разминал. Жената, вместо да го пореже със смразяващ отказ, рекла: „Да“, както правят японките, и пак постъпила в нейния стил – първо изпрапа, а после дала на мъжа си да яде. Но всичко това гарнирано с едно деликатно „да“, което всъщност спасило семейството. Това се повтаряло и двамата заживели мирно и щастливо. За мой ужас Любопитния искаше да ми целуне ръката.

Отклоняване на средства.

Държавници, след като вземат властта, се превръщат в обикновени бирници. Бедните духом спират до данъчен уклон. Те се страхуват от „дупки в бюджета“ и се заемат да пълнят държавната хазна, която у нас почти винаги е като каца без дъно. Събират данък добавена стойност от продавача... преди той да е продал стоката (!) Това кара Любопитния въздържано да пита: „Прилично ли е да се «щипват» от данъците в аванс?...“ Карат работниците и служещите да плащат пътните си разходи до работното място?! Не позволяват да се печели от данъците чрез директно спонсорство и така пречат да се реализират проекти, които държавата не може да осъществи. На практика спонсорите помагат на чиновниците, които разпределят на творци постъпилите за раздаване средства. Архитектите са в невъзможност да се разгърнат. В проектите им се „режеха“ колони, от балконите им се съкращаваха – за да е икономично. Човекът, който прави опити да създаде нещо красиво, е вече провинен. Една от най-големите опасности за държавата е да внуши на гражданите й чувството за вина.

Рискът да те обвинят в отклоняване на средства се чувстваше осезателно.

Пловдив се населява и от евреи, които живеят най-вече в квартала „Орта мезар“. Сред приятелите ни в Млечния бар имаше симпатично и добродушно момче еврейче. Работеше като домакин пазач на голямото

и красиво езеро до Стадиона в града. Веднъж то ни довери с тих глас, че била създадена комисия, която да подпитва и да докладва „горе“ кой е отклонил средства за построяването на езерото.

Взирахме се в красиво боядисаните сгради по улицата срещу бара, заплесвахме се пред Националния дворец на културата в София, разглеждахме „100-те туристически обекта в България“ и не питахме кое колко струва. Средствата според нас бяха отишли точно по предназначението си. Разходът за красотата в една държава не е отклоняване на средства.

Непознатият. Разговарям с японец, когото съм спрял на улицата в Пловдив.

– Моето име е Сейко... (в) – представям се аз, колкото да създам атмосфера. – Като японските часовници „Сейко“.

– Да. „Сейко“ – отговаря събеседникът ми усмихнат и посочва китката на ръката си.

Казвам:

– Бил съм в Япония.

Как ме погледна онзи човек! Поклони се с вродения в него навик и неочаквано за мене рече:

– Благодаря!

Благодари ли се за такова нещо?! Японецът обаче смяташе, че да изкаже признателност за моето пребиваване в Япония, е негова работа, дълг. Казах му: „Аз ви благодаря!“ И наистина бях признателен на този човек, че пожела да се появи на сцената между декорите, за да изиграе своята роля. Японският декор предполагаше край него да има японци.

Подаръкът. В Кобе подарих на японец флаконче с розова есенция (поне да беше розово масло). Той прие подаръка. Притискаше флакончето до сърцето си и го друсаше като бебе. Очите му грееха! Гледах неговата реакция и изпитах радост, по-голяма, отколкото ако на мен бяха дали нещо. Японци, които получават подарък, са толкова изобретателни в показността си! Това радва и онзи, който подарява. Неупакован с вкус, подаръкът може да стане повод за обида.

Любопитния взе решение, което ни се видя пресилено. Убедихме го нищо да не прави, докато мине време. Беше се закарнил не само да не подарява на жена си, ами и да си вземе обратно подаръците, които ѝ беше направил за три години, тъй като тя нито веднъж не се зарадвала на тях.

Причини за отказ. Запознах се с японски инженер, който помагаше да се построи телевизионната кула над Княжево. Попитах го:

– Ако друго предприятие в Япония ви предложи по-голяма заплата,

ще отидете ли да работите там? Ще напуснете ли вашето досегашно работно място?

Японецът не можа да схване въпроса ми. После отговори:

– Да... Няма да отида на работа другаде.

– Дори да ви плащат повече?

– Дори и да плащат повече. Защото, първо – навярно десет години човек чака за мястото, което ще му взема. Второ – там аз няма да бъда така уважаван, както съм сега. Трето – моят мозък ще започне да прави непрекъснато: пи, пи, пи... – Тук японецът се усмихна и допълни: – Има и четвърто. Всъщност това би могло да стане... но в Европа.

При внедряване на японския опит в производството наши теоретици пропускат важен момент. Може би им е трудно да го постигнат на практика. Освобождава се добро началническо място. Работата на шефа, особено в държавната производствена структура и в сферата на обслужването, е да назначи там свой човек. Понякога го докарва от село. И хората с натрупан опит в трудовия колектив трябва да обучават добичето... за да ги ръководи. Нарушен е основен принцип. Това не би могло да стане, ако се знаеше, че 85 на сто от резултатите в развитието на едно предприятие зависят от ръководството му. При разбиване и фалит осемдесет и пет на сто от поразите са за сметка на ръководителите. Познавам разпасани дебелаци у нас, които правят номера. Властта им расте и за нищо не отговарят.

Новоназначеният от такъв род би трябвало да има мозък, който да писука. И да си подаде оставката. Спасението на некадърния е да бъде добър.

Изразът на японца: „Първо – навярно десет години човек чака за мястото, което ще му взема“, е важен. Във всяка фирма има човек, който стои високо. Под него работи друг. И когато някой напусне работа, сменя го... другият. Назначаването на външен човек на мястото на напусналия е драма за предприятието. Това означава, че босът няма хабер от енергичните закони на психологията и на социалната етика. Или пък е полудял и иска да взриви фирмата. Защото: най-малкото всеки под новоназначения откън разбира, че за него няма бъдеще в това предприятие.

Живата торпила. Разказите ни за Япония бяха традиционни. Край масата в Млечния бар – а такава маса имаше във всяко кътче на България – ние не обсъждахме само света, а търсехме и себе си в него. Не за да се унижим се сравнявахме с Япония. Острието на фразата не отиваше непременно в наша посока. Не умеем да сравняваме, когато сме

завладени от болка. Нервирахме се, а яростта ни погубваше. Разумът е „кучето“. То пази човека да не го ударят, предпазва го да не падне и да се нарани.

В миналото и ние сме имали камикадзе. Първата българска жива торпила – летецът Димитър Списаревски – се беше появила в небето над родината в годините на Втората световна война. Събирахме данни за неговия живот. Онова, което намерихме, не беше много, но много съществено. Засягаше „народопсихологията“ ни. Списаревски бил поручик на летище „Марино поле“ край Карлово. Казвал на войниците: „Роденият да лети не може да пълзи“, „Орлите могъщи не умират в къщи“, „Летец – мъртвец, но никога подлец!“ Обаятелен, едър, чист, спретнат, с басов глас. Красив човек. Помнят го през ноември 1939 г., когато строил войниците си, а после се изправил на десния фланг и се провикнал: „Ей, момчета! Какво виждам?! Петдесет души, петдесет ножа?!“ Офицерът смятал, че ако се изправи вдясно на построената верига от петдесет войници, трябва да види – един нож.

През Втората световна война „въздушни крепости“ летяха над България, за да бомбардират петролни обекти в Румъния. Носеха се към Пловдив. Небето – осеяно с грамадни самолети, сякаш горе плуваха ято риби и няма, няма – някой от тях блесне на слънцето. Блестяха, защото бяха от никел. Те летяха необезпокоявани, като у дома си. Бяха силни във въздуха. Видях ги веднъж с далекогледна тръба на земемер – скрит бях в едно лозе. Тези тръби гледат обекта обратно и аз ги улових да летят по гръб: това засили убеждението ми, че летящите крепости могат да правят каквото си искат. А те това и правеха.

На 20.XI.1943 г. в небето се появи Списаревски и извърши таран – заби своя самолет със себе си в една от крепостите. Разби го и го свали. Той загина. Списаревски – първата българска жива торпила, полъхът на камикадзе в небето на Балканите.

Познавах негов приятел – летец в София. Умря, така да се каже, в ръцете ми. Искал да постави паметник на Списаревски в родното му село, но срещнал познати мотиви за отказ.

Веднага след смъртта му неговият приятел пилот от София отишъл в дома на загиналия, за да поднесе съболезнованията си на неговата майка. И както става в такива случаи: „Ох, ах!... Защо го направи?!“ Но така се вайкал приятелят му, докато майката на Списаревски го гледала под вежди и мълчала. И тъй като гостът все повтарял: „Защо го направи?!“, майката на летеца рекла:

„Ядосал се е. Затова...“

Майката ли не познава детето си? Бяхме сигурни, че за да построим въображаема държава край масата, освен всичко друго трябваше и някой да ни ядоса. Такива у нас винаги се намират, слава на небесата.

Българският летец обаче е могъл да не се разкрасява чрез камикадзе, тъй като и без друго си е бил красив човек. Сеппуку (харакири) – „лудостта на Бушидо“ – е и начин за разкрасяване.

Обосялото население прибра гумите от падналата летяща крепост и си направи с тях подметки за обувките.

Измерването. Научните изследвания са предмет на науката. Тази дейност се извършва с „въоръжено око“. Японците са осигурени със сто и двадесет вида измервания... а у нас се говори за наличието само на около четирidesет. Работихме с третинката на онова, което можеше да ни доближи до единство на измерванията по световните стандарти. Осемдесет вида измервания бягат от зрителното ни поле. Тези, които измерват, нямат власт.

Разлика до три микрона я намествахме и с чук. Светът е пълен с глупаци при липса на мярка – такива хора нямат мярка и в поведението си. Метрулог в Националния център по метрулогия в София беше изрекъл с въздишка: „Ох! Хората по света вървят напред, защото мерят. А ние непрекъснато трябва да убеждаваме в нуждата от измервания... за да не останем без работа.“ Измерването не дава на бюрократа нищо, което веднага да сложи в устата.

Населението в една страна би могло да те възхити, докато администрацията често създава погрешна представа за него. Има хора, които не правят разлика между народ и администрация – те трудно стигат до истината, липсва им точна представа. Преди години в Перник наш министърпредседател мъдруваше, за да направи добро впечатление. Той произнесе следните думи: „Ние имаме съзнателна работническа класа и на нас измервания не ни трябват!“ Изглежда, че беше пийнал, преди да излезе на трибуната. Произношението му – чуждоземно, за по-голям авторитет. Не исках да вярвам на ушите си. Този „съзнателен“ човек можеше да унищожи и малкото у нас, създадено от цар Фердинанд: организация на измерването. Човек обича да изследва далечни пространства. Но е съмнителна перспективата му за научни постижения, които не се враждат чрез измервания в пространството. Такъв и в Космоса да отиде, може да увисне там като паяк. Японците са отдадени на точността в измерванията. Онези от тях, които работят в областта, са добре платени, добре облечени, със самочувствие. У нас тази работа е тъжна. В бара чухме за метроложка в Националния център по метрулогия в София. Тя

обедняла до такава степен... че станала кръводарителка. И с малкото пари, които получавала срещу кръвта си, купувала плодове на своите деца.

Самураят. Първата ни асоциация за самурай е човек с меч. Тя е неточна. Самураят е войн с лък и стрела. Но мечът не е излишен в ръкопашна схватка. Един по-къс меч почти замества ножа. Най-разпространеният образ на самурай в Страната на изгряващото слънце е войн на кон с лък, пускащ стрела. Самураят владее бойни изкуства. Важни са ездаческите умения, стрелбата с лък и владенето на меча. Да се пуска стрела от гърба на кон е трудно. То е било семейно занимание. Обучавали са се от съвсем малки.

Нинджите. Различавали са се от романтичния образ, който имаме за тях. Те са с изключително нисък ранг в пехотата. Били са шпиони при едрите феодали.

Изкуствената птица. Един ден край Сендай, на остров Хоншу, записах песента на птица върху магнетофон. След два месеца пуснах магнетофона край Отару, на остров Хоккайдо... и друга птица ми отговори.

„Изкуствен“ означава добит, направен по химически или технически начин: изкуствен мрамор, изкуствена коприна, изкуствени зъби... Изкуствената дреха я носим, но не я обичаме. Изкуствен означава още и пресилен, неестествен: изкуствена усмивка, изкуствено обвинение... Изкуствеността в държанието е противно явление. Изкуството няма общо с изкусурияването.

То е умение, ловкост, познаване на работата, творческа художествена дейност: приложно изкуство, изобразително изкуство... Система от правила и методи в някой клон на практическата дейност би могла да бъде изкуство, ако се владее добре. „От любов към изкуството“ означава направено с безкористна цел. В Япония майстори на художествени занаяти, които имат изключителна заслуга за възраждането или запазването на даден занаят, се провъзгласяват за живи национални съкровища.

Няколко години след публикацията на книга авторът ѝ получава процент за всеки прочит на труда си в библиотеките. Талантът става финансово автономен. Некадърният загива.

Изкуството не е само живопис. То е и това, и онова. Не се прави от цял народ, а от отделни индивиди. В бара се появи явление, което ни озадачи и стресна. Един край масата поиска да става еталон в изкуството. Тоест да служи за пример. Побесняхме. Любопитния се развика:

„Не! Никакъв еталон! Това и Златю не желаше. Не може всички да приличаме на един.“

„Човекът иска да става класик“ – рекоха ни от съседните маси.

„Класик – да, но еталон – не!“ – съобразихме ние, за да опазим изкуството в Млечния бар.

Одухотворен съд. Всеки съд, изработен от човека, отразява част от неговата душевност и чувството му за хармония. Когато разглежда различните предмети на керамиката, японецът не си мисли, че този съд е по-лош от онзи. По-добра или по-лоша е технологията, но не и съдът. Той съдържа светогледа и вибрациите на човека, който го е сътворил – част е от майстора си.

Миналото. За едни – „да помним“, за други – „да забравим“... Любопитния се отдели настрана в бара, за да проведем интимен разговор. Конюнктурното е преходно, може би не е най-нетрайното на света, но злополучният му край е сигурен. (Въздържахме се да разговаряме директно за политика.) Бистренето й по наше време беше опасно. Намирахме за некрасиво да бръщолевим за всичко, което е на езика ни. Предпочитахме да беседваме за нрави и обичаи, което имаше по-голяма стойност, минаваше за по-безобидно. Стигахме до психологията и социалната етика. Но и тогава търсехме форма на израза си. Съдба. В главите ни витаеше официална формула, внедрявана от около половин век. Тя гласеше: „Всичко е политика!“ И ние се стараехме да проявяваме усет за мярка. Любопитния артистично подхвърли, че от свития в закана юмрук след войната показалецът е успял да се отлепи и маха назидателно, но това не е по-малко ужасяващо. Той поиска от мен допълнителна информация. Питаше ме дали смятам да живея дълго... Предупреди ме, че е неразумно да засягам темата за отговорността у нас... чрез визитните картички при японците. И по този начин да търся сметка на хора, довели страната ни до положението, в което тя се намира. Той обаче приветства идеята поне ние край масата в бара да си направим такива визитки като начало на намерението ни да декларираме своята лична отговорност. Каза, че не успявам да прикривам мислите си и това неминуемо щяло да се отрази на здравето ми. Всеки се досещал за какво намеждавам с моите разкази за Япония и за японците. „Всъщност те са разговори за България и за българите – каза той. И добави: – Макар всичко казано за Страната на изгряващото слънце да е точно.“

„Вживяваш се!“ – осъди ме той.

Да се вживява в ролята си, е най-доброто, което един японец може да направи. Но изразът – „Той се вживява в ролята си“ – у нас е доста осъдителен. Такъв човек е прекалено сериозен за условията на страната. Положителният по нашите места би трябвало да бъде безразличен и малко шмекер, за да се похарчи.

Любопитния, след като разкри критичния характер на напречния анализ на обществото у нас, което правехме с разказите ни за Япония, обърна внимание, че съм прекалил, като казвам дословно: „Властите в една държава са три: законодателна, изпълнителна и съдебна. Едната власт не трябва да се бърка в работата на другите власти...“ Той знаеше, че се каня да публикувам тези думи, залегнали в класиката на държавното устройство по света, както и направих на съответната страница в книгата „Надникване в Япония“ през хиляда деветстотин осемдесет и шеста година.

Тогава Любопитния затвърди убеждението си, че при мен е започнало оглупяване. То идвало от възможността да се почувствам за малко свободен сред свободни хора извън граница. Мислено съм бил още в чужбина. „Къде пак отиваш?! – попита ме той. – Проповядваш разделение на властите, докато официалната доктрина е единство на властите?!“

Любопитния изрече пророчески слова, може би за да запази баланс в отношенията ни, а и да съхрани за разговори другите събеседници, които можеха да се разбягат, ако продължавах да оголвам мислите си. Предчувствал бил как един ден, след нас, и властниците ще говорят това, което ние казваме за властите. Ще го правят с чувство на откриватели, но днес... Неразумно било да искам „радикални промени“ от държава, която възнамерява да векува в установената си форма. Любопитния разкриваше скрития замисъл на думите ни, когато разговаряхме за далечната страна. Призоваваше към въздържаност. Човек трябва да умее не само да се изразява, но и да си представя...

Миналото прерасна в настояще. У нас „откриха“ закона за разделението на властите отново в началото на деветдесетте години. Появиха се обаче и „новаторски“ внушения. Играчите със старите думи измислиха „нова“ идея: координация на властите. Дошлият в името на демокрацията, което означава и на разделението на властите, щом се почувства силен, му се приискваше поне координацията им.

Нека властите се контролират! Ама чак коорд и н а ц и я?!

И кой ще казва каква да бъде координацията?!

В края на дискретната ни среща, която предавам с неудобство заради интимния ѝ характер, Любопитния ми каза: „Твоята визитна картичка е отдавна готова. Но, изглежда, ще е най-добре да не я показваш.“

Е г о. Японското его не се стреми да се противопостави на света. То е динамика, която обича да мълчи, макар че много знае. Живели са хората откъснати по островите. Изградили са хомогенно общество. Никой

народ не е владял японците. Те са разговаряли помежду си и с мълчание. Дори бял лист може да бъде произведение на изкуството. Или само едно клонче на него. Такава е и поезията на народа по онези острови – пестелива. Японците с усмивка преодоляват необходимостта да се говори. По време на ядене се пази тишина. Прието е да се издават звуци, когато се пие чай или се сърба бобена чорба. За европейците това е неприлично. Но да си духаш носа, за японците е смешно и неразбираемо.

Човек може да си помисли, че японците са групово ориентиран народ. Това не е вярно. Те са и егоцентрични. Идентифицират се с целия свят. Живеят и говорят по правилата, но на момента всичко се решава – критерий е естетическата чувствителност. Индивидуалните чувства имат значение.

Трошене на камъни с ръка. На малък остров човек демонстрираше с ръка удар върху камък. Беше млад, набит. Донесе под мишницата си здрави парчета цимент и ги сложи на земята. Покри ги с тънка бяла кърпа – та да не вдигат прах, когато удари. После клекна пред циментените тухли, шест на брой, наредени една върху друга, и започна бавно и съредоточено да се цели с ръката си – така, като че ли ще сече с дланта.

Японецът извика, кръвта ми се смръзна. И уж щеше да сече, а светкавично си изви ръката и нанесе силен прав удар с нея върху камъка, като при бокс. Изправи се и се поклони. На земята тухлите лежаха стросени на малки парчета. Взех едно от тях и помолих спортиста да постави автограф върху него.

Апокалипсис 2000. Предупреждение в Библията. Нови непознати болести, все по-гочни и по-страшни оръжия за водене на войни. Замърсяване на храната, въздуха и водата. Разрушен озонов слой край планетата... Доближавахме края на юбилеен век. Хората се страхуваха, че около двехилядната година ще настъпи краят на света. Нещо свършва във времето, а дали заедно с него няма да изчезне и човечеството? Краят на века няма ли да е край и на живота върху планетата?

Личните контакти са важни. Отидох и седнах до Йошие Хотта. Бях слушал за него.

– Вие ли сте най-големият писател на Япония? – попитах го.

– Трудно е да се каже – усмихна се той. Общувах през онези дни с одухотворена личност.

Затворен човек. Не позволяваше на журналист да се доближи до него, с писателите беше пестелив на думи. Но не и с мен, не зная защо.

Йошие Хотта се е срещал с доктор Опенхаймер – бащата на атомната бомба – в хотел „Интернационал“ в Токио. Не защото Йошие

Хотта е искал това, а тъй като доктор Опенхаймер е настоявал да го види. Опенхаймер е бил висок, с ниско подстригана коса и огромна ерудиция. Той можел да говори почти за всичко. Темите, на които двамата са се спрели, се превърнали в малка енциклопедия. Страшно чувство измъчвало доктор Опенхаймер, след като атомната бомба била хвърлена. Няма покой. Той попитал Йошие Хотта да отиде ли в Хиросима.

– Идете в Хиросима – тихо му казал японецът.

Готов съм да потвърдя под клетва, че той точно така е изрекъл тези думи: тихо и ясно. Без да ги натрапва. Йошие Хотта можеше да вмъква точни изрази на точни места. Тихото произнасяне на дълбоко осъзнати мисли беше маниер на един от най-големите писатели на Япония. Когато Йошие Хотта съветва, напътства, бих казал, дори когато заповядва, трудно ти е след думите му да поставиш препинателен знак. Той ги изживява и произнася меко. Тихото произнасяне на думи със значение е маниер и на други японци. Те се настаняват в главата ти с много по-голяма сила, отколкото ако някой ги изкрещи. Откъде ли идва силата на тихо поставените въпроси? Думите на Йошие Хотта за доктор Опенхаймер. Цитирам ги дословно: „Опенхаймер почина и аз много съжалявам за смъртта му.“

Японците, със своите нрави... Патриархът на българската литература Иван Вазов влязъл в гора със селянин и дочул да пеят славеи. Писателят се заковал на мястото си, заслушал се, а накарал и селянина да не шава, за да не изплаши славеите. По едно време на човека му омръзнало да стои вдървен и се размърдал.

Иван Вазов му казал:

„Ш-шт! Ш-шт!... Тихо!“

Селянинът рекъл:

„Абе, господин Вазов! Те тия «стички» от сто години така си чуруликат, бе.“

Японците от векове така постъпват. Национална памет. Йошие Хотта странстваше в сложен мисловен свят и трябваше да направя опит да го открия, за да го приобща към японците, които небесата ми изпратиха. Разказвах му как преди години негов сънародник се е подвизавал в Европа. Писателят познаваше онзи човек и сподели с мен съмнението си, че той е бил шпионин – така се говорело в Япония. И с това сякаш искаше да сложи край на разговора. Струва ли си да разговаряш за такъв... Половин век живеех с насаждана героика за опасните професии. Помислих си, ето една възможност да вляза в спор, за да докажа на този човек нещо, което той не разбира. И започнах да му обяснявам

разликата между шпионин и разузнавач. Говорех ентузиазирано. Питах го.

– Къде е шпионирал? В Европа ли?

– Да – кротко се обади писателят. – Така се говори.

И моят час удари.

– Тогава – казах – той е бил разузнавач. Шпионин щеше да бъде, ако е шпионирал в Япония...

В края на обяснението си обаче се затрудних. Този мозък срещу мен излъчваше мисли, които ме смущаваха. Йошие Хотта схвана затруднението ми и рече:

– Трудно, а?

Трудно беше да разгранича шпионин от разузнавач в негово присъствие. Замислих се. Стереотипите, натрупани с години в съзнанието ми, бързо започнаха да се рушат. Така филмова камера показва цвете да се разлиства за секунди. Разбрах, че японският писател не само не схвана разликата между шпионин и разузнавач, но и не искаше да знае за нея. Отдадох това на стремежа му към научни изследвания. Отговорите на въпросите си той търсеше по научен път.

Разказах на Йошие Хотта трогателната постъпка на японца Маеда, който идва в Пловдив от Япония да моли родителите на починалата му съпруга жда се ожени за японка. Никаква реакция. Сякаш бях рекъл: „Вижте, навън ръми.“ Нищо по-естествено. Йошие Хотта леко кимна. С кимването на главата си той искаше да каже, че така трябва да бъде.

– Но човекът идва чак от другия край на света с молба за разрешение да се ожени! Само затова пътува! – развълнувано говорех аз.

– Е – меко каза японецът.

Питах писателя как се пише: Йок/о/хама, или Йок/а/хама; /Ш/инджуку, или /С/инджуку; Хо/к/айдо, или Хо/кк/айдо... Интересувах се дали богинята на слънцето в японската митология наистина се изобразява с две „оо“ – Аматарасу Оомиками. Проверяха дали бяха точни формите и цветовете, които видях по японските острови. Той направи поправки с ръката си в моя ръкопис.

Йошие Хотта живееше повече от шест години в Европа, изследваше живота на континента през Х век. Неговото откритие: човек, изглежда, се страхува, че заедно с края на едно явление ще настъпи и краят на други явления. Хората търсят взаимовръзка. Японският писател твърдеше, че в края на десети век човечеството се е питало дали ще оцелее. Страхувало се е да не настъпи потоп, да не дойде Страшният съд или някакво друго унищожително природно бедствие и то да загине. В края на

всеки век човечеството се е питало дали ще доживее следващия век. И е доживявало.

Искра на надеждата. „Ще оцелеем и този път, не може да не оцелеем!“ – мислех си, докато слушах Йошие Хотта. Хората се страхуваха, че през 2000 г. ще настъпи краят на света, защото не познаваха този японец и не са чували за откритието му.

Срещата ми с Йошие Хотта беше едно малко чудо. Ние двамата се увлякохме в разговори... Търсехме се във фойето на хотела, където бяхме отседнали, усмихвахме се, когато се срещнем, кланяхме се един на друг с най-дълбоките поклони, които можех да направя. Аз самият не разбирах откъде се появи у нас двамата тази душевна близост. Все нещо събира двама души.

Вече мислехме за раздяла. Тогава Йошие Хотта ми съобщи вест, която ме покърти: в Токио беше починал Маеда – зетят на България. Очите ми станаха ей такива... Изтръпнах. И се развиха:

– He! He!...

Бях пристрастен към любовната история на първата омъжена за японец българка. Още можех да нанеса поправки в ръкописа на документалната книга.

– He! Аз няма да го убивам в спомените си – крещях срещу Йошие Хотта.

– Не го убивайте – меко каза той.

И точно така, както се е изразил пред доктор Опенхаймер: „Идете в Хирошима“... за да го убие. (В книгата на Йошие Хотта „Съд“, която беше публикувана у нас, изобретателят на атомната бомба слага край на живота си в Хирошима.)

Изразите, които употребяваше големият японски писател, бяха най-обикновени: „Не го убивайте“, „Идете в Хирошима“... Те звучаха като пословици поради факта, че именно той казваше това, и то така тихо. Йошие Хотта можеше да направи мисъл само с една буква. „Е“ бях склонен да приема за мъдрост, тъй като буквата беше изречена от мъдър човек. На факта, че една книга за Япония, преди тя да се появи, беше обсъдена със световноизвестния писател японца Йошие Хотта, който нанесе в ръкописа поправки с ръката си, гледах като на документ със значение.

Японецът се поклони, когато се разделяхме във фойето на хотела – с ръце, поставени отпред на коленете. Направих и аз дълбокия си сърдечен поклон, но моята войнишка служба беше неимоверно дълга. В казармата, като войник, служих три години без нито ден домашен отпуск.

Не можех да си представя лицето на майка ми. Вродени привички ме караха, докато се кланям, да си поставя ръцете встрани на краката – като при войнишка стойка.

Японецът ме зърна, очите му светнаха... и той заигра с ръцете си, които отскачаха като чувствителен уред. Успокоиха се едва когато намериха мястото встрани на краката му, за да отговорят на положението на моите ръце. Еднаквостта в позата при поклон е задължителна.

В а к и. В чест на възкачването на престола (интронизацията) на Император Акихито беше организирана изложба на японската калиграфия. Тя стана със съдействието на японската академия за калиграфско изкуство. Академията е основана от покойния господин Шинтаро Фукушима – дипломат, който навремето е бил представител на Япония в Общото събрание на ООН. Като президент на комитетите по японски език е съдействал и за съставянето на списъка на съвременните йероглифи, употребявани в японския език. Бил е президент на телеграфната агенция Кьоодо. Удостоен с Ордена на изгряващото слънце.

Тази академия е от голямо значение за японската общественост, голям човек се е заел с нейното появяване. Понастоящем академията се оглавява от господин Исао Судзуки, бивш генерален директор на Академията по културата. А изложбата представляваше творби на изтъкнати майстори на калиграфското изкуство върху стихове от различни императори и императрици на Япония. Смята се, че петстишието „вака“ води човека към самодисциплина. От древни времена това изкуство е било еднакво популярно сред японците, без разлика на общественото им положение. В традицията на тази литературна форма стои Императорът.

В съвременна Япония Новогодишният празник на поезията се провежда в императорския дворец. Всеки гражданин може да участва, като прочете стихотворение.

Изложбата, която всъщност беше литература и изкуство – слети в едно, задълбочи разбирането на много хора за японската култура и същевременно ги предразположи към нея, преодолявайки езиковите и културните различия. За българите това направи Цветана Кръстева. Тя завеждаше катедра „Японска филология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и е една от най-изтъкнатите японоведки в България – за всички времена. Занимава се с японска класическа литература и преведе включените в изложбата петстишия, които бяха произведения на японски императори, изписани от най-добрите съвременни японски калграфи, вложили душата си в тях. Оставиха ми автограф и много съжалявам, че нямам технически способ да изобразя калиграфиите – ако

можете да си ги представите. Изображението им е черно-бяло. Но когато мой приятел попита защо в Япония не прибягват до цветни калиграфии, отговориха му: „Та те са цветни.“

Цветни били?! Едни от чертите се виждали надебелени. Други – бледи. Трети четката едва ги е отразила. Какви сетива имат японците?! Няколко петстишия:

ИКЕДА Кейхо

О, леден дъжд, поспри
и хризантемите
недей да кършиш!
Остави ги да ухаят,
докато цъфтят.

(Написано от император Камму)
737–806. Периодът на живота му.
781–806. Периодът на неговото царуване.

ОИШИ Такако

Как бих желал
животът ми
да се уподоби
на свежестта
на утринното слънце!

(Написано от император Майджи)
1852–1912
1867–1912

ЦУГАНЕ Йошикуни

Каквото и да ми се случи, доволен съм, че на войната сложих край.
Загрижен за живота на народа.

(Написано от император Шова)
1901–1989
1926–1989

ХОГА Кошу

Мост над морето

в ясно утро –
построен
за много дни
от много хора.

(Написано от император Акихито)
1933–1989

КИМОТО Сумие

За мъките си
на децата без да каже,
изправена
посрещна старостта си
мама.

(Написано от императрица Мичико)
1934–1989

Ако човек научи повече от императорските произведения, ще улови повече от психиката и социалната етика на минали поколения, живели по онези земи. Там имаше стихове на императрица Шокен (1850 – 1914; 1867 – 1914). Тя иска да уподоби сърцето си на хората от древността, които три пъти на ден са изпитвали доблестта си. Император Готоба (1180 – 1239; 1183 – 1198) описва как ловците притаяват дъх, когато привечер елените заплачат за своите любими. Император Кадзан (968 – 1008; 984 – 986) разкрива, че и той е пил от чашата на тъгата, знаел е що е скръб. А император Мейджи забелязва, че „утринният лик“ цъфти тъй красиво покрай селската ограда, а отбягва дворецовия зид.

Сбогуване с Хоккайдо. На пристанището видях възрастна жена. Тя беше седнала на земята. До нея – дребно японче на около три годинки. А аз, видя ли дете, заплесвам се. Япончето беше голям сладур – идеше ми да го прегърна и да го разцелувам. Цялото ми същество се устреми да го щипна по бузката. Изглежда, детето почувства ласкавата ми агресивност, уплаши се – започна да се гушка в баба си. И аз като се развиках:

– Чакай! Къде отиваш, бе? Япончепипонче! (Заради римата.)

Старата ме гледаше с разбиращи очи. Тя заговори на детето да не се плаши от мен. Накара го да ме поздрави. И да се поклони. После то си подаде ръчичката, тъй като исках непременно да го пипна. Толкова чистота излъчваше онова дете!

На раздяла си взех довиждане. Тогава видях нещо, което отново силно ме впечатли, може би защото не го очаквах. Знаете ли какво направи детето? То започна да се тупа по главата – както правят малките деца у нас за довиждане.

Незавършеност. „Японският“ хотел в София шепти, ако се влущаш внимателно в него. Мой приятел с изострена чувствителност го е чул да говори. Хотелът е проектиран от известния съвременен японски архитект Кишьо Курокава. Сградата е от най-забележителните в творческата му кариера. С архитектурата си този човек създава декори за огромна житейска сцена. И ги прави така, че да изпълняват по най-естествен начин своята роля. Кишьо Курокава обаче е измислил начин да строи не само за епохата, а и за епохите след него. Без да нарушава традициите в една или друга страна на планетата. Този японец мисли, че проектът на една сграда, на цял ансамбъл или на град не трябва да бъде нещо веднъж завинаги завършено, а да се остави възможност за допълване, за развитие, без да се накърнява хармонията на постройките. И предвидил в хотела незастроено местенце. В него той предполага евентуална бъдеща необходимост от допълнителна стая или друго помещение и когато му дойде времето, хората да могат да го „впишат“ в цялото, без да деформират хармонията, без да нарушават силуета, пропорциите. При проектирането архитектът е приложил своята теория. И с оставеното, недоработено местенце в ниската част на хотела е заложил възможността за „подвижност“, за гъвкаво развитие.

И аз мога да направя това с този мой ръкопис. Той има вече своя структура, пропорции и силует. Те ми се струват доста отчетливи, дори с неизказаните мисли. Оставям ги нарочно, за да предизвикам положителни усещания, каквато може да бъде и радостта от досещането. В построеното сърдечно предоставям празно незастроено място за други. Тази моя архитектура – темата за хармонията и държавата – в един, и то млечен бар, така както и живецът в архитектурата на Кишьо Курокава са отворени към обществото, за да могат да участват в неговото създаване, да му осигурят по-дълъг живот. Нека всеки има шанс да надникне в своята Япония!

Вкусовете са различни. След построяването на Златния павилион в Страната на изгряващото слънце се е появил и Сребърен павилион. Създателят му е харесал повече среброто, намерил го е за по-красиво.

Ава одори. Понякога, когато ни е весело, ние танцуваме. Играем и когато ни е тъжно, за да излезем от състояние. Японците пеят: „Макар да не притежаваме нищо, нека се радваме на Ава одори.“ С тази

философия танцът Ава е познат по целия свят. Той възниква преди повече от 400 г. в провинцията Ава (после префектура Токушима) на остров Шикоку. Местните хора спонтанно започнали да танцуват, за да изразят радостта си от завършването на новия замък на владетеля Хачисука Йемаса. Неотслабващият интерес към Ава одори е съхранил танца през вековете.

Традиционното облекло на играещите е домашно ушито кимоно *юката*. Танцът на мъжете и жените е различен, затова е различна и тяхната юката.

Първоначално музикалният съпровод на Ава одори се е изпълнявал на струнния инструмент ш амисен, накокю (китайско чело), *хьошиги* (дървено кречетало) и *геккин* (китайска лютня). Тъй като звуците на шамисена се чували трудно, постепенно се преминало и към ударни инструменти, които подчертавали ритъма на танца. По-късно съпроводът енашамисен, шимед *айко* (малък японски барабан), ко-дайко (ръчен японски барабан), *кане* (гонг), *о-дайко* (голям барабан) и йокобуе (японска флейта).

Зомеки – музиката на шамисена, и *йоко-шино* – песента, която съпровожда танца, създават чудесна хармония.

Всяко лято от 12 до 15 август над милион и половина души излизат по улиците на град Токушима. Многобройните групи танцуващи хора се придвижват бавно напред, опиянени от магията на танца. И пеят: „Макар да не притежаваме нищо...“

Общото между българските и японските танци е, че те доставят огромно удоволствие на танцуващите. Бях опиянен от този танц, когато направих първите стъпки в съпровод на оркестъра от групата „Мийако-Рен“. А думите от текста на песента се лепнаха на сърцето и ми напомниха за познато състояние.

Танцът Ава няма точно определена хореография. Единственото, което трябва да се спазва, е ръцете да се държат вдигнати нагоре и да се танцува в такт с ритъма. Прави се стъпка напред, като тежестта на тялото се предава на този крак, който е пристъпил. Придвижваш се в такт с ритъма. И почти си усвоил танца. А защо да не опитаме?! Макар да не притежаваме нищо, нека се радваме...

Една японска поговорка гласи: „Тези, които танцуват, може да изглеждат глупави. Но и онези, които стоят встрани и гледат, и те изглеждат глупави.“

Кактусът. Говорим си край масата за японската държава. Понякога си мислим за потайния бодлив смисъл на нашите беседи. Любопитния

казва: „Какво искаш от хора, които наричат възпитанието дресировка?“ Той идва от Четвъртъкпазара (най-стария открит пазар в България). Разказва ни какво е видял и чул. Продавали цъфнали кактуси. Пийнал селянин се позаинтересувал от тях. Те не бяха често срещани растения в географския ни район и нашият човек любопитствал за какво служат. Суемял се. Но нали бил пийнал – престашил се и директно попитал продавача:

„Добре, де! Сто лева. Ако си купя прасе, имам полза. Ще го заколя и ще го изям. А ползата от кактуса каква ще ми е?“

НЕДОРАЗУМЕНИЕ

Какви рифове има във вътрешното японско море! Очите на капитана бяха отекли от напрежение. И очите на всички капитани, които плуваха в него, отичаха от напрежение. Влязох в Страната на изгряващото слънце с горещо сърце, каквито са и сърцата на японците. Прекарах добре сред народа й. В края на престоя си имах странно преживяване.

Една сутрин на кораба се разчу, че ще ходим на посещение... в заводите за часовници „Сейко“. Скришом си рекох: „Моят час удари!“ Пътниците на кораба ми хвърляха любопитни погледи. Станах интересен. Изгладих си панталона и ризата, обръснах се гладко, пригладих си косата...

Посещението в заводите за часовници „Сейко“ ме вълнуваше силно не само заради фамилното ми име. Вече се канехме да слизаме от борда на кораба, когато дойде някакъв служител.

– Тук, на това място, не сте се обръснали добре! – каза ми той, за да подчертае внимание към моята особа.

– Не е пречка! – отвърнах и вече се канех да скоча от кораба.

Пречка обаче имаше.

– Почакайте, моля! – каза ми човекът. – Обичате ли водка?

– Да, разбира се. Че кой свестен човек не обича водка?

– А искате ли?

– Искам! – веднага отговорих аз.

– Ще ви оставя каса с пълни бутилки – каза той и махна с ръка.

– А сельодка обичате ли?

– Обичам!

– Искате ли?

– Искам!

Човекът пак махна с ръката си, което в случая означаваше, че ще ме натъпче със сельодка като мисирка с царевица... преди да я заколят.

– А черен хайвер обичате ли?

– Особено много! Луд съм по черния хайвер!

– Искате ли? Ще ви дам килограм от него. Точно си отворих очите от почуда, когато този любезен и алтруистично настроен служител ме попита отново:

– А червен хайвер?

Обичах всичко, което бях чул от устата му. И го поисках, без да се замисля защо ми даваше това и в такова количество.

След като налапах въдицата на желанията си, човекът ми каза:

– Слушайте! Ще ви дам водка! Цяла каса! Сельодка, колкото искате! Тук, на този кораб, няма нищо повече от водка и сельодка. И черен хайвер! С буренцето ще ви го сервирам. И червен хайвер! Всичко това ще го поднеса, и то веднага. Само и само... не идвайте в заводите „Сейко“!

– А?!

– Вие не разбрахте ли, че капитанът през цялото време живее под сянката ви... заради това ваше име?! – продължи той. – Където се появим, японците се струпват край вас. На ръце ви държат. Не ви дават на земята да стъпите...

И аз останах на кораба. Не се съгласих лесно. Направих го не заради водката, сельодката и хайвера. Впрочем прекарах доста весело в каютата, докато пътниците се разхождаха и разглеждаха заводите за часовници „Сейко“. Гулях като пират. Но не можах да разгледам световноизвестните заводи – заради името си.

Стоя върху палубата на кораба. Наблюдавам брега. Правя от вероятностите мост. Мисля си: „Какво име извадих?! И все пак добре че се казвам и Атанас! Ами ако с кораба в Япония беше пристигнал онзи свинар от Пловдив Сейко Сейков?!“

Около масата в Млечния бар се усмихнах. Любопитството на моите приятели беше неизчерпаемо. Те внимателно слушаха разказите ми. И естествено – шегуваха се.

„Значи не си бил в заводите за часовници «Сейко»?“ – попита Любопитния, за да ме уязви. И всички край масата се провикнаха в един глас: „Да, бе!!!“...

„Хм! Хм!...“

„Как те наричаха в Япония? – не преставаха те със закачките си. – Сейко ли ти викаха?“

„Сейко... (в). Японците произнасяха «вто» след половин час.“

„Интересен си бил там с това японско име.“

„Моля, моля! Българско! Но в Япония ме държаха на ръце заради него! На земята не ми даваха да стъпя! Не трябваше да ходя в Япония, защото трудно ми беше после да се аклиматизирам у нас... Но и досега си мисля, че японците трябваше да ми платят, че отидох там, за да ме видят!“

Свободното време край масата в бара, под образа на Златю Бояджиев, прекарвахме в своеобразна атмосфера. Никой не е владял Япония. Едва ли някой би могъл и да я открие докрай. Понякога се виждахме строги край строгата тема. Пихме чай и от „празна чаша“. Изпитвахме значителни усещания при незначителни реакции. Въобразявахме си, че може би ще мине време и посетителите на Млечния бар ще се делят на такива, които мислят като нас, и на онакива, които не мислят като нас.

Външният образ на Любопитния беше и си остана огнен въпросителен знак. Чертите на неговия характер се сливаха с общоприетите черти на българина и неговото поведение, колкото и необхватно да е определението. Може би вместо „народопсихология“, чието съществуване е спорно заради изключенията, по-добре е да се изразяваме иначе. Например: „Ценностната система на българите дава приоритет на трудолюбието.“ Можеш ли да наречеш цял един народ трудолюбив?!... Не, разбира се. В художествената литература всичко е възможно. Любопитния често се „изненадваше“ от жегата през лятото, от студа през зимата... от гергьовския дъжд на Гергьовден. Японецът, който създадохме с разказите си в бара, беше осезателен. Почти построихме въобразяема държава с разговорите си. И като доброто куче, когато играе, знаехме докъде да захапем.

Надвечер, при залеза на слънцето, хората по главната улица имаха дълги сенки. Ако някой махнеше с ръка за поздрав, и сянката му махаше. Пиехме кафе и държахме въобразяема цигара в устата си. Аз позирах с въобразяема хризантема в ръка. Създаденият от разказите ни въобразяем японец се кланяше. Неговата идея за стойностите беше свързана с хармонията, а не с насилието.

Мръкваше се. Повдигаме се от столовете край масата и се разотихме. Вратите на Млечния бар се затваряха след нас, както се спуска завеса.

ОТПЪТУВАНЕ ОТ ЯПОНИЯ

Скъсах се разноцветните тънки книжни ленти на изпращачите, когато корабът се отдели от брега в пристанището на Отару. Наблюдавах от палубата очертанията на острова с тъжни очи. Не ми се разделяше с Япония, нито с мислите за нея, нито с вълшебния символичен кораб, на който пътувахме. Ако останеше на чувствата ми, щях да плавам на него, докато го бракуват, да се нося и по топлите, и по студените места на планетата, да си представям как жерави летят над кораба... Щастие човек може да няма, но без надежда за щастие той е напълно загубен. И все така можех да разговарям с делфините, когато ги срещна по пътя си.

Представях си как тази японска история ще завърши с вик като на самураите. А в края се наредиха невероятни цветове. Едва тръгнах. После нямах сили да спра. Така силно исках да създам въображаема идеална държава, като се опирам на реални наблюдения и данни за Япония! В изкуството всичко е възможно. Но идеална държава нямаше на света. Всичко, което сме могли да направим с разговорите си, е било въображаема, но н о р м а л н а държава върху фона на напречния анализ на нашето общество. Трудно разбирах хората, които се бяха сграбчили за тази държава и всичко очакваха от нея... Те изпускаха детайлите.

Все пак. Някъде трябваше да се сложи точка. Прекъсна полетът на жерава – символа на щастieto.

Въображаемата хризантема в ръката ми, символ на власт в японската митология, можеше да изчезне – нямах вече власт над онова, което бях изрекъл. Щях да замижа и да изтрия от чувствителната си психика онзи, който се разхождаше между редовете, кланяше се, усмихваше се и кой знае какво си мислеше. Цял един процес трябваше да спре хода си! Иначе щяха да настанат и злини, а аз това не исках. Кризата е навсякъде. След всичко, което видях, чух и преживях в Страната на изгряващото слънце, трудно мога да си представя, че японците ще се променят значително. Но ако това все пак се случи под влияние на непреодолими обстоятелства, нека светът знае какви бяха те в очите на един техен приятел.

Японецът показва много от дълбочината на психиката и нрава си, когато говори български. На остров Мияджима (островът има две имена: Мияджима и Ицукушима) поканих японец, за да разговаряме. После трябваше да го изпратя, но нещо ми попречи. Не можех да се върна с него. Японецът схвана положението. Той присветна с очите си, поклони

се и изненадващо рече:

– Аз сам ще се изпратя.

Японският език позволява непреводими остроумия. В него има и израз, който разрешава на човек сам да се изпрати.

КРАЙ

© 1995 Атанас Сейков

Източник: <http://dubina.dir.bg>

Сканиране, разпознаване и редакция: Сергей Дубина, 4 октомври 2007

Публикация:

Атанас Сейков. Япония в моя живот
Българска. Второ допълнено издание
Редактор: Стоянка Боянова
Илюстрация на корицата: Златю Бояджиев
Коректор: Светлана Девенска
Компютърен дизайн: Красимир Анастасов
Формат: 60/90/16. Печатни коли: 23,75
Издателско Ателие, София, 2001
Печатница: AsffіOBdg
ISBN 954-737-200-9

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5258>]